

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха

Кафедра української літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
з науково-педагогічної роботи
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

« 13 » Олесь ВЛАЖКО 2025 року

**ПРОГРАМА ЕКЗАМЕНУ
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
З МЕТОДИКОЮ НАВЧАННЯ»**

атестації здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра

Галузі знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальності	035 Філологія
Спеціалізації	035.01 Українська мова та література
Додаткової предметної спеціальності	014.028 Середня освіта (Мова і література (польська))
Освітньо-професійної програми	Філологія. Українська мова і література. Середня освіта. Мова і література (польська)

Вінниця – 2025 рік

Програма екзамену «Історія української літератури з методикою навчання літератури» атестації здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 035 Філологія, спеціалізації 035.01 Українська мова і література, додаткової предметної спеціальності 014.028 Середня освіта (Мова і література (польська)), освітньо-професійної програми Філологія. Українська мова і література. Середня освіта. Мова та література (польська).

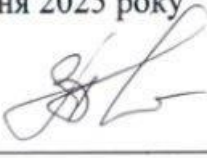
Упорядники:

1. **Віннічук А. П.**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури;
2. **Крупка В.П.**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури;
3. **Поляруш Н.С.**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури;
4. **Ткаченко В.І.**, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури;
5. **Солодюк Н.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури;
6. **Зелененька І.А.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури.

Програму розглянуто і схвалено на засіданні кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха.

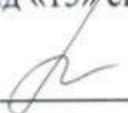
Протокол №7 від «15» січня 2025 року

Завідувач кафедри

Української літератури доц. Віннічук А.П.

Програму розглянуто і схвалено на засіданні навчально-методичної комісії факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха.

Протокол №4 від «15» січня 2025 року

Голова НМК доц. Кухар Н.І.

ВСТУП

Професійна підготовка фахівця – це формування розвиненої, компетентної, здатної швидко адаптуватися до динамічних умов діяльності особистості на основі вдосконалення змісту й технологій навчання здобувачів. Відтак глобалізація та демократизація сучасної вищої освіти вимагає широкого впровадження та використання новітніх освітніх технологій.

Відповідно до «Положення про порядок створення та організацію роботи екзаменаційної комісії зі встановлення відповідності рівня освітньої підготовки кадрів до вимог освітніх програм та присвоєння їм кваліфікації за ступенями вищої освіти бакалавра, магістра у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського», затвердженого рішенням ученої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського від 18 грудня 2024 р. (протокол № 5), розділом 4 передбачено проведення підсумкової атестації в дистанційному режимі за особливих обставин непереборної сили.

Предметом вивчення дисципліни «Історія української літератури» є історичний розвиток української літератури, еволюції її стилів та жанрів. Предметом вивчення дисципліни «Методика навчання літератури» є теоретико-методичні відомості про організацію літературної освіти учнів середньої та старшої ланки закладів загальної середньої освіти.

1. Мета, завдання, компетентності та програмні результати атестації здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра:

1.1 Мета – моніторинг знань студентів із історії української літератури від давнини до сучасності, найбільш типових явищ та фактів літературного процесу кожного періоду, гуманістичного пафосу літератури, розвитку в здобувачів умінь самостійно аналізувати художні твори, формулювати і висловлювати власну оцінку художнього тексту, узагальнювати літературні й історичні факти; теорії методики навчання української літератури, сформованості професійно-методичних умінь та навичок, необхідних для репродуктивно-творчого виконання діяльності вчителя-словесника в середній та старшій ланці закладів загальної середньої освіти; розвитку мотиваційної спрямованості здобувачів для проведення навчальної та позакласної роботи з української літератури та виховної роботи в учнівському колективі.

1.2 Завдання екзамену:

- перевірити знання історії української літератури від найдавніших часів до сучасності на тлі та у зв'язках із процесами світової естетичної свідомості, вміння визначати сутнісні ознаки розвитку української літератури, орієнтуватися в процесі творчих пошуків вітчизняного письменства, в розмаїтті стильових тенденцій жанрової природи художніх творів, їх гуманістичного пафосу, вміння поцінювати художні тексти адекватно, за високими естетичними критеріями;

- перевірити рівень засвоєння здобувачами системи теоретико-методичних знань, перевірити професійно-методичні уміння і навички, необхідні для викладання української літератури в сучасній школі; формування чіткого уявлення про специфіку шкільного предмета, про історичну зміну методів викладання, розвиток мотиваційної спрямованості, формування в здобувачів дослідницьких навичок, їх вміння проводити педагогічний експеримент, готовність до професійної діяльності в умовах розбудови нової системи освіти.

1.3. Компетентності

1.3.1 Загальні компетентності

ЗК 1. Здатність усно й письмово спілкуватися українською мовою як державною в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності.

ЗК 2. Здатність діяти відповідно і свідомо на засадах поваги до прав і свобод людини та громадянина; реалізувати свої права і обов'язки; усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку.

ЗК 3. Здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня.

ЗК 4. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження.

ЗК 5. Здатність до прийняття ефективних рішень у професійній діяльності та відповідального ставлення до обов'язків, мотивування людей до досягнення спільної мети.

ЗК 6. Здатність до генерування нових ідей, виявлення та розв'язання проблем, ініціативності та підприємливості.

ЗК 7. Здатність до критичного мислення й ціннісно-світоглядної реалізації особистості. Здатність учитися впродовж життя й оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8. Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел; використання інформаційних і комунікаційних технологій, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності.

ЗК 9. Здатність діяти із соціальною відповідальністю, розуміти основні принципи буття людини, природи, суспільства.

ЗК 10. Здатність спілкуватися іноземною мовою у професійній діяльності, опрацьовувати фахову літературу іноземною мовою.

1.3.2 Фахові компетентності

ФК 1. Здатність аналізувати мовні одиниці на основі відповідних лінгвістичних методів.

ФК 2. Здатність розуміти мову як особливу знакову систему, її природу та функції, генетичну і структурну типологію мов світу; фонетичний, лексичний, граматичний рівні мови.

ФК 3. Здатність демонструвати знання з теорії та історії мов, що вивчаються.

ФК 4. Здатність характеризувати загальні властивості літератури як мистецтва слова, закони побудови художнього твору, особливості письменницької праці, літературні стилі, наукові методи і школи в літературознавстві

ФК 5. Здатність аналізувати основні тенденції розвитку західноєвропейського літературного процесу та української літератури.

ФК 6. Системні знання про основні періоди розвитку літератури, що вивчається, від давнини до ХХІ століття, еволюцію напрямів, жанрів і стилів, чільних представників та художні явища.

ФК 7. Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати мови (англійську, українську), в усній та письмовій формі, у

різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.

ФК 8. Здатність розуміти сутність й соціальне значення майбутньої професії, основних проблем дисциплін, що визначають конкретну філологічну галузь, їх взаємозв'язку в цілісній системі знань.

ФК 9. Здатність організовувати і здійснювати освітній процес з української мови і літератури та англійської мови.

ФК 10. Здатність збирати й аналізувати, систематизувати та інтерпретувати мовні факти, інтерпретувати та перекладати тексти.

ФК 11. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією для розв'язання професійних завдань.

ФК 12. Здатність до ведення ділової комунікації усно і письмово.

1.4 Результати навчання

РН 1. Використовувати українську мову як державну в усіх сферах успішного життя, зокрема у професійному спілкуванні.

РН 2. Виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження.

РН 3. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

РН 4. Організовувати процес свого навчання й самоосвіти.

РН 5. Демонструвати розуміння фундаментальних принципів буття людини, природи, суспільства.

РН 6. Використовувати іноземну мову для організації ефективної міжкультурної комунікації.

РН 7. Застосовувати філологічні знання для розв'язання професійних завдань.

РН 8. Використовувати інформаційні й комунікаційні технології, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності.

РН 9. Знати норми української та англійської літературних мов та вміти їх застосовувати у практичній діяльності.

РН 10. Володіти різноплановими методами і способами перевірки знань з української мови і літератури та англійської мови.

РН 11. Організовувати різні форми і способи навчальної, навчально-методичної, наукової, творчої та інших видів діяльності, які стосуються філології чи педагогіки.

РН 12. Здатність управляти процесами навчальної діяльності, виховання та розвитку особистості учня.

Програма складається зі вступу, змістового наповнення навчальних дисциплін «Історія української літератури» та «Методика навчання літератури», списку необхідної навчальної, науково-критичної та методичної літератури, критеріїв оцінювання, зразків комплексних кваліфікаційних завдань та зразків відповідей на комплексні кваліфікаційні завдання.

2. Програми навчальних дисциплін, які виносяться на екзамен «Історія української літератури з методикою навчання літератури»

2.1. Програма навчальної дисципліни «Історія української літератури»

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ X – XVIII СТОЛІТЬ

ТЕМА 1. Література українського Середньовіччя

Інформаційний обсяг теми. Предмет і завдання курсу давньої української літератури X–XVIII ст., її місце в історії української літератури, зв'язки з українською народною творчістю, вступом до літературознавства й старослов'янською мовою. Давня українська література з погляду радянського й пострадянського літературознавства.

Поняття про літературну пам'ятку, її редакції, списки. Рукописна традиція, сучасне поняття й розуміння авторського права. Характер і типи давніх рукописів.

Періодизація української літератури X–XVIII ст. Своєрідність періодизації в працях Д. Чижевського та ін.

Література епохи Середньовіччя (X – середина XIII століття)

Прадавня українська література. Література й фольклор дохристиянського періоду. Одне з найдавніших, відомих науці праслов'янське письмо – «черти й різи».

«Велесова книга», відтворення в ній стародавньої історії Київської Русі. Відкриття «Велесової книги», полеміка про її автентичність. Робота вчених над розшифруванням тексту й перекладами його на різні мови. Композиція книги.

Своєрідність світу «Велесової книги». Час, простір і релігійна аура пам'ятки.

Література зрілого Середньовіччя (кінець X – середина XIII століття)

Хронологічні межі епохи в різних європейських літературах. Типологія Європейського Середньовіччя. Християнська релігія як чинник у розвитку європейської цивілізації епохи Середньовіччя.

Роль Русі в історичній долі українського народу, її досягнення в політичному, економічному й культурному житті як початок цивілізації українського народу. Міжнародний авторитет Русі. Династичні зв'язки великих київських князів. Анна, королева Франції, її роль у поширенні освіти у Франції.

Запровадження в Русі християнства, його значення для державної, етнічної та культурної єдності. Поширення нових норм співжиття, звичаїв і традицій. Роль християнства в розвитку писемності, культури, мистецтва й освіти.

Загальні поняття про культуру й мистецтво Русі. Культурна програма Ярослава Мудрого. «Книги – морська глибина». Софія Київська як зразок архітектури, мистецтва та центр освіти й писемності.

Перекладна література Русі. Перекладна література як частина художнього спадку Київської Русі, її значення й місце в літературному процесі. Різниця між тогочасними й сучасними розуміннями перекладної літератури й принципів перекладу.

Жанри перекладної літератури – Біблійні книги, апокрифи, житійна література, науково-природничі книги, історико-повістева література, збірники афоризмів.

Біблія як книга Божа (основа релігійного вчення), як книга людська (багатовіковий запас людських знань), як історичний документ про історію єврейського народу, як пам'ятка світової культури. Походження Біблії, її складові частини – Старий Заповіт; Новий Заповіт (особливості Євангелій, Одкровення Іоанна). П. Куліш, І. Пулюй, І. Нечуй-Левицький – перекладачі Біблії на українську мову. Біблійні мотиви та образи в українській літературі (Г. Сковорода, Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, П. Тичина).

Апокрифи (старозавітні, новозавітні, есхатологічні), їх походження як народних творів на біблійні теми. Мотиви апокрифів в українській літературі (описи пекла в «Енеїді» І. Котляревського). І. Франко – дослідник апокрифів.

Оригінальна література Київської Русі. Літописання. Загальна характеристика літописів, їх світове значення. Різні теорії походження давніх українських літописів. Літописне зведення. Використання різних джерел. Загальноруські й регіональні літописи.

«Повість минулих літ». Питання про генезис, редакції й списки «Повісті...». Джерела – біблійні оповіді, зразки усної народної творчості й дружинної поезії, юридичні документи, спогади учасників тієї чи іншої події, свідчення самого літописця. Основна ідея твору – єдність Київської Русі. Ідейно-тематичний зміст «Повісті...», легендарно-оповідні жанри (про заснування Києва, смерть князя Олега від свого коня, Кирила Кожум'яку тощо). Мотиви «Повісті...» в українській літературі (І. Франко, С. Руданський, П. Тичина). І. Франко – перекладач і дослідник «Повісті...».

Київський літопис (XII ст.) як продовження «Повісті...». Спільне й відмінне між ними – локальне відображення подій (тільки Київське князівство), звуження політичного ідеалу (боротьба за стольний град Київ і вузько місцеві інтереси), композиційна нечіткість, перевага фактографічних описів над белетристичними елементами. Літописні оповіді про борове проти половців. **Оповідання про похід князя Ігоря проти половців** (1185) і його значення для розуміння художнього розкриття події в «Слові о полку Ігоревім».

Урочисте красномовство. «Слово про Закон і Благодать» (середина XI ст.) митрополита Іларіона – блискучий зразок урочистого красномовства й тогочасної публіцистики. Патріотичний зміст твору – звільнення Київської Русі з-під релігійного диктату Візантії, гордість за свою Вітчизну.

Житійна (агіографічна) література. Основні типи житійної літератури – княжі житія («Сказання про Бориса і Гліба», житія княгині Ольги й князя Володимира)

Патерики, їх будова. **Києво-Печерський Патерик** (20-і роки XIII ст.). Джерела. Патерикова новела як основна композиційна одиниця. Особливості структури сюжету новел. Мотив чуда в структурі сюжету.

«Слово о полку Ігоревім». Історія відкриття й видання твору. Проблема його автентичності.

Проблема авторства й часу написання пам'ятки. «Слово...» й літописні повісті про похід Ігоря. Основна ідея твору. Питання про жанр пам'ятки. Образ Руської землі. Персонажі пам'ятки – Боян як історична особа, попередник автора «Слова...» та як символ співця-патріота; порівняльна характеристика князів Ігоря та Всеволода (художній образ Ігоря та історична особа); образ великого князя київського Святослава; образ Ярославни.

Українські переклади й переспіви «Слова...» М. Шашкевича, М. Максимовича, Панаса Мирного, С. Руданського, Ю. Федьковича, І. Франка, М. Рильського, Л. Махновця, Н. Забіли та інші. Переклад і проблема жанру. Історико-літературне значення «Слова...». Ремінісценції твору в українській літературі.

Паломницька проза. Паломництво (пілігримство) як явище збагачення середньовічної культури, його просвітницькі засади. **«Хоженіє»** ігумена Даниїла – зразок паломницької прози. Причини її виникнення й значення для ознайомлення народів Київської Русі з далекими країнами, зокрема зі Святою землею. Умови подорожі героя, їх відображення у творі. Патріотизм автора, його дипломатична місія. Відомості про Київську Русь, Візантію й Палестину доби хрестових походів, звичаї та культура цих країн. Образ оповідача.

Література пізнього Середньовіччя (середина XIII – середина XV століття)

Еволюція жанрово-стильової системи письменства. Увираження особливостей етнічної самобутності східнослов'янських літератур. Другий південнослов'янський вплив.

Літописання. Продовження традицій жанру. Особливості використання фольклорного матеріалу, белетризація розповіді. **Галицько-Волинський літопис** – визначна пам'ятка XIII ст. Жанрова самобутність і своєрідність, нові риси воїнської повісті й спроба створення нового типу ідеального героя. Образи князів Романа й Данила.

Ораторсько-проповідницька проза. Еволюція жанру, зв'язок із історією. **«Слово о погибелі Руської землі»** (1238-1246). Проблема часу написання й історичної основи твору. Особливості поетики, образ Руської землі.

ТЕМА 2. Література українського Ренесансу та Бароко. Література Ренесансу (друга половина XV – кінець XVI століття)

Інформаційний обсяг теми. **Історичні умови розвитку культури українського Відродження.** Зміна характеру взаємодії з іншими культурами. Входження української

культури в західноєвропейський контекст. Характерні риси естетики Ренесансу: вживання міфологічних образів і мотивів, посилення етнічної самобутності. Ренесансний гуманізм.

Українська латиномовна й польськомовна поезія як ренесансне явище української культури, форма взаємодії вітчизняних і європейських культурних традицій. Використання в поезії історичних, міфологічних і біблійних образів. Ритмічна структура творів.

«Прогностична оцінка поточного 1483 року» Юрія Дрогобича – перша друкована книга українського автора.

Поетична спадщина **Павла Русина** з Кросна. Автобіографіям, краса рідної землі в збірці **«Пісні Павла Русина з Кросна»**. Буколічні мотиви в **«Еклезії» Григорія Чуя Русина** з Самбора.

Поезія **Севастьяна Кленовича** як видатне явище ново латинської поезії в Україні. Жанрова своєрідність та особливості.

Запровадження **книгодрукування** в Україні, суперечки про його початки. Видавнича діяльність **Івана Федорова** в Україні (львівські **«Апостол»** і **«Буквар»**, **«Острозька Біблія»**). Краєзнавчий матеріал про друкаря.

Літературна полеміка кінця XV – початку XVII ст. як самобутнє явище національного письменства, її різномовність. Полемічна література як своєрідна публіцистика на зламі століть, її місце в історії української літератури й суспільно-політичної думки в Україні. Використання полемістами традицій та ідей західноєвропейської Реформації.

Творчість **Івана Вишенського**. Основні віхи життя й творчості письменника. Афон у житті й творчості полеміста, історія його подорожі в Україну. Заперечення Іваном Вишенським західної (римсько-католицької) цивілізації, його виступи проти поширення західної освіти й науки.

Місце творчості Івана Вишенського в літературному процесі другої половини XVI – першої половини XVII ст. Історія публікації його творів та досліджень про нього. І. Франко та А. Кримський – дослідники життя й творчості Івана Вишенського.

Твори Івана Вишенського до Берестейської церковної унії. Критика соціальної дійсності в **«Писанні до всіх обще, в Лядской земли живущих»** і **«Викритті диявола-світодержця»**. Авторська концепція ідеального суспільства, її консерватизм і утопічність.

Значення творчості Івана Вишенського. Образ письменника-полеміста в поемі **«Іван Вишенський»** І. Франка.

Творчість **Мелетія Смотрицького**. Життя і творчість письменника. Суспільна значущість і літературні якості **«Треносу»** (1610)

Література епохи Бароко (кінець XVI – кінець XVIII століття)

Історія виникнення терміну літературне бароко. Синкретизм бароко: літературний напрям, художній стиль і культурна епоха. Основні етапи дослідження літературного бароко (В. Перетц, С. Маслов, О. Білецький). Концепція бароко Д. Чижевського. Праці сучасних медієвістів про бароко (В. Кречетень, Д. Наливайко, О. Мишанич, В. Шевчук).

Особливості стилю бароко: алегоричне мислення як зв'язок між різними явищами дійсності, асиметричність, відкритість структури творів, захоплення парадоксами, контрастами, метафорами, символами, антитезою.

Хронологічні межі письменства бароко та його генеза: **раннє бароко** (кінець XVI – 20-і роки XVII ст.), **зріле бароко** (30-і роки XVII ст. – 10-і роки XVIII ст.), **пізнє бароко** (20-і – 90-і роки XVIII ст.). Місце бароко в історії української й загальноєвропейської культури. Вплив українського барокового мистецтва на білоруську, російську, сербську, молдавську й румунську літератури.

Раннє Бароко (кінець XVI ст. – 20-і роки XVII століття)

Початок віршової та драматичної літератури. Причини появи нових літературних жанрів – віршування й шкільної драми, їх зв'язок із шкільною освітою. Курс пітики як основи знань про мистецтво поетичного слова. Поняття про панегіричні, історичні й моралізаторські вірші. Два типи віршування – нерівноскладове й силабічне.

Національні ознаки українського письменства епохи Бароко: культивування козацької тематики, етногенетичний міф про походження нашого народу в літературі.

Панегірична поезія. **«Вірші на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного»** (1622) **Касіяна Саковича** – краций зразок панегіричної поезії. Використання історичного й біблійного матеріалів для розкриття всебічної діяльності гетьмана як державного й військового діяча, як мецената й добродійника Київської колегії. Драматичні елементи (діалоги) в структурі твору, використання поетики ораторського мистецтва. Патріотизм **«Віршів на жалосний погреб Петра Конашевича Сагайдачного»**, афористичність художньої мови.

Шкільна драма, її зв'язок із європейським театром, шкільною практикою в Західній Європі. Час їхнього виникнення, походження й ідейно-естетичні функції. Питання авторства. **Інтермедії про Климка і Стецька, Максима Рицька і Дениса** до драми **«Трагедія, або Образ смерті пресвятого Іоанна Хрестителя»** (1619) Якуба Гаватовича. Сюжети, зображення народного життя й побуту. Роль народної мови в інтермедіях.

Зріле Бароко

(30-ті роки XVII століття – 10-ті роки XVIII століття)

Козацькі літописи – самобутнє явище національної культури, ідеології та літератури. Втілення в них барокової моделі історії України. Утвердження головної ролі козацтва в суспільному житті. Умотивування її через розробку козацького міфу. Козацькі літописи в науковій оцінці вчених і художній творчості українських письменників.

«Літопис Самовидця». Питання авторства. Час написання, історія публікації. Жанрова структура. Зміст літопису. Відтворення подій національно-визвольної війни в Україні та їх суб'єктивна оцінка автором. Самобутній погляд на Богдана Хмельницького та інших гетьманів і козацької старшини. Використання фольклорних елементів. Мова, стиль і художні засоби твору. Використання П. Кулішем у романі **«Чорна рада»** літописного опису Ради 1663 року.

«Дії презильної битви Богдана Хмельницького, гетьмана Запорозького, з поляками» (1710) **Григорія Грабянки** як патріотичний маніфест козацько-українського автономізму. Політичні погляди автора в творі. Використання матеріалу про життя нашого народу з польських хронік, національних літописів. Увага автора до зображення батальних сцен, військового побуту. Композиційна роль жанру оповідань («сказаній»). Відтворення образів козаків, державних діячів. Поетика образів Богдана Хмельницького та Яким Сомка. Архаїзація мови як прийом стилю бароко.

«Сказання про війну козацьку з поляками...» (1720) **Самійла Величка**. Спроба аналізу та узагальнення національного життя України XVII – XVIII ст. Творче використання документальних, фольклорних і літературних матеріалів, авторські роздуми. Жанрова та стильова особливість літопису. Роль літописного оповідання й повісті в структурі літопису. Образна система. Поетика образів Богдана Хмельницького, Івана Сірка, Івана Мазепи та інших державних і військових діячів. Місце хроніки Самійла Зорки та **«Домової війни»** С. Твардовського в композиції літопису.

Історична поезія. Зображення в ній суспільно-політичних обставин свого часу. Увага поетів до діяльності козацтва, козацької старшини, державних діячів. Вірші про визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького та козацтва. Барокова антитеза як засіб увиразнення героїчного духу та військової мудрості українців. Бароковий образ України-Матері в анонімній історичній поезії. Вплив фольклору на поетику віршів та їх ідейне спрямування. Метафоризація мови.

Метафізична поезія, її зв'язок із конкретними потребами епохи. Елегійність творів, світські мотиви в духовній ліриці, культивування мотивів людських чеснот. Барокові ознаки духовної поезії.

Поетична творчість **Лазаря Барановича**. Збірка **«Аполлонова лютня»** (1671), її зміст (відтворення сучасності, український побут і природа). Розробка поетом образів Богородиці, смерті. Поєднання у віршах християнських і язичницьких мотивів. Барокові ознаки збірки.

Поетична творчість **Івана Величковського**. Барокова поетика у збірках **«Зегар цілий і полузегарек»** (1690) і **«Молоко від вівці пастиру належне»** (1691). Структура збірок, жанрова своєрідність курйозних віршів, художня майстерність, використання алегоричних образів, релігійної символіки, образів Ісуса Христа, Богородиці, святих. Образи українських

історичних діячів у поезії І. Величковського: Антонія Печерського, Варлама Ясинського, Івана Самойловича, Лазаря Барановича. Жанрові особливості епіграм І. Величковського на біблійні та житійні сюжети.

Поетична спадщина **Стефана Яворського, Пилипа Орлика, Івана Орловського, Івана Максимовича** (огляд).

Поетична спадщина **Феофана Прокоповича**. Біографічні дані, осмислення різних імен поета, суспільно-політичні, літературно-естетичні й педагогічні погляди Ф. Прокоповича.

Промонархічна орієнтація автора як основа ідейного спрямування віршів **«Запорожець, який розкаюється»** і **«За Могилою Рябою»** (1711). Ритмічна структура творів, особливості мови.

Творчість **Івана Мазепи**. Життєвий шлях і політично-військова діяльність Івана Мазепи, гетьмана Лівобережної України, борця за свободу України, мецената й покровителя Києво-Могилянської академії. Листи Івана Мазепи до Мотрі Кочубеївни – перший в українській літературі зразок любовного епістолярію.

Поетична творчість Івана Мазепи. Зміст і політична тенденція **«Думи»** (**«Всі покою щиро прагнуть...»**). Авторство **«Пісні про чайку»**, її популярність.

Образ Івана Мазепи в українській (трилогія **«Мазепа»** Б. Лепкого, поема **«Мазепа»** В. Сосюри), польській (драма **«Мазепа»** Ю. Словацького), російській (поема **«Полтава»** О. Пушкіна), французькій (поема **«Мазепа»** В. Гюго), англійській (поема **«Мазепа»** Дж. Г. Байрона) літературах.

Драматургія. Шкільний театр як джерело розвитку драматургії. Теорія драми в курсах поетик. Бароківі засади поетик. Тематичні цикли драми: різдвяний та великодній. Основні драматичні жанри: діалоги, декламації, містерії, міраклі, мораліте, історична драма, інтермедії.

Пізнє Бароко (20-90 роки XVIII століття)

Розвиток традиційних і зародження нових жанрів у письменстві, вплив на них поетики народної культури. Особливості соціального функціонування літератури в дану епоху. Взаємодія барокових і просвітницьких тенденцій у літературі.

Драма «Милість Божа» (1728) анонімного автора, друга спроба відтворення історичної тематики засобами драматичного мистецтва й перша драма про Богдана Хмельницького. Залежність сюжету від політичного контексту, його двоплановість. Осмислення суспільного життя в Україні. Образи Богдана Хмельницького, козаків, дітей. Бароковий характер твору, місце в ньому алегоричних образів України, Вісти, смотріння Божого. Монологи як форма організації тексту.

Вертепна драма. Своєрідний характер українського лялькового театру-вертепу як синтезу літературної та фольклорної традицій, поєднання біблійних і світських мотивів. Історія вивчення вертепу. І. Франко – дослідник вертепу.

Будова вертепу та його театральна техніка. Основні зразки вертепних скриньок (Сокиринський і Куп'янський).

«Історія русів» як підсумок розвитку барокової історіографії, взірць політичного памфлету. Гіпотези про авторство. Структура сюжету. Намір синтетичного огляду історичного шляху українського народу та способи його реалізації. Публіцистично-художній пафос, антимонархічна й антиклерикальна спрямованість твору. Політичний ідеал автора та новаторський підхід до висвітлення історії. Образи історичних діячів Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Івана Мазепи, Павла Полуботка. Образи російських історичних осіб (Петро I, Олександра Меншикова). Засудження політики царизму щодо України. Роль і місце монологів у композиції твору. Вплив **«Історії русів»** на українську романтичну літературу й історичну романистику. М. Грушевський про **«Історію русів»**.

Творча спадщина **Григорія Сковороди** як зразок літератури «високого» бароко. Життєпис письменника та історія його дослідження. **«Життя Григорія Сковороди»** Михайла Ковалевського. Типологічний зв'язок творів Г. Сковороди з вітчизняними літературними традиціями. Синтез у творах письменника традицій фольклору, національної та європейських літератур. Бароківі та просвітницькі тенденції стилю поета.

Збірка «Сад божественних пісень» (50-80-і роки XVIII ст.), її структура, особливості взаємозв'язку епіграфів і тексту віршів. Використання алегорії саду в своєрідній інтерпретації образу. Роль і значення біблійних образів і мотивів у віршах і звернення автора до жанру канта. Соціально-етична проблематика в 10 і 20 піснях. Сатиричний образ аморального світу. Вплив філософських узагальнень на метафізичну лірику. Просвітницькі засади панегіричної поезії (пісні 25-27). Спроби створення пейзажної лірики та естетичні функції пейзажу в 3, 13, 18 піснях. Антитеза місто-село в пісні 12. Образи щастя (пісня 21), часу (пісня 23), спокою (пісня 24), Ісуса Христа (пісня 29). Новаторські пошуки Г. Сковороди в ритміці, строфіці. Взаємозв'язок силабічного і народнопісенного вірша.

Жанрові різновиди віршів, які не включені до збірки. Просвітницькі мотиви творів. Мотиви свободи («Про свободу»), мудрості, людського вдосконалення на засадах християнського гуманізму. Латиномовна поезія як продовження гуманістично-просвітницьких засад україномовної.

Збірка «Байки Харківські», її генеза. Час і місце створення. Композиція творів і джерела сюжетів. Персонажі байок, втілення в них філософських поглядів автора. Тематика байок. Використання автором прозової форми. Функція філософських роздумів у байках. Місце Г. Сковороди в становленні й розвитку жанру української байки. І. Франко про байкаря.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ

ТЕМА 3. Стильовий феномен української літератури перших десятиріч XIX століття

Інформаційний обсяг теми. Становлення нової української літератури.

Літературний процес перших десятиліть XIX століття

Розвиток української культури (к. XVIII – п. XIX ст.). Значення освітніх центрів для розвитку національної літератури: Львівського (1661), Харківського (1805), Київського (1834) університетів, Ніжинської гімназії вищих наук (1820).

Роль Кишинівського та Полтавського театрів у розвитку драматургії в Україні.

Просвітительський (ранній) реалізм як один із основних творчих напрямів української літератури кінця XVIII – перших десятиліть XIX ст.

Сентименталізм

Розвиток сентиментального начала в українській літературі перших десятиліть XIX ст. Ознаки сентименталізму як художньої системи.

Сентименталізм у драматургії І. Котляревського та повістях Г. Квітки-Основ'яненка.

Укрупнення сентиментальних елементів у творчості українських романтиків (А. Метлинського, Л. Боровиковського, М. Петренка, О. Шпигоцького).

Український романтизм

Романтизм як явище світового літературного процесу. Соціально-ідеологічні умови виникнення романтизму. Основні риси романтизму як художньої системи: неприйняття існуючої дійсності, протистояння людини і суспільства, утвердження ідеалів свободи і нескореності, соціальної і духовної значущості народу і людини, її самоцінності, якості індивідуально-особистісного начала. Загострена увага до історії, культури, поетичної творчості народу як до системи народного мислення і світосприйняття. Національні особливості українського романтизму, його хронологічні межі (20-60-ті рр. XIX ст.). Основні літературні та політичні гуртки («Харківська школа романтиків», «Львівська школа», «Київська школа», «Кирило-Мефодіївське братство», «Руська трійця»).

Переклади і переспіви з інших літератур.

Іван Котляревський (1769-1838)

Творча біографія письменника, світоглядні засади та участь у суспільному й культурному житті України.

Поема «Енеїда», особливості видання твору. Поняття «бурлеск» і «травестія», поетика жанру бурлескно-травестійного твору у зв'язку з жанровими характеристиками «Енеїди» як бурлескно-травестійної поеми. Соціальна тенденційність, народність, оптимізм твору, художні засоби поеми. Природа сміху в «Енеїді». Фольклоризм поеми.

І. Котляревський – зачинатель української нової драматургії. Традиції і новаторство.

Особливості жанру «Наталки Полтавки» (1819) як «малоросійської опери». Характер драматичного конфлікту у творі, система образів-персонажів. Суспільний аспект у творі, суть сатиричного зображення у п'єсі. Сценічне життя. Опера М. Лисенка «Наталка Полтавка».

Григорій Квітка-Основ'яненко (1778-1843)

Біографічні відомості, громадське та культурне життя. Світові засади письменника.

Г. Квітка-Основ'яненко – зачинатель української прози.

Жанрова та ідейно-тематична класифікація прозової спадщини письменника українською мовою. Загальна оцінка оповідань та повістей письменника.

Повість «Конотопська відьма» (1833). Сатирична спрямованість твору. Дійсність і фантастика. Центральні образи повісті, їх детермінованість середовищем, національна самобутність і комізм, поняття «конотопщина» у творі. Перехрещення кількох сюжетних ліній як композиційний прийом письменника.

Повість «Маруся» (1834), патріотичні засади написання твору, морально-етичне завдання письменника в творі. Життєствердна домінанта повісті. Образи твору. Принцип випадковості у творі й українська народнопоетична творчість (жанр казки). Україна як герой твору.

ТЕМА 4. Тарас Шевченко

Інформаційний обсяг теми

Тарас Шевченко (1814-1861)

Багатогранність творчої діяльності Тараса Шевченка, його місце в історії української літератури та в розвитку суспільно-політичної, філософської та естетичної думки.

Періодизація творчості.

Джерела біографії. Тарас Шевченко в літературознавчій науці, у спогадах і листуванні сучасників, у художній літературі та мистецтві.

Дитинство та юність Тараса Шевченка. Рання творчість (1837-1843)

Характер, звички, інтереси молодого Т. Шевченка. Життєве та літературно-мистецьке оточення. Епохальне значення «Кобзаря» 1840 року. Традиції попередників і новаторство. Критика про перші видання творів Шевченка.

Тема митця та України в ранній ліриці Шевченка («Думи мої, думи мої...», «На вічну пам'ять Котляревському», «До Основ'яненка»), традиційність та новаторство в її художньому осмисленні. Проблема взаємин митця і народу в поезії «Перебендя».

Особливості жанру посьвят і послань у творчості Т. Шевченка.

Жанр балади («Причинна», «Тополя», «Утоплена»). Балади поета у фольклорному та світовому літературному контексті.

Жанр думки у творчості Т. Шевченка: характеристика жанру і новаторство в ньому митця. Характер ліричного героя ранніх думок Т. Шевченка («Тече вода в синє море...», «Вітре буйний, вітре буйний!», «Тяжко-важко в світі жити...», «Нащо мені чорні брови...»).

Соціально-побутова поема «Катерина»: життєва основа твору, соціальний та морально-етичний характер конфлікту, образна система твору.

Твори Шевченка про історичне минуле України («Іван Підкова», «Гамалія», «Тарасова ніч»). Народна концепція у показі визвольної боротьби.

Поема «Гайдамаки». Історичні джерела та літературний генезис твору. Жанрова своєрідність, особливості композиції, гуманістична спрямованість проблематики.

Драматургія. Історико-побутова п'єса «Назар Стодоля»: конфлікт, образи дійових осіб, характер їх художнього розкриття. Зв'язок п'єси з драматургією Івана Котляревського.

Життя і творчість Тараса Шевченка перед засланням (1843-1847)

Основні віхи біографії. Перша і друга зустрічі Т. Шевченка з Україною.

Суспільно-політичні та філософсько-етичні погляди митця. Зміни у творчості.

Національні ідеї в ліриці періоду «трьох літ».

Образ нового ліричного героя-борця проти соціальної пасивності та нерозторопності народу, проти його соціального та національного гноблення. Громадське звучання поезій «Три літа», «Минають дні, минають ночі», «Чигирине, Чигирине», «Псалми Давидові», «Заповіт».

Політична сатира поеми «Сон» («У всякого своя доля...»). Вступ як узагальнення суспільних та людських вад. Композиція твору. Концепція історичної долі України. І. Франко про цей твір.

Поема «Кавказ», її ідейні смисли, образ Прометея. Творче походження традицій світової літератури і художнє новаторство поета. Поєднання сатиричного викриття царизму з героїкою та елегійністю. І. Франко про «Кавказ».

Твори на історичну тему. «Холодний Яр» – виступ проти фальсифікації історії України, уславлення гайдамаччини та пророкування майбутніх визвольних змагань українців. Містерія «Великий льох»: оцінка історичних подій та менталітету співвітчизників.

Послання «І мертвим, і живим...», його ідейні смисли та патріотичність звучання. Особливості композиції і стилю. Полемічний тон твору.

Соціально-побутова поема «Наймичка»: ідейно-художній аналіз твору

Життя і творчість Тараса Шевченка (1847-1861)

Інформаційний обсяг теми.

Арешт Тараса Шевченка та перебування на засланні (1847-1857)

Перебування Т. Шевченка під слідством у зв'язку з викриттям Кирило-Мефодіївського братства. Цикл віршів «В казематі»: присвята, історія створення, мотиви та образи. Використання фольклорних мотивів. Висока художня досконалість творів («Садок вишневий коло хати», «Мені однаково» та ін.).

Заслання Т. Шевченка, його внутрішня незламність. Оточення поета. Літературна та живописна діяльність.

«Невольничя» лірика, її людинознавча сутність.

Автобіографічні мотиви та суспільне узагальнення у віршах «Якби ви знали, паничі», «І виріс я на чужині», «І золотої, й дорогої...», «Мені тринадцятий минало», «Ми в купочці колись росли», «На великдень, на соломі».

Життя і творчість Тараса Шевченка останніх років (1857-1861)

Нижегородський етап у житті і творчості поета. Боротьба за поширення слова правди у поемі «Неофіти».

Цикл «Доля», «Муза», «Слава» – синтетичне самоусвідомлення поета як творця, утвердження позитивного змісту власної життєвої долі і поетичної творчості.

Використання біблійних мотивів та мрії про майбутнє у поезіях «Осії. Глава XIV», «Ісаія. Глава 35», «Сон» («На панщині пшеницю жала...»).

Соціально-філософська поема «Марія»: еволюція образу матері.

Висока досконалість ліричних поезій останніх років на особисту тему («Якби з ким сісти хліба з'їсти», «Минули літа молодії» «Ликері» та ін.).

Епохальне значення творчості Т. Шевченка для українського народу. Світова велич митця.

ТЕМА 5. Література пошевченківської доби

Інформаційний обсяг теми.

Марко Вовчок (Марія Вілінська) (1833-1907)

Життєвий і творчий шлях. Походження псевдоніму. Формування літературно-естетичних поглядів під впливом ідей Т. Шевченка. Життєве та культурно-освітнє оточення. «Народні оповідання» – нове явище в європейській літературі. Тематика «Народних оповідань», проблематика, жанрово-композиційні особливості, поетика (фольклорно-етнографічна основа, психологізм, висока інформативність мови, емоційність та ін.). Образ оповідачки. Традиції та новаторство. Близькість збірки до оповідань Г. Квітки-Основ'яненка та новел В. Стефаника.

Повість «Інститутка»: соціальна та морально-етична проблематика, глибока розробка образів, особливості стилю.

Пантелеймон Куліш
(1819-1897)

Життєвий і творчий шлях. Різноманітність культурологічної діяльності (прозаїк, поет, драматург, літературний критик та історик літератури, перекладач, фольклорист, етнограф, публіцист, мовознавець, редактор, видавець). Суперечності світогляду. П. Куліш і Кирило-Мефодіївське братство. Проповідування Кулішем просвітительських ідеалів та християнського гуманізму як першооснови радикальних суспільних змін.

Жанр історичного роману в епічній прозі П. Куліша. Соціально-історичний роман «Чорна рада», 1845-1846, 1857рр. та його проблематика. Суть романтичного типу історизму: заміна аналітично-логічного начала при відображенні історичних подій та ситуацій чуттєво-інтуїтивними. Традиційне романтичне поетизування Січі у романі, ідеалізація героїв, абсолютизація духу свободи і нескореності.

Типологічна спорідненість «Чорної ради» з вальтерскоттівським типом роману.

Степан Руданський
(1834-1873)

Життєвий шлях. Громадська і літературна діяльність. Рання творчість Руданського. Мотиви і образи балад, їх фольклорна основа та синкретизм реалістичних і романтичних елементів.

Пісенна лірика, продовження в ній попередньої літературної традиції, своєрідність поетичного трактування відомих мотивів та образів («Повій, вітре, на Україну», «Ти не моя», «Мене забудь!» та ін.).

Громадянська лірика петербурзьких років, її ідейний зміст («Гей, бики!», «Над колискою», «До дуба», «П'яниця», «Наука» та ін.). Традиції і новаторство поета.

Багатство змісту гумористичних співомовок. Відображення в них розмаїтості народного життя. Своєрідність показу головного персонажа – простого селянина в його багатоманітних соціальних і національних зв'язках («Не вчорашній», «Черевики», «Циган з конем», «Загадки», «Баран», «Гусак», «Варена сокира» та ін.).

Гумористичне зображення побуту і ментальності українського народу («Чи високо до неба?», «Окуляри», «Свиня свинею», «Баба в церкві» та ін.).

Сатиричне викриття моральної ницості духівництва («Камінний святий», «Два рабини», «Піп на пуші», «Сповідь», «Піп у ризах», «Чорт» та ін.).

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

ТЕМА 6. Літературний процес другої половини ХІХ – початку ХХ століття.
Драматургія 70-90-х років

Інформаційний обсяг теми.

Історичні умови. Суспільно-політичні умови життя на західноукраїнських землях. Становище народних мас Галичини, Буковини, Закарпаття. Масова еміграція трудящих до Америки. Львів як осередок культурного життя України. Національно-визвольний рух в Західній Україні.

Розвиток культури. Розвиток театрального мистецтва в Україні. Боротьба корифеїв українського театру за реалізм драматургії та сценічного мистецтва. Діяльність труп М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського. Чільне місце європейської класики в репертуарі українських театрів. Український театр у період національно-визвольного руху 1917-1920 рр.

Розвиток українського музичного мистецтва.

Творча і громадська діяльність М. Лисенка. Ідейно-образне спрямування хорової музики М. Лисенка, її вплив на формування творчих принципів К. Стеценка, Я. Степового, М. Леонтовича. Роль музично-драматичної школи М. Лисенка (м. Київ) та «Союзу співацьких і музичних товариств» (м. Львів) у розвитку українського музичного та хорового мистецтва. Вокальний цикл Я. Степового «Барвінки» на слова Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки.

Світова слава українських артистів С. Крушельницької та О. Мишуги. Вплив революційного піднесення на українське музичне мистецтво. «Вічний революціонер», «Тарас Бульба» М. Лисенка, героїчна опера «Кармелюк» К. Стеценка, кантата для хору і симфонічного оркестру «Кавказ» С. Людкевича.

Народність українського образотворчого мистецтва. Внесок малярів-баталістів і графіків М. Самокиша, І. Їжакевича, Ф. Красицького, М. Ярового, пейзажистів Г. Світлицького, П. Левченка, П. Сланстіона в українське малярство. Художники Західної України І. Труш, О. Кульчицька, А. Монастирський, Й. Бокшай. Створення рисувальних шкіл у Києві (М. Пимоненко, О. Мурашко), Одесі (К. Костанді, П. Нілус), Харкові (Д. Безперчий, К. Трутовський, С. Васильківський), на Буковині (М. Івасюк).

Розвиток теоретичної думки. Виступи письменників (І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, М. Чернявський) за піднесення ідейно-художнього рівня письменства.

Взаємодія течій в літературознавстві на зламі двох століть. Провідне місце напрямів, представлених І. Франком, Лесею Українкою, М. Коцюбинським та іншими видатними письменниками. Літературно-критична діяльність І. Франка, Лесі Українки. Еволюція художнього мислення на зламі століть.

Шляхи розвитку літератури. Поглиблене розуміння суспільної ролі літератури, конкретизація принципу народності. Складність різнорідних переплетень і боротьби напрямів, течій, груп, угруповань того часу.

Поезія. Творчий розвиток традицій Т. Шевченка, художні відкриття в поезії. Політична загостреність, філософська широта; розмаїтість тематики і новий позитивний герой – головні ознаки передової української поезії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Творчість Я. Щоголева, І. Манжури, П. Грабовського, І. Франка, Лесі Українки, В. Самійленка. Молоді поети (Олександр Олесь, М. Вороний, Б. Лепкий, М. Чернявський, А. Кримський та ін), особливості їх творчого методу.

Український модернізм та його особливості. Орієнтація на течії в європейських літературах. Видавництво «Молода муза» (1908-1909 рр.), журнал «Українська хата» (1909-1914 рр.), «Дзвін». Огляд поетичної творчості «молодомузівців» і «хатян».

Іван Нечуй-Левицький (1838-1918)

Життєвий і творчий шлях. Світоглядні й естетичні позиції та їх вплив в естетичних деклараціях і творчості. Теоретичні праці.

Повість «Кайдашева сім'я»: морально-етичний аспект, соціальна проблемність, новаторство.

Повість «Микола Джеря» Івана Нечуя-Левицького. Проблематика, сюжетно-композиційні особливості, образна система.

Панас Мирний (Панас Рудченко) (1849-1920)

Літературно-естетичні позиції митця. «Роздвоювання» (М. Зеров) як спосіб життя письменника і чиновника.

Роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»: історія написання, жанр. Сюжетно-композиційна специфіка, тип нарації, стиль, масштабність проблематики. Поєднання психологізму з принципом соціального детермінізму. Образна система. Епічна драматизація та елементи ліризації (пейзаж). Доля твору, внесок співавторів.

«Повія» як зразок соціально-психологічного роману нового типу. Творча історія. Жанрово-композиційне новаторство. Поєднання психологічного аналізу з соціальною студією пореформеного суспільства.

Борис Грінченко (1863-1910)

Життєпис літератора, вченого й поборника національного відродження народу. Світоглядно-естетичні позиції.

Проблема «маленької людини» в дитячих оповіданнях Бориса Грінченка («Украла», «Дзвоник», «Олеся», «Екзамен»).

Внесок Б. Грінченка у повістярство та романістику. Твори з життя інтелігенції. Діалогія «Серед темної ночі», «Під тихими вербами».

ТЕМА 7. Драматургія 70-90-х років XIX століття

Марко Кропивницький (1840-1910)

Життєвий і творчий шлях. Акторська діяльність. Роль і внесок в діяльність першого професійного театру.

Процес розвитку сільського буржуа в драмах «Глитай, або ж павук» та «Олеся»: Бичок – Балти. Психологізація образів, викривально-сатиричне спрямування творів.

Михайло Старицький (1840-1904)

Життя і діяльність. Світогляд, естетичні вподобання.

Традиції і новаторство в розв'язанні проблеми творчої особистості («Талант»).

Творчий внесок драматурга у розвиток жанрів водевілю та комедії («За двома зайцями» тощо).

М. Старицький як романіст і повістяр. Ідейно-естетичні концепції і художнє відтворення історії. Місце творів у спадщині письменника, значення в розвитку прози.

Іван Карпенко-Карий (1845-1907)

Життєвий і творчий шлях, вияви таланту драматурга. Жанрово-тематичний діапазон творчості.

Галерея сільських «чумачих» на шляху створення соціальної комедії. Масштабність і хист характеротворення («Сто тисяч», «Хазяїн»). Жанрова природа та художня специфіка п'єс.

Життєвість проблематики, комедіографічна майстерність («Мартин Боруля»).

ТЕМА 8. Життєвий і творчий шлях Івана Франка

Іван Франко (1856-1916)

І. Франко – титан праці: енциклопедизм спадщини, унікальність доробку для розвитку літератури, науки, культури. Еволюція суспільно-політичного ідеалу від «старого широлюдського» соціалізму до національно-державницької ідеї.

Багатоплановість ранніх проб пера, динамічний розвиток поета. Два видання збірки «З вершин і низин»: розширення творчого діапазону. Новаторство композиції, репрезентативність видів поезії. Алегоризм концептуальних образів («Гімн», «Веснянки», «Каменярі»). Оригінальність психологічно-особистісної поезії. Майстерність політичної поезії. Майстерність політичної поезії («Беркут»), збагачення лірики. Концепція героя в творчості Франка. естетична («Профілі і маски», «Вольні сюжети») і патріотична (цикл «Україна») проблематика, художнє увиразнення. Жанровий спектр поезії, оновлення й демократизація форм (сонетні цикли). Художнє народознавство («Галицькі образки», «Жидівські мелодії»), Сатирична поезія.

Сумоглядні твори «Зів'ялого листя» й збірки «Мій Ізмарагд»; ліричний герой як alterego автора, унікальність суб'єктивної нетенденційної збірки: композиція, народнопісенні акорди. «Ой ти, дівчино, з горіха зерня».

І. Вишенський у науковому студіюванні й образному відтворенні. Другий «Заповіт» української літератури: поема про подолані сумніви «Мойсей» (конфліктність твору, месіанська ідея, мрія про рай у власній здобутій державі, найвища поетична майстерність).

Поєми-казки: особливості змісту і форми.

Ліро-драматичні писання на тему дітей і школи. («Малий Мирон», «Олівець», «Грицева шкільна наука» та ін.): майстерність психологічного розкриття. Автобіографічність, образ незгасаючого вогню («У кузні»).

Національне й соціальне самоусвідомлення селянства, спроби політичних новочасний суспільний роман виховання, психологічне полотно про особисту драму «нового» героя. Морально-етична проблематика («Для домашнього вогнища»).

Іван Франко «Перехресні стежки»: жанр, проблематика, композиція, головні персонажі, особливості, характеротворення, оповідна манера.

Сатиричні твори, масштабність узагальнення («Доктор Бессервіссер», «Звірячий бюджет» та ін.).

Повість Івана Франка «Захар Беркут». Історична основа твору, ідейний пафос, основні проблеми.

ТЕМА 9. Літературний процес кінця XIX – початку XX століття

Михайло Коцюбинський

(1864-1913)

М. Коцюбинський – майстер української прози кінця XIX – початку XX століття.

Гуманістична спрямованість ранніх творів («Андрій Соловійко, або Вчення світ, а невчення тьма», «21-го грудня, на Введеніє», «Дядько та тітка»). Розмірена хронологічність оповіді, докладність описів, моралізаторські сентенції; увага до зовнішнього малюнка подій; драматична загостреність реальних колізій, динамічність і психологічна насиченість стилю. Оповідання про дітей («Ялинка», «Харитя», «Маленький грішник»). Мальовничість, експресивність зображення руху, художній лаконізм. Панас Мирний про оповідання «Харитя».

Концепція М. Коцюбинського, його ідейно-естетична точка зору в творах молдавсько-кримської тематики. Викриття відсталих звичаїв, забобонів, марновірства в оповіданні «Пекотпюр». Тонкий гумор та іронія, уміле змалювання масових сцен, поєднання звуків і музики, гри народних інструментів з відповідною дією, майстерність психологічного аналізу, ліризм зображення. Тема ламання національно-патріархальних традицій у татарському селі в нових суспільно-економічних умовах («В путях шайтана», «На камені»).

Героїко-романтичний характер оповідання «Дорогою ціною». Патріотичний пафос твору. Критика морального убозтва, ідейної неспроможності ліберальних народників, показ їх деградації в новелі «Лялечка». Політична злободенність твору.

Тема психологічної роздвоєності людини-митця в етюді «Цвіт яблуні». Типологічна спільність його з творами світової літератури (творчість Золя, Мопассана, Чехова). Утвердження примату життя над смертю. Глибокий психологічний конфлікт. Елементи європейського модерну. Оцінка твору І. Франком. Цикл поезій у прозі «З глибини» («Хмари», «Втома», «Самотній»). Пристрасний образ душі поета, «вагітної всіма скорботами світу». Глибоке філософське осмислення проблеми краси.

Тема революції 1905 року. Концепція народу як сили, здатної досягнути оновлення суспільства. Відображення динаміки суспільних протиріч, вимога зв'язку мистецтва з розвитком суспільства. Новели «Сміх», «Він іде!» – гнівний протест митця проти чорносотенної політики погромів. Майстерність М. Коцюбинського у змалюванні маси.

Образ людей сильних духом, благородних в устремліннях, мужніх і самовідданих («Невідомий», «Persona grata», «Подарунок на іменини»). Проблематика, система образів, художня досконалість оповідання «В дорозі». Новаторське трансформувannya традицій у створенні політично гострих і художньо правдивих сатиричних портретів тих, хто виражав ідеали царської монархії, підтримував її політичні та ідеологічні «підвалини».

Новела «Intermezzo» – поетичний маніфест найважливіших принципів мистецтва. Своєрідна поетичність оповіді; багатофункціональна роль пейзажу; соціально-філософське звучання теми сонця; новизна тропів; гармонія почуттів, барв, звуку, запаху, глибина філософської думки. Елементи імпресіонізму. Значення твору.

Повість «Fata morgana». Конкретно-історична канва зображуваного. Новаторське трактування традиційної теми села. Художні панорами класової диференціації; риси нового світосприйняття в українському селі. Марко Гуша – тип керівника селянських виступів. «Fata morgana» – одне з найвищих досягнень української прози XX століття.

«Тіні забутих предків». Взаємодія двох принципів ставлення до життя – романтично-піднесеного, активного, сповненого духу протесту, і буденно-прозаїчного, позначеного рисами пристосування до пануючих норм життя. Творчий підхід у використанні фольклору, в осмисленні гуцульської міфології. Стильове новаторство. Максим Горький про повість.

Ольга Кобилянська
(1863-1942)

Письменниця демократичного напрямку. Життєвий і творчий шлях. Формування суспільно-політичних та літературно-естетичних поглядів.

Повість «Людина» – етапний твір у творчості О. Кобилянської. Порухення важливих соціально-естетичних проблем сучасного їй життя. Оцінка твору І. Франком, О. Маковеем, М. Павликом. Критика С. Єфремова.

Повість «Царівна». Тематична новизна, художнє багатство твору: місце інтелігенції в суспільстві; свобода людини і її протидія насильству та гніту; жіноче питання. Особливості композиції. Критика про повість «Царівна».

Повість «Земля». Проблематика. Тема трагічного становища селянства, бездоленого і залежного від влади землі. Відповідність авторської концепції, вираженої в образній формі, історичній правді, історичній тенденції свого часу.

ТЕМА 10. Творчість Лесі Українки.

Леся Українка
(Лариса Косач-Квітка)
(1871 - 1913)

Життєвий і творчий шлях. Вплив родинного оточення. Суспільно-політичні погляди. Еволюція світогляду. Участь у громадському житті. Публіцистика Лесі Українки.

Лірика. Збірки поезій «На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки». Мотиви лірики: заклик до визвольної боротьби («Contra spem spero», «Досвітні вогні», «Товарищі на спомини»).

Поетичні цикли «Подорож до моря», поезія «Красо України, Подолля», «Сім струн», «Кримські спогади». Нові принципи композиції ліричних циклів: ідейно-тематичний, зоровий, музичний. Ідейно-естетична концепція людини – активної особистості, сильною духом, впевненої у прекрасному майбутньому.

Драматургія Лесі Українки – нове явище в українській літературі. Тематичне і жанрове багатство драм. Принципове оновлення міфічних і біблійних образів. Лірико-драматичні поеми «Одержима», «Вавилонський полон», «На руїнах». Динаміка боротьби, гострота соціальних конфліктів. Принцип контрастного групування образів. Життєстверджуюча сила жертвності, овіяної ідеалом революційної краси.

Драматична поема «Боярина», її пафос, проблематика, художні образи.

Моральне кредо письменниці, високий гуманістичний ідеал краси вільнолюбивого незнищеного людського духу («Лісова пісня»). Джерела твору. Філософська ідея, художня правда. Соціальний і філософський зміст, міфологічна першооснова образу Мавки. Трансформація символічного образу калини в «Лісовій пісні». Функції пейзажу, ритміка. Місце «Лісової пісні» у світовій літературі. Балет Скорульського, опера Кирейка «Лісова пісня» в постановці Київського, Львівського, Одеського оперних театрів.

Василь Стефаник
(1871-1936)

Життєвий та творчий шлях. Публіцистичні виступи в радикальній пресі проти реакційної інтелігенції та попівства. Тема еміграції в новелі «Камінний хрест». Конкретно-історична канва зображуваного. Символічний образ камінного хреста. О. Кобилянська про новелу.

Зубожіння народних мас, сімейні трагедії, кримінальні злочини, інші суспільні лиха, зумовлені соціальними причинами – тема новел «Кленові листки», «Катруся», «Шкода», «Лесева фамілія», «Новина». Бетховенське звучання цих новел. Реально-гуманістичний зміст «Кленових листків». Лірично-концентрований мотив сирітства. «Новина» – вершина української малої прози початку ХХ століття.

Василь Стефаник «Камінний хрест». Життєва основа, єдність типового та індивідуального в образі Івана Дідуха.

Проблема батьків і дітей у новелах «Діти», «Сама саміська», «Скін», «Осінь». Фатальність долі старих німечних людей в експлуататорському світі. Новели В. Стефаника в контексті української та європейської новели.

Тема пролетаризації селянства. Новела «Синя книжечка»- «малесенька трагедія усіх хлопів на світі». Леся Українка про новелу.

Мотив соціального та національного визволення, возз'єднання українського народу («Марія»). Величний образ Матері. Маєстат болю і батьківської туги («Сини»). Багатство внутрішнього мовлення (діалогізований монолог, мова «рухів, очей, пози, інтонації») і його роль у розкритті трагедії батька, що втратив на війні синів.

Олександр Олесь
(1878-1944)

Неоромантичні та символічні ознаки стилю. Громадські, національно-визвольні мотиви. Образність лірики емігрантського періоду.

Степан Васильченко
(1879-1932)

Життєвий і творчий шлях. Формування світогляду, суспільно-естетичних поглядів.

Тема вчительської долі («З самого початку», «Вова», «Вечеря», «Над Россєю»). Оповідання для дітей. Традиції і новаторство в зображенні світу дитини. Різкий соціально-психологічний контраст між душевною чистотою дітей і нестерпними соціальними умовами («Дош», «Дома»). Ліричний герой оповідань «Басурмен», «Свекор», «Циганка». Психологічна вмотивованість дій, вчинків героїв-дітей. Поєднання реалізму з романтикою. Озвученість, омузиченість навколишнього світу українською степовою піснею.

Володимир Винниченко
(1880-1951)

Письменник, політик, громадський діяч, видатний прозаїк і драматург. Участь у революційному русі початку 1900-х рр. перші кроки в літературі. Збірка новел «Краса і сила» (1906). Публіцистична діяльність.

Новаторство прози. Утвердження неореалізму як індивідуальної стильової домінанти. Особливості поезики малої прози («Студент», «Зіна», «Солдатики», «Голота», «Раб краси», «Малорос-європеець», «Контрасти», «Біля машини»).

Драматургічна творчість. Жанрова палітра драматургії (психологічна драма, комедія). Система морально-етичних конфліктів у драмах «Чорна Пантера і Білий Медвідь» (1911), «Гріх» (1919), «Закон» (1923). Своєрідність інтерпретації соціальних проблем у творах «Щаблі життя», «Великий Молох» (обидва – 1907), «Брехня» (1910), «Молода кров» (1913), «Пригвожені» (1915). Ідея національного відродження у драмі «Між двох сил» (1919).

Стильова та філософська основа драматургії В. Винниченка.

Публіцистика. Художня своєрідність політичного памфлету «Відродження нації». Щоденники.

В. Винниченко у критиці та спогадах. Місце письменника в історії української літератури і культури. Сучасне літературознавство про творчість В. Винниченка.

РОЗДІЛ 4. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

ТЕМА 11. Відродження української літератури 10-30-х рр. XX ст. Гетерогенний характер розвитку української лірики доби

Інформаційний обсяг теми.

Літературний процес 10-30-х років. Поезія. Проза. Драматургія. «Розстріляне відродження» – умовна назва літературно-мистецької генерації 20-х – початку 30-х років, репресованої комуністичною системою. Піднесення націотворчих на художніх сил, де провідну роль відігравала література. Характеристика різних літературних угруповань («Гарт», «Плуг», «Ланка» – згодом МАРС, «неокласики», ВАПЛІТЕ, «Аспанфут» – згодом «Нова генерація», «Авангард», ВУСПП, «Молодняк», «Західна Україна» (більшість з них – ґрунтована на позахудожніх засадах, частина – МАРС, «неокласики», ВАПЛІТЕ – зорієнтована на достеменно творчі проблеми).

Спалах Літературної дискусії 1925-1928 рр., порушення онтологічної проблеми: бути чи не бути українській літературі, українській культурі, українській нації. Перехоплення ініціативи компартією, груба підміна естетичних понять політичними, зірвання дискусії і перехід до репресій, починаючи з процесу СВУ (1930). Провал штучно створеного за

ініціативою комуністичних ідеологів «пролетарського реалізму» та призову «ударників» у літературу. Потреба осмислення великої спадщини українських поетів, прозаїків, драматургів, літературознавців та інших представників творчої інтелігенції 20-х років з позиції об'єктивного історизму.

Український футуризм у порівнянні з італійським та російським, роль М. Семенка у його культивуванні. Етапи еволюції: кверофутуризм із романтизацією урбаністичних темпоритмів та богемного бунту, панфутуризм з обстоюванням провокаційного та безперспективного метамистецтва, «Нова генерація» із псевдохудожньою функціональною поезією, що ілюструвала політику компартії. Специфіка різновидів українського футуризму: Неоліф (Москва), ІНТЕМБОВСЕГІ (Львів), «Жовте коло» (Прага).

Павло Тичина (1891-1967)

Суперечлива, неоднозначна творча та життєва доля П. Тичини на різних етапах складної історії української літератури. Потреба усвідомлення принципу об'єктивного історизму при поцінуванні його поетичної спадщини.

«Сонячні кларнети» (1918) – підсумковий етап ідейно-естетичних пошуків української поезії початку ХХ ст. і водночас – естетична програма духовного відродження нації на міцній етичній основі. Поняття «кларнетизму» як визначення концентрації світотворчої енергії української душі, синтез тенденцій модернізму та національного ренесансу. Світлоритми Тичининської панмузичності – ключ до декодування метафоричної концепції «Сонячних кларнетів», її синестезійної основи. Непомилне чуття історизму в поемі «Золотий гомін». Синтез різних стильових тенденцій у першій збірці П. Тичини. Тривожне завбачення поетом трагедії національної революції («Скорбна мати»). Збірка «Замість сонетів і октав» (1920) – художній документ загальнонаціональної катастрофи 1917-1920 рр., актуалізація античної версифікації в українському віршуванні. Пошуки нових зображально-виражальних засобів у збірках «Плуг» (1920), «В космічному оркестрі» (1921), «Вітер з України» (1924), поєднання форм (гекзаметр, сонет, тріолет) з авангардистськими та модерністськими (різностопова строфа, астрофічний вірш і т.п.). Мотиви національної революції («На майдані», «Як упав же він з коня...»), трагедії села («Зразу ж за селом»). Змалювання страшних картин голоду в поезіях «Загупало в двері прикладом», «Голод» – як моторошна прелюдія голодомору в Україні 1932-1933-го і 1947 років. Глибоко трагедійне сприйняття письменником жовтневого перевороту і його наслідків у поезіях «Прийшли до мене в гості», «Хто ж це так із тебе насміється смів?», «До кого говорить?». Поема-феєрія «Прометей»: орієнтація на античні форми, ідейні проєкції в майбутнє. Невдала спроба поєднати конструктивістські принципи з комуністичними ідеями у збірці «Чернігів» (1931). Поема-симфонія «Сковорода» – свідчення поступового згасання енергії «кларнетизму» у творчості П. Тичини впродовж його життя, починаючи з 30-х років.

Максим Рильський (1895-1964)

«М. Рильський – архімайстер нашої поезії, великий сеніор нашої мистецької культури» (Є. Маланюк), «гармонійна особа сучасної епохи» (О. Білецький). Витоки неординарності духовної і творчої постаті поета: виховання в оточенні знакових українських родин (Лисенків, Старицьких, Антоновичів, Русових, Косачів), вплив батька – відомого етнографа та громадського діяча.

Ранні збірки поезій «На білих островах» (1910), «Під осінніми зорями» (1918) – лірична сповідь молоді душі, учнівська лабораторія, позначена засвоєнням художнього досвіду П. Куліша, М. Старицького, О. Олеся, М. Вороного, поетів-молодомузівців, а також російської і західноєвропейської поезії. Орієнтація на інтимно-довірливий, психологічний ліризм. Тонка оркестровка віршів. Болісне шукання справжніх цінностей, мотиви цілющої сили природи, пориву до світового універсуму, марноти самотності (цикл «Беатріче і гетера», «Плюскочуться білі качки...», «На білу гречку впали роси», «Вже червоніють помідори», «Згадай, безумче! Світ не тільки ти...» та ін.).

Неспокій і напруга духовних пошуків у поемах «Царівна», «На узліссі», «Бенкет».

М. Рильський серед «неокласиків». Орієнтація на змістові й формальні категорії класичної літератури. Збірка «Синя далечінь» (1922): класичні віршові форми у поезіях (сонет, рондо, октава, гекзаметр). «Естетизм» сонетаріуму («Ніцше», «Гейне», «Шекспір», «Бодлер»). Широта емоційних станів ліричного героя («Грім одгримів...», «Нашу шлюбну постелю», «Несіть богам дари», «Ми одпливали, в каламутну даль...», «Поете! Живемо в пустині серед каміння та людей», «Як тепла свічка, вечір догора...»). Античні та екзотичні теми й образи у поезіях «У теплі дні збирання винограду», «Діана», «Трістан коня сідлає...» та ін. Поетичні досягнення й суперечливі позиції збірок «Крізь бурю й сніг» (1925), «Тринадцята весна» (1926), «Де сходяться дороги» (1929), «Гомін і відгомін» (1929). Постать «внутрішнього героя» поезій. Естетичне сперечання з пролеткультивцями в поемах «Чумаки», «Октави». Дух класицистичної «всезагальності» та своєрідності часопростору творів «неокласичної» доби.

Натхнення «патріотика» у творчості періоду Другої світової війни («Слово про рідну матір», «Неопалима купина» та ін.). Образ України у поемі-видінні «Жага». Автобіографізм поеми «Мандрівка в молодість». Гостре засудження поем, звинувачення в «буржуазному націоналізмі» з боку офіційної критики в повоєнні роки.

«Третє цвітіння» поета: збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959), «В затінку жайворонка» (1961) та ін. – синтез кращих здобутків попередніх етапів. Відтворення у поезії нових явищ суспільної самосвідомості, ідейні колізії душевного «відігрівання» людини й суспільства після доби трагічних репресій. Надзвичайно гуманна духовна атмосфера останніх книг М. Рильського. Заклики любити й берегти рідну мову («Мова», «Рідна мова»). Мотиви творчої праці людини («Троянди й виноград», «Спасибі»), гармонії людини і природи («Розмова з другом», «Почорніли заводи в озерах»), місця і ролі митця та мистецтва у житті суспільства («Сікстинська мадонна», «Діалог», «Поетичне мистецтво»).

Володимир Сосюра (1898-1965)

Володимир Сосюра – один із найкращих ліриків слов'янського світу ХХ ст. Життєвий шлях поета у контексті загальних умов творчості митців «розстріляного відродження», його відображення в автобіографічному романі «Третя Рота» (1926-1959). Поет у літературних організаціях Пролеткульт, «Плуг», «Гарт», ВАПЛІТЕ, ВУСПП та ін., його постійна участь у літературних дискусіях 20-х рр.

Оновлення В. Сосюрою жанру інтимної лірики, синтетичного світосприйняття ліричного героя на загальному тлі естетичних втрат тотальної деіндивідуалізації та політизації поезії. Висока поетичність жіночого образу. Гіперболізація почуттів, музика ліричного слова і пісенність мови у поезіях «Так ніхто не кохав», «Ластівки на сонці», «Коли потяг у даль загуркоче», «Марії».

Полум'яна громадянська лірика часів Другої світової війни (збірки «В години гніву», «Під гул кривавий» – обидві 1942). Патріотичні мотиви, віра в перемогу («Ми переможемо», «Я знаю: ми знищимо зміїв»). Заклично-мобілізує звання віршованого послання «Лист до земляків», поезії «Перед битвою». Змалювання образу Батьківщини у вірші «Любіть Україну», гостра критика його у повоєнні роки.

Неокласики

Наявність у творчих сферах українського суспільства певних прихильників культуроцентризму, об'єктивна потреба у реабілітації й засвоєнні культурної спадщини за умов пролеткультивського нігілізму. Історичний «шанс» неокласиків поєднати національні поетичні традиції з вишуканими взірцями форми європейської поезії. «Конкурентність» поезії високоосвічених неокласиків – «нездоланих співців» – до імітативних низьковартісних художніх творів літературного загалу 20-30-х рр.

Участь неокласиків у полеміці навколо шляхів подальшого розвитку української літератури (М. Зеров, П. Филипович, М. Рильський). «Позитивна» програма неокласиків: необхідність усвідомлення і засвоєння багатства української національної традиції; потреба пересадити на український ґрунт найвидатніші твори європейської класики і сучасної літератури різних народів, що неодмінно піднімає «планку художності»; встановлення атмосфери здорової літературної конкуренції, а не кон'юнктурного протегування.

Павло Филипович

(1891-1937)

Трагічна доля «грона п'ятірного»: розстріл М. Зерова і П. Филиповича, смерть у концтаборі М. Драй-Хмари, реєміграція О. Бургардта, моральне нищення М. Рильського.

Микола Зеров

(1890-1937)

Багатогранність таланту Миколи Костянтиновича Зерова – поета, науковця, видатного перекладача, літературного критика, визнаного лідера «неокласиків», одного з «духовних оазисів» (М. Жулинський) нашого культурного відродження.

Збірка «Камена» (1924) і явлена в ній «ясна, дзвінка закінченість сонета»: переклади з Ередіа, Буніна, Вергілія, Горация, Тібулла, Овідія, Марціалла, оригінальні сонети та александрійські вірші. Особливості архітекτονіки збірки. Відданість автора строгим формам, викінченість і пластичність поетичної мови, чітка ясність думки, стримане в своїй значущості ліричне чуття, насичені візуальні образи, багатий художній підтекст. Ідея краси як духовної гармонії. М. Хвильовий і Марко Черемшина про «Камену».

Літературознавча діяльність. Нариси «Леся Українка», «Нове українське письменство» (обидва – 1924), збірки літературознавчих статей «До джерел» (1926), «Від Куліша до Винниченка» (1928).

Юрій Клен (Освальд Бургардт)

(1891-1947)

Україноцентричний переворот у свідомості митця під впливом М. Зерова. Перекладацька діяльність О. Бургардта в «гроні п'ятірному» – інтерпретація творів В. Шекспіра, Дж. Байрона, Р. М. Рільке, Е. Верхарна та ін. Вимушена реєміграція до Німеччини (1931).

Антисталінський пафос поеми «Прокляті роки» (1937). Мотиви європейської лицарської романтики, фаустівської жаги пізнання та поривання в невідкриті простори античної і давньокиївської героїки, трагічної долі України і віри в її майбутнє, власне «неокласична» основа літературного мислення Ю. Клена у збірці «Каравели» (1943).

«Попіл імперій» (1943-1947) – центральний твір у поетичному доробку митця, широкомасштабний художній літопис історичних подій ХХ ст., що вели до краху наддержав. Художнє вирішення проблеми «лабіринтів історії». Образ Данте в поемі, паралелі з Дантовою «Божественною комедією». Культурологічна насиченість художньої тканини поеми. Тема ГУЛАГу, новаторство в її розкритті. Стилiстичні особливості різних частин твору. Класичні віршовані форми (сонети, терцини, октави та ін.) у поетичній рецепції Ю. Клена.

Євген Плужник

(1898-1936)

Багатоплановість творчих зацікавлень Є. Плужника – поета і прозаїка, драматурга і перекладача. Захоплення театром, фізична недуга – чинники, що позначились на творчості письменника. Членство в письменницьких організаціях «Ланка», МАРС. Трагічна доля митця.

Є. Плужник – поет щирого гуманістичного болю і суму над долею безвинних жертв, адепт чистої і глибокої психологічної рефлексії. Незрівнянна майстерність ліричних віршів, сповнених тонкої й гострої думки, нескінченне інтонаційне багатство збірок «Дні» (1926) і «Рання осінь» (1927), інтровертивна спрямованість та інтелектуальний пафос, лаконізм віршової форми. Драматична доля третьої збірки «Рівновага» (1933, опубл. 1943). Характерні риси творчої манери поета: своєрідний ритміко-інтонаційний та синтаксичний малюнок, еліптичні, часом різко скорочені фрази, «залізний закон» загальної стислості. Гуманістичний характер змістової домінанти поезій, несхитний протест проти жорстоких кровопролитів революційної та пореволюційної доби. «Трагічний оптимізм» трагічного романтика: мотиви самоофіри, самоспалення в ім'я ідеалу. Ідейно-емоційна напруга між дійсністю і мрією, скепсис мислячого інтелектуала. Осмислення у поемі «Галілей» драматичних суперечностей пореволюційної дійсності, боротьба сумніву та надії, що охопила серце поета-гуманіста. Медитативність та філософічність поеми «Канів», проблема взаємостосунків у минулому, сучасному та майбутньому міста і села – колиски нації. Особливості монологічних поем

«Галілей» і «Канів»: типологія та інтонаційні відмінності. Поема «Галілей» у порівнянні з поемою Т. С. Еліота «Спустошена земля».

Микола Бажан
(1904-1983)

Естетичні шукання Миколи Бажана. Періодизація його творчості. Захоплення футуризмом, творчістю М. Семенка, експресіоністським театром Леся Курбаса, кіномистецтвом О. Довженка. Впливи футуризму й конструктивізму в збірці «17-й патруль».

«Політ крізь бурю» – класичний взірць поеми, її проблематика, зокрема антикультівське спрямування, своєрідність побудови, образи та їх прототипи.

Цикл «Чотири оповідання про надію», їх філософічність, притчевість, інтертекстуальне поле (варіації Р.-М. Рільке з української тематики).

Жанрова своєрідність «Уманських спогадів», гомодієгетичний наратив поеми «Нічні роздуми старого майстра».

Гуманістичний пафос лірики М. Бажана 1980-1983 рр. Синкретизм стилю поета, цикл «Нічні концерти» – реалізація Вагнерівської ідеї про єдність думки, музики і слова.

Внесок М. Бажана як перекладача в українську культуру.

Богдан-Ігор Антонич
(1909-1937)

Унікальність постаті Богдана-Ігоря Антонича в історії української літератури, його вихід за межі традиційного поцінування художнього тексту. Пліуралістичний принцип – визначальна риса поезії Б.-І. Антонича, інтерпретація явищ довколишнього та мистецького світу як рівновеликих, суверенних, не взаємозаперечних, тяжіння до циклізації творів як інтегрального принципу, апробованого народною свідомістю. Випробування лірики у різних формах її прояву – авангардистських та класичних, не протиставних, а зіставних (зб. «Привітання життя», 1931). Трактатування християнства та поганства як рівноправних еманцій єдиного Божественного єства, самоусвідомлення людини як однієї з ланок біологічного космосу, подолання часу у момент заглиблення поетичної уяви до праоснов буття у збірках «Три перстені» (1934), «Книга Лева» (1936), «Зелена Євангелія» (1938), художня інтерпретація архетипів Лісу та Міста як рівнопокладених, взаємоперехідних. Завершення пліуралістичної концепції Богдана-Ігоря Антонича у сюрреалістичній збірці «Ротації», врівноваження антитетичних категорій прекрасного та потворного. Віднаходження асоціативних зв'язків його лірики з народною творчістю, з творами У. Уїтмена, Р. Тагора, Є. Гарасимовича, В. Хлебнікова та ін. Сновидіння як джерело творчості Б.-І. Антонича.

Поети «празької школи»

«Празька школа» – умовна назва літературного покоління емігрантів міжвоєнного двадцятиліття. Чехословаччина – основний осередок їхньої концентрації. Спільні риси: естетична концепція, сформульована переважно Є. Маланюком за часів його перебування у калішському таборі інтернованих вояків Армії УНР. Збірка «Сагайдак» Ю. Дарагана (1925) – сукупність мотивів, розвинених Є. Маланюком, О. Ольжичем, Л. Мосендзом, Ю. Кленом (О. Бургардтом), Н. Лівичкою-Холодною, О. Лятуринською, О. Стефановичем та ін.: історичні візії козацького, києво-руського чи доісторичного гатунку, туга за Україною, вольові імперативи тощо. Обстоювання потреби виховання національного чину при визнанні автономності мистецтва, полеміка з цього приводу з Д. Донцовим, публікації творів «пражан» у редактованому ним часописі «Вісник» (1933-1939; до 1933 – «Літературно-науковий вісник»).

Перегук творчої позиції «празької школи» з генерацією «розстріляного відродження». Акцентування національно-культурної традиції при несприйнятті та подоланні гальмівних, неадекватних історичним вимогам рис ментальної свідомості, переведення «філософії серця» у нову якість – «філософію чину». Апробація нового, діяльного, цілеспрямованого типу українця у поетичних текстах, екстраполяція його у дійсність міжвоєнного двадцятиліття та періоду Другої світової війни.

Євген Маланюк
(1897-1968)

Є. Маланюк – найяскравіша постать серед представників «празької школи». Життєвий і творчий шлях. Активна участь у національно-визвольній боротьбі 1917-1920-х років.

Чинники формування світогляду: походження, національне оточення, дитячі та юнацькі роки, участь у національно-визвольних змаганнях, вплив Т. Шевченка, В. Липинського, Д. Донцова, Ю. Липи. Історіософська концепція письменника як світоглядна основа його творів з національної тематики. Різке засудження типу людини-малороса і протиставлення йому «мазепинця» – людини, гідної свого походження, культури і завдань. Бачення шляху побудови власної держави через прищеплення психіці народу державотворчого елементу (державної бронзи) та відродження варязького завзяття у поєднанні з еллінськими прикметами добра і краси.

Загострення антитетичної символіки класично довершеної «степової Еллади» та потворної «чорної Еллади», «Антимарії», як взаємовиключні прояви України. Жорстка, експресивна вольова манера поетичного мовлення Є. Маланюка міжвоєнних десятиліть (збірки «Стилет і стилос» (1925), «Гербарій» (1926), «Земля й залізо» (1930), «Земна Мадонна» (1934), «Перстень Полікрата» (1939) та ін.). публікації інтимних віршів, датованих 20-30-ми роками, у збірках «Остання весна» (1959), «Серпень» (1964) та у посмертній – «Перстень і посох» (1969).

Олена Теліга (1907-1942)

Життєвий і творчий шлях поетеси-патріотки. Активна участь у політичному та культурному житті еміграції міжвоєнних років (членство в ОУН, входження до літературного угруповання «Танк», головування в мистецькому товаристві «Зарево»). Діяльність в окупованому німцями Києві (організація «Спілки письменників», редагування ж. «Літаври», ін.) під час Другої світової війни. Трагічна доля поетеси – свідомо обрана поетеси – «гаряча смерть – не зимне умирання».

Невелика поетична спадщина О. Теліги – «приватні листи світові», спрямовані на осмислення драматичної сучасності: вічний бунт тонкої душі, боротьба за оновлення дійсності і людини в ній, рішучий протест проти безбарвної нудоти повсякденності («романтика нації, романтика змагань, романтика життя»). Вольові інтонації, прометеївський пафос, неоромантичні інтенції її лірики («Поворот», «Пломінний день», «Безсмертне», «Засудженим»), Виразний автобіографізм поетичних творів, втілення у них нового ідеалу української жінки («Сучасникам», «Чоловікові», «Відповідь»). Мотиви «чину» і «боротьби». Композиційна стрункість ліричних мініатюр. «Вечірня пісня» один із шедеврів ліричного жанру.

Публіцистичні, літературно-критичні праці. Посмертні видання книг поезії «Душа на сторожі» (1946), «Прапори Духа» і «На чужині» (обидві – 1947), збірника «Олена Теліга» (1977).

Олег Ольжич (1907-1944)

О. Ольжич (Олег Кандиба) – героїчний тип людини і поета, незламний борець за волю свого народу. Неординарна доля митця, велика роль родинної традиції у становленні його світогляду. Діяльність О. Ольжича, пов'язана з Культурною Референтурою ОУН. Мученицька смерть поета. Поезія О. Ольжича в контексті творчого доробку «празької школи». Особливості його поетичних збірок «Рінь» (1935) і «Вежі» (1940), а також збірки «Підзамчя» (1946), що вийшла після його загибелі. Посмертні видання поезій Ольжича. Історіософічні вірші: нова об'ємність, новий несподіваний вимір гострих проблем сучасної поетові історії. Лірична сповідальність і метафоричний струмінь поетичної спадщини. Філософсько-особистісні медитації зрілої творчості.

Змалювання суворої революційної дійсності і боротьби українського підпілля проти окупації в поемах «Городок. 1932» і «Незнаному Воякові». Утвердження ідеї української державності, самопожертви «покоління титанів» і засудження зрадництва, політичної сліпоты і пасивності. Філософське і художнє вираження ідеологічної програми українських повстанців у поемах. Прозові твори, публіцистика, літературознавчі праці.

ТЕМА 12. Модерністський наратив української прози 10-30-х років XX ст. Новаторство драматургії

Інформаційний обсяг теми.

Микола Хвильовий
(1893-1933)

Трагічна постать М. Хвильового (Фітільова) в українській літературі та культурі. Багатогранність творчої діяльності митця – поета, прозаїка, публіциста, організатора літературного процесу, його вплив на розвиток суспільно-політичної думки. Порушення ним відповідальних проблем у Літературній дискусії 1925-1928 рр., протест проти провінційного існування українства – так званої «червоної просвіти», орієнтація на «психологічну Європу» і відмова від «російського диригента», проголошення «азіатського ренесансу» та «романтики вітаїзму». Закомплексованість М. Хвильового на ілюзорних націонал-комуністичних ідеях, розв'язана самогубством письменника 13 травня 1933 р.

Дебют М. Хвильового як поета-авангардиста (збірки «Молодість», 1921; «Досвітні симфонії», 1922; поема «В електричний вік»). Новели збірки «Сині етюди» (1923) – подія в українській прозі 20-х років. М. Хвильовий – «основоположник справжньої української прози» (О. Білецький), Поступова еволюція письменника від імпресіоністичної манери з деякими ознаками неоромантизму та експресіонізму до неореалізму. Загострення протистояння уяви та дійсності («Арабески»), високої мети та шляхів, що компрометують і унеможливають її («Кіт у чоботях», «Редактор Карк» та ін.). Розкриття антилюдської суті революції, здійсненої більшовиками, у новелах «Я (Романтика)», «Мати». Авторська майстерність при змалюванні психологічних колізій: яскрава символіка і метафорика, міфологізація сюжету. Співзвучність новели «Я (Романтика)» з повістями В. Підмогильного «Третя революція» і Б. Антоненка-Давидовича «Смерть», поезіями П. Тичини, Є. Плужника, Д. Фальківського. Критичний струмінь у викривальній прозі М. Хвильового. Проблема «зайвих людей» – недавніх активних учасників громадянської війни, що не знаходять собі місця в новій, пореволюційній дійсності в повісті «Санаторійна зона» (1924). Образи Анарха, Хлоні, Майї, Карно. Лірико-імпресіоністична стилістика твору. Розвінчування фарисейства комуністичних чиновників, подвійної моралі партійців і державних керівників у новелах «Ревізор» і «Свиня», повісті «Іван Іванович» (1929). Порушення важливих питань національно-культурного відродження України в «незакінченому» романі «Вальдшнепи» (1926), суголосних з проблематикою дискусійних циклів памфлетів письменника («Камо грядеши», «Думки проти течії», «Апологети писаризму») і памфлету «Україна чи Малоросія?». Деградація носіїв комуністичної ідеї (Карамазов), протиставлення їм вольових, цілеспрямованих особистостей (Аглая). Посилення елементів публіцистики у прозі М. Хвильового. Вплив письменника на розвиток української літератури 20-х років (А. Головка, О. Копиленко та ін.).

Повернення художньої спадщини М. Хвильового, сучасна оцінка його творчості в Україні та зарубіжжі.

Валер'ян Підмогильний
(1901-1937)

В. Підмогильний – «один з найінтелігентніших і найтонших українських письменників із доброю літературною школою» (Вал. Шевчук). Життєвий і творчий шлях. Перекладацька діяльність. Особливості неореалізму в українській літературі 20-х років Рання творчість В. Підмогильного, перші психоаналітичні оповідання: «Добрий Бог», «Гайдамака», «Пророк». Вплив В. Винниченка на В. Підмогильного. Образи антиподів як проблема змагання тілесного і духовного, інстинкту і розуму. Натуралістичні деталі. Стильовий синтез у творчості В. Підмогильного: оповідання «Старець». Вплив шопенгауерівської філософії на творчість В. Підмогильного. Нові експериментальні пошуки в оповіданні «В епідемічному бараці». Вплив французьких авторів на творчість В. Підмогильного (А. Франс, Гі де Мопассан).

Низка новел про голод: «Собака», «Проблема хліба», «Син» та ін. Твори, присвячені українським визвольним змаганням, – цикл новел «Повстанці», повість «Третя революція» (1925). Конфлікт особистості та колективістської ідеології – «Сонце сходить», «Історія пані Ївги». Інтелектуально-психологічний роман «Місто» (1928): драма українського маргіналу, художня інтерпретація національної бінарної позиції «місто-село», прокреслення річища української урбаністики. Трагічний варіант нового художнього розв'язання урбаністичної проекції в повісті «Третя революція».

Юрій Яновський (1902-1955)

Ю. Яновський – непересічна і суперечлива постать української літератури ХХ століття. Складні стосунки письменника з владою. Романтичні ілюзії першої збірки «Прекрасна Ут» (1928), її традиції у подальшій творчості: Ю. Яновський – «поет у прозі». Роль М. Семенка у творчому становленні молодого письменника. Харківський та одеський періоди творчості, робота на Одеській кіностудії. Поява повісті «Байгород» (1927) та збірок новел «Мамутові бивні» (1925) і «Кров землі» (1927). Автобіографічна основа роману «Майстер корабля» (1928). О. Довженко – прототип ТоМаКі. Культура нації як провідний життєвий орієнтир героя. Різноманітність прозової фактури роману. Місія твору як романтичного трактату про мистецтво: тема мук творчості, натхнення, інтуїції, апологія творчих злетів людського духу.

Змалювання стихії української революції та її наслідків у романі «Чотири шаблі» (1930). Розкриття національного характеру в образах Шахая, Остюка, Галата, Марченка. Драматична доля твору.

Роман «Вершники» (1935): показ національного ґрунту народної героїки і водночас потенційна заангажованість автора у трактуванні подій як данина культівській добі.

Новелістична структура романів «Чотири шаблі» і «Вершники». Жанрові особливості роману у новелах.

Художні якості новелістичного мислення Ю. Яновського: поетизація, яскрава імпресія, сполучена із жорсткою натуралістичністю, вміння віднайти індивідуальну прозову тональність та виявити авторську манеру письма при загальній невибагливості, майже стандартності сюжету, потужний наративний струмінь, сміливі експерименти з романтичним методом на рівні дифузійного мислення, тяжіння до міфопоетики і смілива громадянська позиція.

Остап Вишня (1889-1956)

Остап Вишня (Павло Губенко) – видатний «сміхотворець» ХХ століття, фундатор нового жанру «усмішки» у літературі. Трагізм життєвого і творчого шляху письменника.

Жанрові ознаки (лаконізм і дотепність, поєднання побутових замальовок і жанрових сценок з ліричними авторськими відступами) усмішок та їх жанрові різновиди (усмішка-пародія, усмішка-жарт, усмішка-нарис, усмішка-мініатюра, усмішка-реп'яшок та ін.) у численних збірках: «Кому веселе, а кому й сумне» (1924), «Вишневі усмішки сільські», «Вишневі усмішки кримські» (обидві – 1925), «Вишневі усмішки театральні» (1928) та ін.

Гуманістичний характер сміху, любов до працюючої людини і гостре викриття негативних суспільних явищ у творах письменника.

Тема відродження національної гідності народу у збірці «Українізуємось» (1926). Засудження великодержавного шовінізму та висміювання вад української ментальності (інертність і пасивність у психології, інфантильність думання, недостатній інстинкт відстоювання національної єдності і свободи) у гуморесках «Чукрен», «Чухраїнці», «Дещо з українознавства».

Любов до рідної землі, поетичне змалювання природи у «Мисливських усмішках» (1958). Народна мудрість, дотепність, простота і щирість оповідача у творах «Відкриття охоти», «Заєць», «Вальдшнеп», «Дикий кабан або вепр», «Як варити і їсти суп із дикої качки» та ін.

Автобіографічні твори «Моя автобіографія», «Отак і пишу», «Все життя з Гоголем», щоденник «Думи мої, думи мої...» (1957) як джерело розуміння світогляду, естетичних переконань, мистецької лабораторії письменника. Значення творчості Остапа Вишні у розвитку української сатири та гумору.

Іван Кочерга (1881-1952)

І. Кочерга – знакова постать української драматургії.

Вершинний твір І. Кочерги – драматична поема «Свіччине весілля» («Пісня про свічку», 1930). Звернення автора до мало висвітленого у нашій літературі періоду життя України. Головний конфлікт – боротьба киян з литовськими загарбниками за волю, національну гідність, людські права. Композиція твору. Ідейно-художня роль символічного

образу свічки та світла. Втілення в образах повсталих ремісників (Іван Свічка, Передерій, Чіп) кращих рис українського народу. Образ Меланки – «поетичний символ України» (І. Кочерга), що виборює незалежність. Художня довершеність п'єси, динамізм розвитку подій, багатство мови. Майстерність передачі історичного колориту.

Завершення драматичної поеми «Ярослав Мудрий» (1944, друга редакція – 1946). Проблематика твору, її актуальність і полемічність: заперечення теорії норманського походження Київської Русі. Утвердження ідеї єдності Русі, самобутнього характеру і світового значення її культури. Особливості композиції, сюжетна багатоплановість. Художнє розкриття феномену історичної постаті київського князя, прозваного у народі Мудрим, всебічне змалювання його характеру (у триєдиному вимірі – воїн, будівничий, сім'янин). Складність і суперечливість характеру Ярослава. Виразність інших персонажів твору (Микита, Журејко, Милуша, Інґегарда, Гарольд, Єлизавета). Поетичний образ Києва як політичного і культурного центру Русі.

Микола Куліш (1892-1937)

М. Куліш – найвидатніший драматург доби «Розстріляного відродження». Життєвий і творчий шлях. Співпраця з театром «Березіль» Л. Курбаса. Участь у літературних організаціях «Гарт», ВАПЛІТЕ (1926-1928 – президент), Пролітфронт. Переслідування драматурга вульгарно-соціологічною критикою, звинувачення його у націоналізмі та пропаганді лівацько-троцькістських теорій. Арешт (1934), заслання і трагічна смерть.

Викриття хворобливості соціалістичної дійсності у трагікомедії екзистенціального змісту «Народний Малахій» (1927, друга ред. – 1929): пророцтво самозваного «наркома» Малахія-Стаканчика про «голубу даль», про Єрусалим – типовий приклад ідеологічного фанатизму. Новизна конфлікту. Символізм, метафоричність п'єси, поєднання реального і фантастичного, ірреального як елементів театру абсурду.

Актуальність мовної проблематики в Україні – розкриття її у комедії «Мина Мазайло» (1929): звернення М. Куліша до традиції світової драматургії (комедія «Буржуа-Шляхтич» Ж.-Б. Мольєра). Полеміка М. Куліша з п'єсою «Дні Турбіних» М. Булгакова, продовження цієї полеміки у ліричній драмі «Патетична соната» (1929), схваленій зарубіжною критикою (Ф. Вольф) та осудженій більшовиками. Головні герої твору як репрезентанти трьох протиборчих сил у роки національно-визвольних змагань. Марина як образ-символ боротьби за незалежність України. Ідейно-естетична спорідненість персонажа з жіночими образами творів В. Винниченка і М. Хвильового. Трагедія гуманізму, втілена в образі Ілька Юги. Вертепна побудова п'єси, циклічна організація художнього часу, використання цього прийому у драмі «Маклена Граса» (1932-1933), екклезіастівський пафос та філософія безнадії, зумовлена реаліями репресивної диктатури. Вихід драматурга за межі національної тематики; проекція польських реалій на тогочасну українську дійсність. Образи дівчинки Маклени і філософі-музиканта Ігнатія Падуре як виразники ідейного задуму автора. Майстерність композиції та сюжету п'єси.

Новаторство М. Куліша-драматурга. Його вплив на розвиток української драматургії.

ТЕМА 13. Особливості літературного процесу 40-50-х років ХХ століття

Інформаційний обсяг теми.

Олександр Довженко (1894-1956)

Велич і водночас трагізм постаті Олександра Петровича Довженка («найяскравіший зразок долі потужного художнього таланту в країні-в'язниці – Р. Корогодський»). О. Довженко – видатний режисер, письменник, сценарист і педагог ХХ століття. Приналежність до спілки пролетарських письменників «Гарт» і літературної організації ВАПЛІТЕ. Праця як художника – автора портретів письменників та шаржів на них. Режисерська діяльність на Одеській кінофабриці, Київській студії художніх фільмів і «Мосфільмі», що заклала підвалини української кінематографії і принесла О. Довженку світову славу.

Віртуозне поєднання історії, казково-міфологічної сюжетики і хроніки громадянської війни, епосу, лірики, сатири і глибинної філософії у кіноповісті «Звенигора» (1928). Химерність постаті діда Невмирущого. Успіх фільму «Звенигора» на екранах багатьох зарубіжних країн (США, Канади, Франції, Англії та ін.). Визнання світовою

кіногромадськістю О. Довженка першим поетом в кіно. Лейтмотив «Звенигори», а також наступних кіноповістей «Арсенал» (1928) і «Земля» (1930, закінч. у 1952) – пошук істини в одвічній єдності людини і природи, віра у те, що справжнє щастя можна віднайти лише у їхній гармонії. «Земля» – поліаспектний твір, його парадоксальність, взаємодія історичної і міфологічної символіки. Історична заангажованість (осанна колективізації) і водночас висока філософічність кіноповісті: піднесені, величні образи народження і смерті людини, її кохання і праці, що наближає творчість О. Довженка до найкращих літературних взірців української словесності – до народної пісні, прози М. Гоголя, поезій Т. Шевченка. Гостра вульгаризаторська критика фільму «Земля» у СРСР (1930) і визнання його як шедевра світового кіно за рубежом (1958). Завершення навесні 1941 р. кіноповісті «Тарас Бульба» за відомим твором М. Гоголя.

Творчість О. Довженка періоду Другої світової війни. Монументально-романтична мала проза («Стій, смерть, зупинись!», «Відступник», «На колючому дроті», «Ніч перед боєм», «Мати» та ін.). яскрава окресленість і непримиренність конфліктів, незвичайність вчинків героїв. Кіноповість «Україна в огні» (1943) – вияв духовного опору митця тоталітарному режиму. Діалектичний характер осмислення національного буття. Змалювання трагічної долі українського народу і глибока віра у його остаточну перемогу. Заборона твору і репресії проти його автора. Домінування української проблематики у творах воєнних років: «Образ нещасної моєї України, на полях, і на костях, і на сльозах, і на крові якої буде здобута перемога, заслонив уже в моїй душі все» («Щоденник»).

«Щоденник» (1941-1956) – яскравий документ епохи, що вражає правдивістю і сміливістю оцінок, глибиною філософських спостережень, патріотичною наснаженістю, просвітницькою далекоглядністю. Розкриття творчої лабораторії митця у ньому. Літературно-мистецькі та публіцистичні статті.

Сучасна рецепція постаті митця. Вплив його творчості на розвиток літератури й мистецтва в Україні та за рубежом.

Улас Самчук (1905-1987)

Самобутність постаті У. Самчука серед майстрів української прози. Життєвий і творчий шлях письменника. Еміграція до Німеччини (1927) та Чехословаччини (1929-1941). Перебування під час Другої світової в окупованій німцями Україні, де редагував газету «Волинь» (1941-1943, Рівне). Участь в організації Мистецького Українського Руху (МУР) у Німеччині, головою правління якого був обраний (1945). Переїзд до Канади (Торонто, 1947). Членство в Об'єднанні українських письменників «Слово».

Проза У. Самчука як реалізація його письменницького кредо – «бути літописцем українського простору» і гасла творення «великої літератури», з яким він виступив на першому з'їзді МУРу.

Змалювання національної трагедії – голодомору 1933 року – у романі «Марія» (1933), одному з перших творів на цю тему в українській літературі. Символічна доля українського селянства у творі: принципи художньої агіографії, наближення ключового образу Марії до біблійного і водночас піднесення його до рівня символу України. Український вітаїзм у поезиї У. Самчука.

Книги спогадів, публіцистики «П'ять по дванадцятій» (1954), «На білому коні» (1955), «На коні вороному» (1975), «Планета Ді-Пі» (1979), «Слідами піонерів» (1980) та ін.

Специфіка сьогоденної наукової рецепції творчості письменника.

Іван Багряний (1906-1963)

Біографічні дані і творчий шлях Івана Багряного (І. Лозов'яги) – одного з найпопулярніших письменників діаспори, публіциста, політичного і громадського діяча. Членство у літературних організаціях «Плуг» і МАРС. Репресії проти письменника 1932-1940 рр. Участь у війні, співпраця з ОУН і відхід від неї. Емігрантський період життя. Активна політична (засновник і лідер УРДП, голова УН Ради, віце-президент УНР у вигнанні) і громадська діяльність. Памфлет «Чого я не хочу вертатися до СРСР» (1946), в якому радянську

тоталітарну систему поставив поряд з німецьким фашизмом. Участь у роботі МУРу та Об'єднанні українських письменників «Слово».

Літературна діяльність в УРСР. Вихід у світ першої збірки поезій «До меж заказаних» (1927), спотвореної цензурою та забороненої владою поеми «Ave Maria» про гірку долю дівчини-повії, у передмові до якої автор різко виступив проти конформізму тогочасних письменників. Поеми «Батіг», «Вандея», «Гутенберг», сатирична епопея «Комета» та ін., частково опубліковані, а частково конфісковані під час арешту. Гострий осуд національного поневолення України самодержавною Росією в історичному віршованому романі «Скелька» (1930). Збірка малої прози «Чорні силуети»; особливості перших оповідань: гострота сюжету, яскраві образи-персонажі. Збірка оповідань «Крокви над табором» (1931). Різко негативні оцінки творів І. Багряного – «співця куркульської ідеології», ворога більшовицької влади – радянською критикою. Заснований на власних життєвих враженнях роман «Тигролови» (1943, перша назва – «Звіролови») – свідчення нескореності української людини сталінській каральній машині.

РОЗДІЛ 5. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

ТЕМА 14. Літературний процес другої половини ХХ століття. Поезія.

Інформаційний обсяг теми.

Літературно-мистецьке життя 60-80-х років ХХ століття. Шістдесятництво. Тимчасове послаблення режимного контролю над художньою літературою у другій половині 50-х років – на початку 60-х років. Тяжіння до архетипічного мислення у ліриці А. Малишка (збірки «Дорога під яворами», «Синій літопис», «Серпень душі моєї»).

Переоцінка національної історії та долі українського письменства у поемі «Розстріляне безсмертя» та автобіографічному романі «Третя Рота» В. Сосюри.

«Шістдесятники» – умовна назва широкого культурологічного руху, зумовленого «хрущовською відлигою» та загальною естетичною переорієнтацією літератури; подолання ілюзій «гуманного соціалізму». Роль літературних критиків (І. Дзюба, І. Світличний, М. Коцюбинська, В. Івасенко та ін.) у динаміці «шістдесятництва».

Андрій Малишко (1912-1970)

А. Малишко – самобутній поет-лірик.

Творчість часу воєнних лихоліть: збірки «Україно моя!» (1942), «Слово о полку», «Битва» (обидві – 1943) та ін. Закличне звучання поезії, трагічні картини поневоленої загарбниками України. Епічна широта зображення, патріотизм, ліричне звучання циклу «Україно моя!». Образ ліричного героя. Монолог-звернення до України, віра в перемогу над ворогом. Багатство поетичної мови, ємкість і пластичність образів, художніх деталей. Роль риторичних звертань і запитань, що творять яскравий, зримий образ Батьківщини. Глибина почуттів в інтимній ліриці: «Ти мене накличешся ночами...», «Я тебе вимріяв, ніжну і жагучу».

Пісенний потенціал Малишкової лірики, класичні вишукані тексти «Знову цвітуть каштани», «Вечірніх вогнів», «Пісні про рушник», «Пісні про вчительку», «Стежини» тощо. Творча співдружність з композиторами П. Майбородою, О. Білашем та ін.

Глибокий ліризм, емоційність, фольклорна закоріненість образів, тяжіння до філософських узагальнень, досконалість віршованих форм – особливості індивідуального стилю поета.

Дмитро Павличко (нар. 1929)

Життєвий і творчий шлях митця. Основні риси поезій: громадянська пристрасність, емоційна наснаженість думки, глибинні роздуми про любов і ненависть, добро і зло, вічність і сьогодення. Поєднання у творчій манері надбань класичної поезії, здобутків шістдесятництва та новітніх європейських віянь. Драматична доля збірки «Правда кличе!» (1958). Мотиви осуду тоталітаризму («Коли помер кривавий Торквемада», «Господь умер, чертог його порожній»), соціальної несправедливості, що панує у суспільстві («Лист прибиральниці до поета»). Любов до рідної мови, гнів, осуд її зрадників («О слово рідне, хто без тебе я?», «Ти

зрікся мови рідної» (1955), «Якби я втратив очі, Україно...» (1956)). Поетичний портрет І. Франка у творах різних років (цикл «Іван Франко», «На етапі», «Франкова криниця») та збірці «Задивлений у будучину» (1986). Засвоєння автором художньо-філософського досвіду великих попередників, уроків їхнього патріотизму та громадянської мужності. Натурфілософія збірки «Сонети подільської осені» (1973).

Соціально-філософська проблематика збірок «Спіраль» (1984) і «Ялівець» (1989). Збірка «Покаянні псалми» (1994). Щирість і відвертість поетової сповіді. Осуд минулих помилок, прагнення спокутувати їх любов'ю до України, служінням народові. Біблійні мотиви та образи у творах. Лірико-медитативний характер віршів.

Збірка «За нас» (1995, 2004). Громадянський пафос поезії. Осуд війни у Чечні. Перегук із поемою Т. Шевченка «Кавказ».

Образ України у час її поневолення та боротьби за становлення як суверенної держави у збірці «Ностальгія» (1998). Провідний мотив творів – мотив свободи: і особистої, і національної, й інших народів (цикли «Пісні печалі», «Бабин Яр (реквієм)», «Білоруси живі!», «Словацький хрест», «За нас»). Історичні ретроспекції (цикли «Скіфські балади», «Пісня про Богдана»). Засудження яничарства, зрадництва, уславлення борців за волю. Гнівна критика ментальних вад українства, що стають на перешкоді державотворчих устремлінь уже вільної нації у поемі «Ностальгія». Образ розп'яття у збірці.

Перекладацька діяльність. Публікація унікальних індивідуальних антологій «Світовий сонет» (1983), «Шекспірові сонети» (1998).

Літературознавчі і критичні праці, зібрані у книгах «Магістралями слова» (1977), «Над глибинами» (1984), «Біля мужнього світла» (1988).

Громадсько-політична і дипломатична діяльність Д. Павличка.

Ліна Костенко

(нар. 1930)

Ліна Костенко – знакова постать української літератури другої половини XX століття. Складний шлях у літературу. Основні змістові пласти творчості: історія, пам'ять, зв'язок часових координат, творчість як духовний вимір, сила духу і жертвовність митця, місце людини у природі і космічній ієрархії, розділене і нерозділене кохання. Особливості ідіостилу: внутрішній драматизм, філософська заглибленість, апелювання до глибинних народнопоетичних уявлень, довершеність форми, потужний струмінь ліризму, афористичність.

Перші збірки «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961), шістнадцять років вимушеного мовчання і драматична доля збірок «Зоряний інтеграл» (1963) та «Княжа гора» (1972). Епохальний характер збірок «Над берегами вічної ріки» (1977), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987), «Вибране» (1989).

Роман у віршах «Маруся Чурай» (1979). Сюжетна схема роману, полеміка Ліни Костенко з попередніми художніми рецепціями легендарної історії Марусі Чураївни. БагатопроBLEMність твору, філософичність роздумів про людину і час, настроєвість ліро-психологічних заглиблень. Розмаїтість людських характерів, майстерність їхньої соціально-психологічної індивідуалізації. Образ Марусі Чурай. Трагедія особистості і драма митця. Мотив вірності і зради на особистісному та національному рівні.

Панорамність та епічний потенціал роману у віршах «Берестечко» (1999) – твору-попередження про необхідність об'єднання українців для вирішення націс- і державотворчих завдань. Історична основа, проблематика роману. Критика рабського комплексу малоросійства. Психологізм образу Богдана Хмельницького. Монологічна форма викладу.

Василь Симоненко

(1935-1963)

В. Симоненко – яскрава творча індивідуальність з плеяди «шістдесятників». Життєва і творча біографія письменника – «витязя молододі української поезії» (О. Гончар). Трагічна доля митця і його посмертна слава. Спроби влади у 60-і роки «франкізувати» В. Симоненка, а у 70-ті роки замовчати його творчість. Зрілість думок і справжність почуттів ліричного героя єдиної прижиттєвої збірки поета «Тиша і грім» (1962). Філософське осмислення буття – природи, людини та суспільства, органічний сплав громадянської лірики та інтимних почуттів,

посилення іронічно-сатиричного струменя у його посмертній збірці «Земне тяжіння» (1964), препарованій, як і наступні видання «Поезії» (1964), «Лебеді материнства» (1981), владою. «Берег чекань» (1965, 1973) – видана за кордоном книга, куди увійшли вірші, спотворені радянською цензурою та заборонені в УРСР.

Україна – провідний образ художньої спадщини поета. Відживлення поневоленого національного почуття у віршах, що утверджують безсмертя народу, силу синівської любові до рідної землі («Україні», «Задивляюсь у твої зіниці», «Де зараз ви, кати мого народу?», «О земле з переораним чолом» та ін.). образність і народнопоетична основа поезії «Лебеді материнства». Зв'язок ліричного героя з матір'ю-Україною. Музичне озвучення. Суголосність з творами М. Рильського, В. Сосюри.

Мотив місця поета у житті суспільства й ідея безкорисливого служіння вітчизні у поезії «Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок...». Близькість до творів Т. Шевченка та І. Франка. Політична лірика В. Симоненка антитоталітарного спрямування («Курдському братові», «Гранітні обеліски як медузи», «Монархи», «Брама замку Стюарт», «Балада про зайшого чоловіка», «Хор старійшин з поеми «Фікція»).

Реабілітація гуманістичної ідеї цінності кожного людського життя у віршах «Ти знаєш, що ти – людина» – своєрідному маніфесті «шістдесятників», «Я... Поет». Протест проти приниження людини праці («Злодій», «Дума про щастя», «Піч») й утвердження безсмертя простої людини («Дід умер», «Баба Онися», «Перший»). Неповторність поетичного вислову при змалюванні образу матері («Одинокa матір», «Лебеді материнства», «Матері», «Скільки не судилося страждати»).

Роль і місце В. Симоненка у процесі відродження української літератури. Художні ознаки його творчості: широта тематичних обріїв, різноманітність жанрів і художніх форм, простота строфічної будови вірша, ощадність і експресія поетичного слова, єдність громадянських і особистих мотивів, публіцистичності і ліризму.

Микола Вінграновський (1936-2004)

Поет-шістдесятник, прозаїк, сценарист, кінорежисер, кіноактор. Вплив О. Довженка на становлення творчої індивідуальності митця.

Поетичний дебют 1957 р. Добірка віршів у г. «Літературна Україна» (1961), перша збірка «Атомні прелюди» (1962). Основні мотиви. Зниження публіцистичного тону, суб'єктивність сприйняття естетизованого світу природи у збірці «Сто поезій» (1967), що зазнала цензурних втручань. Драматизм почуттів, відхід від загальносуспільної тематики до мікросвіту людської душі та натурфілософії у «тихій» поезії М. Вінграновського 70-80-х років. Збірки «На срібнім березі» (1980), «Київ» (1982), «Губами теплими і оком золотим» (1984). Розмаїтість жанрів і віршових форм: сонет і елегія, романс і станси, гекзаметр і елегійний дистих, верлібр і хоку тощо. Своєрідність інтимної лірики поета (збірка «Цю жінку я люблю», 1990). Безперервність ліричного сюжету його книг.

Довженківська стилістика ранніх повістей «Світ без війни» (1958) і «Президент» (1960). Повісті «Первінка» (1971), «Сіроманець» (1977), «В глибині дощів» (1979), «Літо на Десні» (1983), «Кінь на вечірній зорі» (1987). Аналітизм, ліризм і романтична піднесеність, гумористично-іронічна тональність творів, їх «кінематографічність» і «біографічність». Образ героя-підлітка. Суголосність творам О. Довженка («Літо на Десні» – «Зачарована Десна») і Гр. Тютюнника («Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу»). Розвиток «химерної лінії в українській прозі («Сіроманець»).

Іван Драч (1936-2018)

І. Драч – реформатор української поезії. Пошуки у галузі змісту і форми поетичного слова: «Художнику – немає скнутих норм. Він – норма сам, він сам в своєму стилі». Особливості художнього мислення письменника: насичений ланцюг асоціацій; прозорі образи, глибоко закорінені у фольклорну традицію, водночас складні метафори і багаторівневі символи; поєднання філософічності і буденних картин з глибоко прихованим підтекстом.

Ранній період творчості (1961-1972): поема «Ніж у сонці» (1961), збірки «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1965), «Балада буднів» (1967), «До джерела» (1972). Актуальність

тематики, новизна метафоричної образності і поетичної форми. Обстоювання естетики модернізму, романтичний стиль письма.

Новаторство у жанрі балади – одному з найбільш улюблених жанрів письменника. Використання прийому «подиву» як засобу пізнання, асоціативність і незвичність описів, ситуацій, образності: «Балада золотої Цибулі», «Балада про соняшник», «Крила».

Мотив духовного, морального забезпечення науково-технічного прогресу («Балада ДНК...», «Балада про кібернетичний собор», «На дні роси...»).

Проблема людини як неповторної особистості, центру світобудови. Поетизація праці, бажання возвеличити людину, що творить добро, її високі морально-етичні якості як основа будь-якої творчої діяльності («Балада про Сар'янів та Ван-Гогів», цикл «Мачинка», «Етюд про хліб», «Балада про батька»). Образ Шевченка як захисника народу, його духовної опори у поемі-симфонії «Смерть Шевченка». Своєрідність композиції твору.

Період мистецької самореалізації (1973-1986): збірки «Сонячний фенікс» (1978), «Сонце і слово» (1979), «Шабля і хустина» (1981), «Теліжинці» (1985). Образне і жанрове багатство, палітра естетичних відкриттів, утвердження на засадах неомодерністського стилю.

Зрілий період творчості (від 1986 р.): збірки «Храм сонця» (1988), «Лист до калини» (1994), «Вогонь з попелу» (1995), «Сізіфів меч» (1999). Звернення до гострих проблем сучасності і досвіду історії. Синтез глобальних, загальнолюдських проблем – і глибоко особистісного. Осуд репресій («Куди йдемо?...», «Шворня забив...», «Пам'ятник ночі»), духовних виразок суспільства («Тінь», «Ода чесному боягузові») у позацензурних творах 60-х років, що поширювалися у списках. Злободенні, часом іронічні вірші на теми національного життя («Повертаючись з Праги», «Вірш, прочитаний на I з'їзді Руху», «Український regretium mobile, або Машина української незалежності», «Я п'ять років займався політикою»), роздуми над уроками ближнього чи далекого минулого («Биківня», «Йосип Сліпий», «Батурин», «Розмова з бабою Історією»). Шевченкіана поета («Моя Шевченкіана», «На Шевченкові роковини 1994 року»).

Поема «Чорнобильська Мадонна» (1988). Жанрова специфіка твору. Мозаїчність композиції. Ідея зв'язку історичного минулого, сучасного та майбутнього народу, відповідальність за розвиток історії у загальнолюдських масштабах і у суто національному вимірі. Високий гуманізм поеми. Поліфонічність образу мадонни. Новаторське переосмислення образу матері, втілення у ньому загальнолюдських гуманістичних норм моралі. Біблійно-християнська символіка.

Роль І. Драча – громадського діяча і політика – у виборенні державної незалежності України. Місце письменника у сучасному літературному процесі, вплив на його подальший розвиток.

Василь Стус (1938-1985)

Коротке і яскраве життя В. Стуса – приклад служіння поета-«шістдесятника» високим ідеалам. Трагічна доля письменника-патріота за умов комуністичного режиму. Його стрімка еволюція від культурологічних позицій «шістдесятництва» до свідомості послідовного правозахисника, до націєцентричного світобачення та гуманістичного екзистенціалізму. Участь у дисидентському русі, у боротьбі за відродження духовності, національні та демократичні права людини. Переслідування і заборона друкуватися. Арешти й перебування у таборах, розвиток традицій української «в'язничної» лірики, загибель у карцері.

Осміслена опозиція В. Стуса нормативам «соціалістичного реалізму». Обґрунтування принципів «естетики страждання» як шляху подолання абсурду буття. Визначення концептуального кредо митця у вірші «Молодий Гете»: основне ідейне джерело – усвідомлення й органічне володіння внутрішньою свободою, безперервна емоційна «відкритість» життю.

Найважливіші видання за рубежом: «Зимові дерева» (Брюсель, 1970), «Свіча в свічаді» (Мюнхен, 1977), «Палімпсести» (Мюнхен, 1986), «Веселий цвинтар» (Варшава, 1990) і найповніше видання в Україні: «Твори» у чотирьох томах, шести книга (Львів, 1994-1997).

Дебютна збірка «Круговерть», що відбила світорозуміння «шістдесятників». Подальший рух лірики В. Стуса від експериментаторського формотворення («Зимові дерева») до загостреної іронії,

вишуканої семантичної гри («Веселий цвинтар») та заглиблення в екзистенціальну проблематику («Палімпсести»). Верлібровий характер збірки «Птах душі», вилученої кадебістами.

Мотиви патріотизму, осуду тоталітаризму, абсурду радянської дійсності; своєрідність і неоднозначність сприйняття образ України: гаряча любов до рідної землі, гостре почуття ностальгії – гнівне несприйняття покори, пасивності, байдужості народу; розвиток у ліриці традицій Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка у відтворенні образу України, глибоко особистісне його сприйняття поетом: «О земле втрачена, явився...», «За мною Київ тягнеться у снах», «На колимським морозі калина», «Присмеркові сутінки опали», «Довкола мене цвинтар душ», «Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік», «Ось вам сонце», «Яка нестерпна рідна чужина» та ін. Яскраве розкриття світу ліричного героя – борця за волю України у віршах «Верни до мене, пам'яте моя», «Верстаю шлях по вимерзлій пустелі» та ін.

Історіософські візії митця («За літописом Самовидця», «Сто років як сконала Січ», «Трени М. Г. Чернишевського»). Екзистенціальна проблематика у творах «В мені уже народжується Бог», «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе», «Господи, гніву пречистого», «У цьому полі, синьому, як льон», «Як добре те, що смерті не боюсь я» та ін.

Мотиви інтимної лірики. Туга за Батьківщиною, за рідними та близькими («Весь обшир мій – чотири на чотири», «У порожній кімнаті», «Вберино білу сукню», «Весняний вечір. Молоді тумани», «Наснилося, з розлуки наверхлося», «На Колімі запахло чебрецем»).

Літературно-критична діяльність. Дослідження творчості П. Тичини («Феномен доби») і В. Свідзинського («Зникоме розцвітання»). Публіцистика. Перекладацтво.

Творчість В. Стуса у контексті української та світової літератури. Висунення на присудження Нобелівської премії як всесвітнє визнання його поетичного таланту. Присвоєння звання «Героя України» (2005). Вплив на подальший розвиток вітчизняної літератури, культури та духовності.

Борис Олійник (1935-2017)

Життєвий і творчий шлях митця. Перші збірки: «Б'ють у крицю ковалі» (1962), «Двадцятий вал» (1964), «Вибір» (1965). Пафос боротьби, завзяття, максималізм віршів.

Морально-етичні категорії у поетичному світі Бориса Олійника. Поема «Урок» (1975), в основі якої виховна бесіда батька з сином. Виразно дидактичний вірш «В оборону хліба». «Пісня про матір»: образ матері як утвердження етичної норми. Твори, присвячені материнській темі: «Ялинка», «Диптих», «Мати сіяла сон...», «Мати наша – сивая горлиця», «Мамо, вечір догоря», «Стою на землі», «Та було у матері чотири сини».

Основні образно-стильові площини. Місце поета в сучасному літературному процесі відродження української літератури.

Поети «Нью-Йоркської групи»

Пошуки творчої еміграції на теренах Америки: подолання кризи українського письменства, уникання прямолінійних заангажованих мотивів, переосмислення досвіду світової модерністської та авангардистської лірики при збереженні зв'язків з етногенетичною пам'яттю свого народу. Виникнення на цій основі «нью-йоркської групи» (Б. Рубчак, Б. Бойчук, Ю. Тарнавський, Віра Вовк, Емма Андіївська, Патриція Килина та ін.).

Тяжіння до поезики сюрреалізму, до філологічної гри в поезії Б. Рубчака (збірки «Камінний сад», 1956; «Промениста зрада», 1960; «Дівчині без країни», 1963; «Особиста Кліо», 1967); «Марену топити», 1983.

Врівноваження модерного, урбанізованого мислення мотивами платонічного кохання на лоні природи в доробку Б. Бойчука (збірки «Час болю», 1957; «Спомини любові», 1963; «Вірші для Мехіко», 1964; «Мандрівка тіл», 1967; «Вірші, вибрані й передостанні», 1976 та ін.). жорстокуватий раціоналізм поетичної рефлексії Ю. Тарнавського, позначений впливом філософії екзистенціалізму (збірки «Життя в місті», 1956; «Пополудні в Покіпсі», 1960; «Ідеалізована біографія», 1964; «Спомини», 1964; «Без Іспанії», 1969; «Поезії про ніщо і інші поезії на ту саму тему», 1970; «Ось, як я видужую», 1978 та ін.), прозові (роман «Шляхи», 1961) і драматичні («6x0», 1998) твори.

Завзяття словотворчого експериментарства, пошуки несподіваних формотворчих ефектів у сюрреалістичній поезії Е. Андіївської (збірки «Поезія», 1951; «Народження ідола»,

1951; «Риба і розмір», 1961; «Кути опостінь», 1963 та ін.). тенденція герметизації віршованого тексту в її збірках 80-х років («Кав'ярня», «Спокуси святого Антонія», «Вігілії», «Архітектурні ансамблі»), елементи символізації, синтаксис і фоніка такої поезії. Новелістика (збірки «Подорож», 1955; «Тигри», «Джалапіта», обидві – 1962) та романістика Е. Андіївської («Геростати», 1970; «Роман про добру людину», 1973; «Роман про людське призначення», 1982), художнє переосмислення ідей Платона та К. Кастанеди. Проблематика міфотворчості як пошуку цілісного художнього бачення.

ТЕМА 15. Літературний процес другої половини ХХ століття. Проза. Драматургія.
Інформаційний обсяг теми.

Олесь Гончар
(1918-1995)

Патріарх української літератури ХХ ст., академік НАН України, гордість української культури. Біографія письменника.

Художні особливості новели «Модри Камень», її вплив на долю автора. Трилогія «Прапорonoсці» (1946-1948): відповідність вимогам пануючої ідеології і водночас гуманістичний пафос визволення людини та протест проти війни як аномалії людського життя. Складна сюжетика твору, нашарування багатьох сюжетів-долі, романтизація людських характерів, почуттів і жорстокий реалізм у зображенні війни, її потворних сторін з позиції свідка та безпосереднього учасника. Національна визначеність героїв (Черниш, Хаєцький, Маковейчик, Гай, брати Блаженки). Подальша розробка теми війни у повісті «Земля гуде» (1947), оповіданнях і новелах «Весна за Моравою», «Ілонка», «На озері Балатон», «Гори співають» та ін., кіноповісті «Партизанська іскра» (1955).

Роман «Людина і зброя» (1960). Звернення автора до трагічних подій початку війни, показ її антигуманного, протиприродного характеру й утвердження духовного стоїцизму людини в межевій ситуації життя і смерті, гітлерівського і сталінського тоталітаризму. Автобіографічні елементи у творі. Образи Богдана Колосовського та інших студбатівців.

Роман «Циклон» (1970) як своєрідне продовження «Людини і зброї». Мотив випробування людини циклонами: суспільним (фашистське нашествя) і природним, що відкриває в ній незнищенне начало людяності. Роздуми письменника про мистецтво та його місце в житті.

Роман у новелах «Тронка» (1963). Особливості архітектоніки та образної системи. Гуманістичний пафос, поліфонізм проблематики, антикультівський мотив твору.

Колізії навколо роману «Собор» (1968): гоніння на письменника, доля твору. Гострота й актуальність роману, його багатопроblemність. Особливості композиційно-сюжетної побудови. Образна система (Микола Баглай, Ізот Лобода, Єлька, Володька Лобода), питання про Будівника і Руйначу, ремінісцентно запозичене з поеми Т. Шевченка «Сон» («Той мурує, той руйнує...»). Наскрізний образ Собору, його складне конотаційне поле.

Спостереження письменника над психологією руїництва в різних виявах і варіантах і протиставлення їй духовно-будівничого спрямування життя в малій прозі 80-х рр. («Геній в обмотках», «Корида», «Чорний яр», «Двоє в ночі», «Спогад про океан»).

Значення мужнього і талановитого слова О. Гончара для української культури, його громадська діяльність і тверда письменницька позиція.

Місце творчості О. Гончара у національній і світовій літературі та культурі.

Михайло Стельмах
(1912-1983)

Життєвий і творчий шлях Михайла Стельмаха – письменника-академіка й ученого-фольклориста.

Художнє відтворення гострих проблем селянського життя в романі «Правда і кривда» (1961). Композиція і сюжет. Універсальний зміст фольклорних образів правди і кривди. Засудження фашизму і сталінізму. Ідея безсмертя народу, його моральної вищості над кривдниками. Система образів-персонажів. Марко Безсмертний і Григорій Задніпровський як втілення етичного ідеалу автора. Жіночі образи. Негативні типи. Дискусія навколо твору.

Автобіографічні повісті «Гуси-лебеді летять» (1964) і «Щедрий вечір» (1967) як ключ до розуміння формування творчої особистості письменника. Образ Михайлика. Ліризм і оптимізм творів, їх фольклорна основа; багатство і поетичність мови.

Василь Барка (1908-2003)

Життя і творчість В. Барки (В. Очерета) – поета, прозаїка і драматурга, літературознавця, критика і перекладача: від романтичного пориву до чернецтва у миру. Генеза творчості: фольклорні джерела, барокова поезія, світ Святого Письма, традиції і досвід Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Стефаника, шукання новітніх модерних (символізм) і авангардних (футуризм) течій.

Відтворення трагічних подій голодомору 1933 року у романі «Жовтий князь» (1963). Три плани твору: реалістичний, психологічний і духовний.

Домінанта мистецького доробку письменника – «вища могутність духовна – світло віри» (В. Барка). Медитативність, виразна релігійність і біблійна основа поезії. Асоціативність і метафоричність, міфологічність і притчевість художнього мислення письменника. Особливості художньої палітри: поєднання символізму з елементами імпресіонізму, футуризму, бароко, тяжіння до фольклорної стихії, казковості.

Павло Загребельний (1924 - 2009)

Павло Загребельний – визнаний майстер історичного роману другої половини ХХ ст.

Історична романістика П. Загребельного. Її аналітизм, полемічність, філософська наснаженість, оригінальність форми. Роман «Диво» (1968): композиційно-сюжетна своєрідність, наскрізний образ Софії Київської, центральна постать Сивоока – талановитого зодчого з народу, багатотональність характерів і картин. Суголосність ідей роману «Диво» і роману «Собор» О. Гончара.

Григорій Тютюнник (1931-1980)

Григорій (Григорій) Михайлович Тютюнник – довершений майстер малої прози, «блискучий новеліст і повістяр» (О. Гончар), «певний підсумок у нашому національному бутті» (П. Мовчан). Творчість прозаїка у контексті «шістдесятників», участь у розширенні жанрово-стильового потенціалу української літератури 60-70-х років. Позначення досвіду важкого життя сина репресованого, очевидця колективізації та війни, сучасника «принад» соціалістичного ладу на творчості письменника, стимулювання до неї з боку брата – письменника Григорія Тютюнника, автора роману «Вир». Пошуки власного шляху у літературі, реалізація стильової манери неореалізму в оповіданнях і повістях як відповідної іманентним характеристикам таланту. Життєве кредо: «Я боюся безслідно прожити життя...». Здатність письменника у звичайних, буденних реаліях життя бачити глибинну сутність. Ідея людяності і добра – наріжний камінь творчості. Герої прози Гр. Тютюнника як носії української ментальності в її кращих проявах – працьовитості, закоханості у красу природи, мрійливості. Щирості.

Новаторські пошуки у першій збірці оповідань «Зав'язь» (1966). Аналіз душі простих людей, висвітлення її протистоянь абсурдній (банальній) дійсності у збірках «Деревій» (1969), «Батьківські пороги» (1972), «Крайнебо» (1975), «Коріння» (1976). Оголений драматизм людської душі, жорстоке наративне письмо малої прози («Деревій», «Три зозулі з поклоном», «Три плачі над Степаном», «Смерть кавалерам» та ін.). Маргінальні мотиви і характери в оповіданнях «Син приїхав» і «Оддавали Катрю», повісті «День мій суботній». Ліризм поезії у прозі з циклу «Крайнебо».

Розкриття колізій ініціації як змушіння дитячої душі у трагічній ситуації війни та важких повоєнних років у повістях «Облога» (1969), «Климко» (1976), «Вогник далеко в степу» (1979). Автобіографізм творів.

Посмертне визнання письменника, сучасні проблеми дослідження його прозового слова.

РОЗДІЛ 6. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

ТЕМА 16. Українська література 80-х років ХХ століття

Інформаційний обсяг теми.

Вступ. Тенденція розвитку української літератури наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Типи дискурсів у сучасній українській літературі (модерний, неомодерний, заповідально-селянський, постмодерний).

Постмодернізм як мистецько-культурний феномен кінця ХХ – початку ХХІ століття. Причини виникнення постмодернізму (продукт постіндустріальної «постчорнобильської» епохи).

Особливості українського постмодернізму, його спрямування проти негативних явищ в українській культурі та політиці («Вияв глибокого патріотизму» (Б. Рубчак).

Літературні угруповання та об'єднання, їх лідери : Національна спілка письменників, АУП (Асоціація українських письменників), асоціація «Нова література»; «Бу-Ба-Бу», «Нова дегенерація», «Пропала грамота», «Західний вітер», «ЛуГоСад», «500», «Червона фіра»).

Сучасний літературно – мистецький процес в українській літературі (кінець ХХ – початок ХХІ століття).

Валерій Шевчук

(нар. 1939 р.)

Життя і творчість митця. Особливості світобачення, громадянська позиція.

Філософсько-міфологічна основа роману-балади «Дім нагорі» (повість-преамбула та збірка новел «Голос трави»). Особливості композиції. Демонологічні мотиви. Використання традицій європейської балади (сюжет кохання жінки і демонічної сили, трагізм). Розгалуженість сюжету. Барокове поєднання високого (духовного) і низького (буденного): дім на горі як фортеця нашої духовності, душі; підніжжя гори як поле боротьби добра і зла, світла і темряви.

Значення творчості Валерія Шевчука в розвитку української літератури. Особливості його стилю.

Ярослав Стельмах

(1949-2001)

Короткі відомості про письменника та його твори.

Переосмислення канону драматургічного персонажа у ранніх п'єсах Я. Стельмаха: від деперсоналізації до екзистенції. Аналіз ранніх п'єс «Шкільна драма» (інша назва – «Драма в учительській») та «Привіт, Синичко!..». Передумови занепаду моральних орієнтирів особистості – «совка», витоки духовної пасивності сучасників молодого письменника-аналітика.

Зображення у трагікомедії «Синій автомобіль» духовної і творчої кризи письменника. Особливості сюжету й композиції (твір починається з розв'язки). Спогади митця про власне життя. Причини творчих невдач письменника через небажання збагнути складнощі сучасного життя. Постмодерністські мотиви у творі.

Василь Шкляр

(нар. 1951 р.)

Український письменник, політичний діяч. «Батько українського бестселера».

Проблема часопросторової організації творів Василя Шкляра.

Роман «Чорний ворон» – одна з найдраматичніших і найбільш замовчуваних сторінок української історії, боротьба українських повстанців проти окупаційної влади у 1920-х роках, перша сучасна художня інтерпретація подій Холодного Яру 1920-х років. твір унікальної художньої сили, з потужними деталями, часовим колоритом, глибокою філософією.

Історична та художня правда роману. Жанр художньо-документального роману. Особливості композиції. Любовна сюжетна лінія. Постать отамана Чорного Ворона – Веремія Чорновуса. Образи побратимів Чорного Ворона.

Герої-вовкулаки, містична аура, мотив двійництва (окрім двох «чорних воронів» – отамана й птаха), козачка Дося і сліпа ворожка Євдося.

«Чорний Ворон» Василя Шкляра і «Холодний Яр» Юрія Горліса-Горського.

Василь Герасим'юк

(нар. 1956 р.)

Віхи життя і творчості, формування світогляду. Збірки «Смереки» (1982), «Потоки» (1986), «Космацький узір» (1989), «Діти трепети» (1991), «Осінні пси Карпат» (1999), «Серпень за старим стилем» (2000), «Поет у повітрі» (2002), «Була така земля» (2003).

«Чоловічий танець». Символічний образ Ісуса Христа. «Жива ватра», «Прийшли вночі: Твій, діду, син умер». Міфологема вогню. Вірш «Прийшли вночі. «Твій, діду, син умер». Містика як співакт кількох індивідів. Ритуал поховання в поезії «Старовинні забави». «Старий Завіт». Гранична ситуація в житті індивіда. Християнське переживання смерті ближнього.

Літературне угруповання «Бу-Ба-Бу», його засновники (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак). Новий різновид поезії – поетичне шоу. Архетип ліричного героя у творчості бубабістів.

Юрій Андрухович

(нар. 1960 р.)

Шлях Юрія Андруховича у літературу.

Роман «Рекреації». Смысл назви твору. Орієнтації на концепцію середньовічної «карнавальної культури й амбівалентності». Бахтінський принцип «багатоголосся» побудови. Використання прийомів розповіді української вертепної драми. Сюжетна канва роману.

Свято Воскресаючого Духа. Проект і програма свята. Роль путчу у програмі його. Промовистість і значущість прізвиськ присутніх на карнавалі дійстві.

Мотив карнавального коронування й декоронування Великого Поета, навмисне знесення його з п'єдесталу Пророка і Вождя.

Літературні алюзії у «Рекреаціях», їх доречність і актуальність. Роль вірша Андруховича, прочитаного Мартофляком.

Оксана Забужко

(нар. 1960 р.)

Життєвий шлях письменниці. Проза, поезія, дослідницькі студії та есеїстика.

Збірки «Травневий іній», «Диригент останньої свічки», «Апостол», «Новий закон Архімеда : Вибрані вірші 1980-1998» (оглядово). Життєвий і творчий шлях письменниці. Поетичний доробок. Вірші «Прощання між зірок», «Поскриптум», «Дорогою до дому». Традиції і новаторство в поетичних текстах.

Повість «Казка про калинову сопілку». Фольклорно-міфологічні джерела. Композиція і сюжет повісті. Ідея єдності роду. Образи. Сильові особливості. Мова твору.

Галина Пагутяк

(нар. 1958 р.)

Життєвий шлях Галини Пагутяк.

Роман «Слуга з Добромилля». Історично-містичні події, які охоплюють вісім століть – від XII до XX. Композиція роману. Романний сюжет як казкове виокремлення високодуховних концептів традиційної української культури з елементами християнської релігії.

Слуга з Добромилля – дхампір, син мертвого опира і відьми. Історія його життя. Перехідність, що пояснює доволі тонку межу між двома світами, відтвореними у романі – світом містичних істот і світом людей. Гармонія світової організації, якої шукає головний герой. Основні антагоністи – сила Дракона та Золотих Бджіл.

Олександр Жовна

(нар. 1960)

Педагог, письменник, кіносценарист, режисер. Огляд книг «Вдовушка» (1996), «Експеримент» (2003), «Маленьке життя» (2004), «Її тіло пахло зимовими яблуками» (2008), «Історія Лізи (Солодка ілюзія життя)» (2015).

Повість «Партитура на могильному камені» (1991). Психологізм, філософічність, екзистенційне світовідчуття, художня деталізація. Інтригуюча подія, яка, як правило, лежить в основі творів, формує сюжетний динамізм, яскравість дії в повісті. Образ головного героя – композитора Лейбовича-Сарського, трагічна доля якого покладена в основу сюжету. Образ монаха – творця партитури. Містичні чинники. Роль героя-оповідача у структурі художнього світу.

ТЕМА 17. Література 90-х років XX століття. Міленіумне покоління

Інформаційний обсяг теми. Покоління **дев'яностників**. Формування в умовах тотальної депресії. Розчарування в національній ідеї, суспільстві, людині. Суб'єктивізм.

Представники: літутгрупування «Нова дегенерація», Сергій Жадан, Юрій Бедрик, Тарас Прохасько, Юрій Іздрик, Володимир Єшкілев.

Поетичні доробки **Сергія Жадана** та **Ростислава Мельниківа**. Сергій Жадан та Ростислав Мельників – представники творчого угруповання «Червона Фіра».

Сергій Жадан

(нар. 1974 р.)

Формування світогляду. Огляд поетичних книжок «Цитатник», «Генерал Юда», «Пепсі», «The very very best poems, psychedelic stories of fighting and other bullshit», «Балади про війну і відбудову», «Історія культури початку століття». «Цитатник» **(1995)** – збірка вибраного з попередніх самвидавчих поетичних книжок. Політичний вірш «Цитатник» – роздум над змістом власного «я» в контексті історії і культури України.

Літгурт «**Нова дегенерація**» (Іван Андрусяк, Степан Процюк, Іван Ципердюк).

Іван Андрусяк

(нар. 1968 р.)

Поет, прозаїк, перекладач, літературний критик. Огляд поетичних збірок «Депресивний синдром», «Шарга», «Повернення в Галапагос», «Сад перелітний», «Дерева і води», «Часниковий сік».

Збірка «Отруєння голосом» (1996). Сюрреалістична манера письма. Елітарність, інтелектуальний погляд на світ, ускладнена, часто герметична образність, нагромадження алюзій і символів, надсадний психологізм, відкритість тексту.

Основні мотиви збірки: світоспоглядання, осмислення свого місця серед людей («за овидом терпне самотній сумний рамадан...»); богошукування («Не противлюсь поклонам реліктових стін...»); покликання поета і поезії («Спроба молитви», «Вирок поезії»).

Марія Матіос

(нар. 1959 р.)

Поетеса, прозаїк. Огляд життя і творчості.

Роман «Солодка Даруся» (2005). Розповідь про нещадні жорна історії, невитравне людське зло і незнищенне добро. Уміння концентрувати драму «на одному сантиметрі тексту». Неореалістична поетика, символічний підтекст роману. Особливості жанру твору. Епічно-драматична організація тексту. Співвідношення сюжету і фабули. Сюжетно-подієвий каркас твору. Сюжетний час і місце розгортання подій. Проблеми роману: загальнолюдські; філософські; політичні (держава і народ); соціальні; морально-етичні. Образ Солодкої Дарусі. Трагедія Дарусі – трагедія України. Символічні образи твору – ключі до прочитання глибинних пластів роману (тройка ружа, Михайлове чудо, колісниця, засохла ружа тощо). Аналіз позасюжетних елементів роману: описи, ліричні відступи, монологи, діалоги. Мова твору. Марія Матіос про свою «Солодку Дарусю». Оцінні судження критиків і літературознавців про «Солодку Дарусю». Місце роману у творчості письменниці та літературному процесі.

Володимир Лис

(1950 р. нар.)

Журналіст, драматург, письменник. Відомий також як народний синоптик. Огляд життя і творчості.

Роман «Століття Якова». Творча історія роману. Сюжетно-композиційна організація. Часові площини дії. Село Загорени. Образ Якова. Дитяче кохання Якова, викрадення коханої, служба у Війську Польському, кохання до польської шляхтянки, війна з німцями, полон і знову війна, велика і особиста трагічна українсько-польська різанина, драматичні повоєнні події.

Жіночі образи. Образ Зосі.

Мова твору.

Особливості західнополіського діалекту.

Місце роману в літературному процесі доби.

Тарас Прохасько
(нар. 1968 р.)

Тарас Прохасько – один із наймолодших представників «станіславського феномену». Збірка «Лексикон таємних знань». Нові теми і нові контексти оповідань.

Андрій Кокотюха
(нар. 1070)

Сучасний письменник-белетрист, сценарист, один із засновників творчої асоціації «500». Співпраця із видавництвом «Смолоскип». Автор творів масової літератури.

Роман «Червоний». Історико-патріотична основа твору. Сюжетно-композиційні особливості. Гібридизація жанрової своєрідності. Повстанський екшн. «Картонні» персонажі. Головний герой – повстанський ватажок Данило Червоний. Ідеалізація образу. Авторський суб'єктивний вибір.

Міленіумне покоління (двотисячники)

Спільні риси: конфлікт «прозріння» і логіки, змінений стан свідомості; мотив страждання, насамперед від самих себе; особливе сприйняття та розуміння мови, переосмислення лексем, незвичне поєднання образів; щирість; легка мова.

Представники: Світлана Пиркало (романи «Зелена Маргарита», «Не думай про червоне»), Світлана Повалєєва («Ексгумація міста», «Замість крові», «Орігамі-блюз»), Ірена Карпа («50 хвилин трави», «Фройд би плакав», «Перламутрове порно»).

Жіноча сучасна поезія. **Мар'яна Савка** (збірки «Оголені русла» (1995), «Малюнки на камені» (1998), «Гірка мандрагора» (2002)).

2.2.1 Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни відображає створений навчально-методичний комплекс, який уміщує навчальну програму «Історія української літератури»; робочі навчальні програми «Історія української літератури»; плани лекційних занять; плани самостійної роботи; зміст індивідуальних завдань; конспекти лекцій із дисципліни; питання для самоперевірки; питання до поточного контролю знань здобувачів; питання до підсумкового контролю; інші матеріали.

2.2.2 Рекомендована література

Основна література

1. Білоус П. Історія української літератури XI-XVIII ст. : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 424 с.
2. Білоус П. Українська середньовічна література : монографія. Житомир : Євенок О.О. [вид.], 2016. 579 с.
3. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ, 2003. 504 с.
4. Антологія світової літературно-критичної думки XX століття за ред. М. Зубрицької. Львів, 1996. 634 с.
5. Антонович Д. Триста років українського театру: 1619–1919. Київ, 2003. 240 с.
6. Антофійчук В., Нямцу А. Євангельські мотиви в українській літературі кінця XIX – XX століття. Чернівці, 1996. 275 с.
7. Віннічук А. Історія української літератури першої половини XIX століття : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2024. 206 с.
8. Віннічук А. Теорія літератури : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2018. 208 с.
9. Віннічук А. Усна народна творчість : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2020. 156 с.
10. Генік-Березовська З. Початки українського модернізму. Київ, 2000. 232 с.
11. Грабович Г. До історії української літератури : дослідження, есе, полеміка. Київ, 1997. 604 с.
12. Денисюк І. Розвиток малої прози в українській літературі XIX – початку XX століття. Львів, 1999. 276 с.

13. Зеров М. Українське письменство : збірник праць. Упоряд. М. Сулима. Київ, 2003. 302 с.
14. Зеров М. Українське письменство XIX століття: Від Куліша до Винниченка. Київ, 2007. 568 с.
15. Історія української літератури XX століття : у 2 т. за ред. академ. В. Дончика. Київ, 1998. Т. 1. 464 с.
16. Історія української літератури XX – початок XXI століття : у 3 т. за ред. В. Кузьменка. Київ, 2014
17. Історія української літератури XIX ст. : у 3-х книгах за ред. М. Яценка. Київ, 1995. 670 с.
18. Історія української літератури XIX ст. : у 2-х книгах за ред. М. Жулинського. Київ: Либідь, 2005.
19. Ковалів Ю. Історія української літератури : Кінець XIX – початок XX ст. : Підручник у 10-ти томах. Київ. Т. 1, 2013. 512 с.; Т. 2, 2014. 544 с.; Т. 3, 2015. 486 с.; Т. 4, 2016. 528 с.; Т. 5, 2017. 514 с.; Т. 6, 2018. 520 с.
20. Крупка В., Зелененька І. Історія української літератури X-XVIII століть : навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 108 С.
21. Крупка В. Історія української літератури (розділ «Історія української літератури кінця XX – початку XXI століття»): Практикум / В.П. Крупка. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2016. 76 с.
22. Наєнко М. Історія українського літературознавства і критики : підручник для філолог. факультетів. Київ, 2010. 360 с.
23. Наєнко М. Історія українського літературознавства. Київ : Академія, 2001. 280 с.
24. Поляруш Н. Історія української літератури першої половини XX століття : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2021. 199 с.
25. Поляруш Н. Історія української літератури другої половини XX століття : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2017. 201 с.
26. Саєнко В. Сучасна українська література : компендіум. Одеса : Астропринт, 2016. 348 с.
27. Сліпушко О. Література Київської Русі : [навч. посіб.]. Київ, 2017. 393 с.
28. Ткаченко В. Історія української літератури другої половини XIX –початку XX століття : Навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Твори», 2021. 168 с.
29. Ткачук М. Українська література XX століття: моногр. Тернопіль : Медобори, 2016. 608 с.
30. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.
31. Шевчук В. Муза Роксоланська : у 2 кн. Кн. 1. Київ, 2004; Кн. 2. Київ, 2005.

Додаткова література

1. Білоус П. Давня українська література в школі : навчальні матеріали. Житомир, 2007.
2. Возняк М. Історія української літератури: у 2-х кн. Кн. 1. Львів, 1992; Кн. 2. Львів, 1994.
3. Грушевський М. Історія української літератури: у 6-ти кн., 9-ти т. Київ, 1993-1995.
4. Корпанюк М. Слово. Хрест. Шабля: Українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI-XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище. Київ, 2005. 904 с.
5. Новик О. Історія української літератури (давньої): навч. пос. Київ, 2007. 224 с.
6. Чижевський Д. Історія української літератури: від початків до доби реалізму. Тернопіль, 1994.
7. Шевчук В. Дорога в тисячу років: роздуми, статті, есе. Київ, 1990.
8. Бондар М. Поезія пошевченківської епохи. Система жанрів. Київ, 1986.
9. Герасименко В. Степан Руданський. Життя і творчість. Київ, 1985.
10. Гуляк А. «Все я бачив...од усього серце надривалось...» (історизм поетичного мислення Я. Щоголева). *Визвольний шлях*. 2003. №4. С. 99–112.

11. Жук Н. Анатолій Свидницький: нарис життя і творчості. Київ, 1987.
12. Марко Вовчок у критиці. Збірник статей. Київ, 1995.
13. Пахаренко В. Незбагнений апостол. Нарис світобачення Шевченка. Черкаси, 1994.
14. Писання Маркіяна Шашкевича. Видав Михайло Возняк. Львів, 1991(фотодрук).
15. Сиваченко М. Анатолій Свидницький і зародження соціального роману в українській літературі. Київ, 1992.
16. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: у 5 т. Київ, 1997.
17. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. Упоряд. Н. Шумило. Київ, 1998. 657 с.
18. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ, 1995. 688 с.
19. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя. Київ, 1990. 447 с.
20. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. Франківський період. Київ, 1992.
21. Історія української літератури (70-90-ті роки): у 2-х кн. за ред. проф. О. Гнідан. Київ, 2002. Кн. 1. 575 с., 2003. Кн. 2. 439 с.
22. Історія української літератури XIX століття: у 2 кн. за ред. академ. М. Жулинського. Київ, 2006. Кн. 2. 712 с.
23. Кузнєцов Ю. Імпресіонізм в українській прозі к. XIX–поч. XX ст.: Проблеми естетики і поетики. Київ, 1995. 315 с.
24. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ, 2002. С. 21–423.
25. Погребенник В. Фольклоризм української поезії: кінець XIX–перші десятиріччя XX століття. Київ, 2002.
26. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль, 2007. 463 с.
27. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX–поч. XX століття: Неоромантизм, символізм, експресіонізм. Івано-Франківськ, 2002. 212 с.
28. Агєєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ, 2003. 504 с.
29. Білецький О. Літературно-критичні статті. Київ, 1990. 254 с.
30. Нові імена програми з української літератури. Упоряд. В. Неділько. Київ, 1993. 351 с.
31. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ, 2002. С. 21–423.
32. Соловей Е. Українська філософська лірика: Навчальний посібник. Київ, 1999. 368 с.
33. Андрусак І. Літпроцесія. Рецензії, есеї, статті. Донецьк: Видавнича агенція «OST», 2002. 112 с.
34. «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак) : вибрані твори : поезія, проза, есеїстика. Автор. проекту, упоряд., бібліограф відомості та прим. Василя Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2007. 392 с.
35. Вісімдесятники. Антологія нової української поезії. Упор. І. Римарук. передм. М. Рябчука. Едмонтон: Вид-во Канад. ін.-ту українських студій, 1990. 205 с.
36. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії. Київ : Факт, 2008. 284 с.
37. Жулинський М. Подих третього тисячоліття. Луцьк, 2000.
38. Квіт С. В межах, поза межами і на межі. Київ : Асоц. «Нова л-ра», 1999. 78 с.
39. Літературознавчий словник-довідник. Укл. Р.Т. Гром'як, Ю.І.Ковалів та ін. Київ : Академія, 1997. 752 с.
40. Мала українська енциклопедія актуальної літератури. Упор. Андрухович Ю. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998.
41. Моренець В. Оксиморон: літературознавчі статті, дослідження, есеї. Київ : Аграр Медіа Груп, 2010.

Інформаційні ресурси

URL-адреси сайтів з української літератури

Освітній онлайн-ресурс

<http://litmisto.org.ua/>

Електронна бібліотека української літератури

<http://sites.utoronto.ca/elul/Main-Ukr.html>

Гуманітарний архів «Антропос»

<http://surl.li/gglot>

Архів журналу «Слово і час»

<https://il-journal.com/index.php/journal/issue/archive>

Архів журналу «Дивослово»

<http://dyvoslovo.com.ua/archive>

2.2. Програма навчальної дисципліни «Методика навчання літератури»

Розділ 1. Методика навчання української літератури: історія і сучасність.

Тема 1. Методика навчання української літератури як наука.

Інформаційний обсяг дисципліни. Література як вид мистецтва і як шкільний предмет. Специфіка української літератури в парадигмі навчальних предметів загальноосвітніх закладів різного типу. Короткий історичний огляд становлення предмету. Зміст і структура шкільного курсу української літератури. Особлива роль уроків літератури в освітньому просторі сучасної загальноосвітньої школи. Інтегральний характер завдань викладання: формування в учнів світогляду і високих моральних якостей, збагачення в них патріотичних почуттів, розвиток відтворювальної уяви, творчих здібностей, образного й логічного мислення, усного та писемного мовлення тощо. Креативогенна сутність викладання літератури. Особливості професійно-педагогічної діяльності вчителя-словесника. Дискусії з питань поліпшення методики вивчення в школі художніх творів. Проблеми піднесення читацької культури школярів.

Методика викладання літератури як наука. Визначення терміну. Предмет дослідження, місце в системі інших наук, наукові методи дослідження.

Творчий характер методики викладання літератури. Своєрідність методики викладання літератури як науки, її складові частини і джерела розвитку, творча природа їхньої кореляції та взаємозв'язків. Методологічні основи вивчення літератури в школі. Динамічні зв'язки методики літератури із суміжними науками. Характеристика праць відомих методистів. Творче осмислення в педагогічній практиці загальноосвітніх закладів здобутків наукової методичної думки. Нова методична література й періодика.

Методи наукового дослідження (педагогічний експеримент, спостереження, бесіди, інтерв'ювання, анкетування тощо), їх творча основа.

Тема 2. Генеза методики навчання української літератури в школі.

Інформаційний обсяг дисципліни. Передумови зародження методики викладання української літератури.

Генеза проблеми вчителя-словесника в методичній науці та шкільній практиці. Становлення методики викладання літератури як науки: її зародження в епоху братських шкіл. Роль у її становленні Мелентія Смотрицького, Івана Вишенського, Феофана Прокоповича. Вплив філософії та освітньої діяльності Г. Сковороди, думок провідних діячів XIX століття (Т. Шевченка, Л. Глібова, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Б. Грінченка, Х. Алчевської, С. Васильченка та ін.).

Реакційно-схоластичний характер викладання літератури в школах імперської Росії. Боротьба за право навчатися рідною мовою. Стан вивчення української літератури в школах Австро-Угорської імперії та в умовах окупації західних земель України Польщею. Критика І. Франком викладання літератури в Галичині. Значення його педагогічних праць для утвердження й збагачення прогресивних методичних поглядів.

Проблеми розвитку методичної думки в XX столітті. Набутки і втрати методики 20-40 рр. Роль педагогічної спадщини А. Макаренка та В. Сухомлинського в розвитку методики

викладання літератури. Методичні пошуки 50-80 рр. Праці О. Дорошкевича, А. Машкіна, П. Волинського, Т. і Ф. Бугайків, О. Мазуркевича, О. Білецького, Є. Пасічника, К. Фролової, О. Бандури, Н. Волошиної, Б. Степанишина, Л. Мірошниченко, Г. Клочека та ін.

Сучасний стан методичної науки, напрями й проблематика досліджень: екзистенціально-діалогічна концепція (Г. Токмань), компаративне вивчення літератури (А. Градовський), вивчення літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтва (С. Жила), навчально-технологічна концепція літературного аналізу (А. Ситченко), розвиток читацької діяльності старшокласників (О. Ісаєва), креативно-інноваційна стратегія методики навчання літератури (О. Куцевол).

Методична творчість учителя літератури. Пошуки нових методів, форм і методичних прийомів викладання літератури. Характеристика фундаментальних праць українських методистів, творчий характер їхніх науково-методичних пошуків. Перспективи розвитку методичної науки.

Тема 3. Учителі-словесники та його професійні якості.

Інформаційний обсяг дисципліни. Основні рівні професійної підготовленості словесника: філософсько-методологічний, культурологічний, літературознавчий, психолого-педагогічний, методичний – засвоєння теоретико-методичних знань, оволодіння професійно-методичними вміннями й навичками.

Модель професійної діяльності вчителя літератури, її структурні компоненти: художньо-дослідницька, методична, психолого-педагогічна, комунікативна. Креативні якості, професійно необхідні для творчого викладання літератури в середніх загальноосвітніх закладах різного типу (інтелектуальні, емоційно-вольові, мотиваційні, екзистенціальні, комунікативні, естетичні). Дослідницькі, конструкторські, організаторські, комунікативні вміння й навички вчителя.

Учителі-новатори як взірці педагогічної майстерності, їхній методичний досвід.

Новаторські пошуки вчителів-словесників України та Вінниччини.

Тема 4. Особливості сприймання художньої літератури.

Інформаційний обсяг дисципліни. Індивідуально-творчий характер художнього сприймання читачами літературного твору (рецептивна, діалогічна й герменевтична концепція). Залежність сприймання від рівня літературного розвитку учнів, життєвого досвіду, характеру відтворювальної уяви, креативних здібностей, емоційної вразливості (емпатійності), читацьких інтересів та інших факторів. Роль уяви в інтелектуальному та емоційному освоєнні твору, умови, що забезпечують відтворювальну уяву та сприяють розвитку творчої уяви. Важливість інтенсифікації творчого, активного характеру засвоєння явищ літератури.

Основні етапи літературного розвитку школярів. Сприймання художньої літератури учнями молодшого і старшого підліткового віку. Характер сприймання мистецтва слова в роки ранньої юності. Закономірності формування художніх запитів, зумовлені соціальними та національними факторами.

Розділ 2. Сучасний урок української літератури.

Тема 5. Урок літератури, його структура

Інформаційний обсяг дисципліни. Урок як основна форма літературної освіти школярів. Своєрідність і креативогенна природа уроку літератури: специфічність художньої інформації, яку засвоюють учні; діалогічність спілкування, заснована на індивідуально-творчому сприйнятті мистецького явища; емоційна наснаженість уроків, поєднання логічного й естетичного аспектів – літературознавчого та літературного матеріалу; необхідність створення

на них атмосфери мистецтва, внутрішньої схвильованості, стимулювання в учнів художніх вражень, естетичних переживань, емпатії, відтворювальної і творчої уяви.

Моделювання уроку літератури як творчий процес. Критерії ефективності уроків літератури у світлі вимог оптимізації навчального процесу. Забезпечення єдності навчання, виховання й літературного розвитку школярів. Взаємозв'язок на уроках фронтальних, групових та індивідуальних форм навчальної роботи. Диференціація та індивідуалізація завдань. Внутрішня цілісність уроку як одна з необхідних умов його ефективності. Навчальні ситуації і їх логічна вмотивованість. Характеристика основних елементів уроку, які продиктовані логікою навчального процесу. Особливості побудови уроків літератури з творчих позицій. Формування узагальнених знань як одна з необхідних умов розумового розвитку школярів.

Урок як окрема ланка в загальній системі уроків. Системний підхід до оцінки уроку. Урахування комплексу ідеологічних, психологічних, педагогічних, гігієнічних, етичних вимог.

Поняття про педагогічну імпровізацію на уроці літератури.

Тема 6. Типологія уроків літератури.

Інформаційний обсяг дисципліни. Проблема типології уроків літератури. Класифікація уроків на основі характеру дидактичних завдань, форм і методів роботи; змісту й характеру матеріалу, що вивчається; рівнів пізнавальної активності школярів. Поняття про інноваційний урок. Різновиди інноваційних уроків літератури (компаративного аналізу, культурологічного аналізу, інтегрований урок, урок-гра, урок-дискусія, урок-концерт, літературно-музична композиція, урок-прес-конференція, урок-екскурсія та ін.).

Урок позакласного читання та літератури рідного краю, їх значення для літературної освіти й розвитку школярів.

Тема 7. Методи навчання літератури в школі.

Інформаційний обсяг дисципліни. Поняття про методи і прийоми викладання літератури. Дискусії з приводу класифікації методів викладання літератури. Визначення методів на основі джерел знань, логічних форм мислення та інших критеріїв. Словесні методи вивчення літератури (шкільна лекція, бесіда та її різновиди, творче читання та його прийоми, художня розповідь). Основні системи методів: методи навчання, що визначаються за джерелом знань – словесні (слово вчителя), практичні (робота з книжкою), наочні (усі види наочності); методи навчання, зумовлені формою здобуття знань (лекція, бесіда, самостійна робота); методи, обґрунтовані характером діяльності учнів та вчителя під час навчального процесу.

Засоби навчання та наочні методи (ілюстрування, зорове унаочнення тощо).

Сутність прийомів викладання.

Види навчальної діяльності учнів.

Удосконалення й пошуки нових форм і методів навчання. Інноваційні методи, прийоми і форми навчальної діяльності учнів на уроках літератури. Раціональний характер вибору методів навчання; необхідність багатоаспектного підходу до їх застосування. Творчі види навчальної діяльності учнів як засіб формування інтересу до літератури. Удосконалення форм самостійної роботи. Різновиди семінарських занять з літератури в старших класах. Компенсаторні можливості методів, основні фактори, від яких залежить їх вибір.

Проблемність на уроках літератури, її наукові основи

Доцільне, ефективне і творче поєднання на уроках літератури пошуково-дослідницьких репродуктивних видів навчальної діяльності учнів. Шляхи створення проблемних ситуацій.

Розділ 3. «Методика вивчення творів різних літературних родів і жанрів»

Тема 8. Вивчення життєвого і творчого шляху письменника.

Інформаційний обсяг дисципліни. Вивчення життєвого і творчого шляху письменника як важлива ланка в системі шкільного викладання літератури. Мета й особливості вивчення життєвого і творчого шляху письменника в середній та старшій ланці ЗОШ (стислі відомості про митця, огляд основних етапів його життя і творчості, глибоке вивчення життєвого і творчого шляху). Художньо-дослідницький компонент професійно-методичної діяльності вчителя літератури.

Взаємозв'язок життя автора і його творів. Розгляд біографії митця в тісному взаємозв'язку з епохою, у яку він жив і творив. Письменник як людина, митець, суспільно-політичний діяч, широта його інтересів, місце в суспільному житті свого часу, показ його неповторної особистості.

Джерела вивчення особистості митця (листи, щоденники, записні книжки, автобіографії, спогади про митців, історико-біографічні твори, критичні статті, монографії, альбоми, кінофільми, діафільми, телепередачі та ін.). Добір матеріалу для ілюстрування біографічних фактів.

Традиційні та інноваційні форми і методи вивчення біографії письменників. Художня розповідь. Монологічний виклад із застосуванням ораторських прийомів. Інноваційні форми лекції. Лекція логічного характеру з використанням різноманітних прийомів і постановкою завдань, що активізують мислення учнів. Прослуховування учнівських рефератів, повідомлень про окремі грані діяльності письменника, складання хронологічних таблиць, плану, записування опорних положень. Уроки в музеях, заочні та віртуальні екскурсії місцями життя й перебування письменника.

Літературно-психологічний портрет письменника як важливий виховний чинник та матеріал для роздумів на світоглядні й моральні теми.

Тема 9. Основні етапи вивчення художнього твору. Підготовка учнів до сприймання твору. Читання твору.

Інформаційний обсяг дисципліни. Характеристика методичного, психолого-педагогічного й комунікативного компоненту професійно-методичної діяльності вчителя літератури.

Шкільне вивчення твору як процес у форматі одного уроку чи системи уроків. Найголовніші етапи цього процесу. Підготовка учнів до сприймання твору у середніх і старших класах, її зміст та основні форми: актуалізація опорних знань учнів; повідомлення історико-літературних фактів, історичні та історико-побутові коментарі; словникова робота; орієнтовна бесіда в старших класах; демонстрування репродукцій картин та ілюстрацій до художніх творів; прослуховування музичних творів; самостійне читання учнями окремих розділів підручника; перегляд фрагментів кінофільмів, діафільмів, відеозаписів; аналіз творчих робіт учнів, малюнків на певну тему; очні, заочні, віртуальні екскурсії до музею, на рідну природу, до пам'ятних місць, відображених у художній літературі. Залежність змісту і форм підготовки від характеру твору і життєвого досвіду школярів та їхніх вікових особливостей.

Метод творчого читання та його прийоми. Професійні вимоги до читання вчителя. Забезпечення глибини емоційного сприймання й колективного співпереживання як важлива умова вивчення літератури в середніх і старших класах. Читання як праця і творчість. Види читання (мовчазне й голосне, класне й домашнє, суцільне і вибіркове, індивідуальне, в особах, колективне, читання напам'ять, коментоване, озвучене музикою). Прослуховування художніх творів у виконанні визначних майстрів сцени. Місце виразного читання у засвоєнні змісту та

в аналізі творів, у розвитку культури усного мовлення та естетичних смаків школярів. Проблема формування навичок творчого читання.

Види коментарів (історико-культурний, географічний, біологічний, лінгвістичний, народознавчий, країнознавчий тощо). Словникова робота. Способи розкриття значення слів.

Тема 10. Аналіз твору і його основні принципи. Шляхи і прийоми аналізу твору.

Інформаційний обсяг дисципліни. Літературознавчий та шкільний аналіз: спільне та відмінне. Роль аналізу у поглибленні на основі тексту попередніх вражень, знань учнів про художній твір як ідейно-естетичну цінність. Аналіз і літературний розвиток учнів. Дискусії з приводу методики шкільного аналізу. Рівень і обсяг аналізу залежно від вікових особливостей учнів та освітньо-виховних завдань навчання літератури.

Художньо-дослідницька діяльність учителя літератури. Забезпечення в процесі аналізу емоційно-образного сприймання твору. Ідеологічне спрямування аналізу. Розгляд художніх творів з позицій загальнолюдських моральних цінностей, національного виховання. Аналіз твору відповідно до принципів наукового історизму, єдності змісту і форми, зв'язку твору з життям. Єдність історико-генетичного та історико-функціонального підходу до твору. Елементи сучасних методів літературознавчого аналізу в середніх навчальних закладах різного типу (компаративний, культурологічний, лінгвістичний, стилістичний, філологічний, контекстуальний, інтертекстуальний, міфологічний, психологічний, герменевтичний, структуралістський та ін.). Проблема інтерпретації літературного твору.

Складові частини аналізу. Розгляд композиції як засобу вираження авторської ідеї. Поступовість ознайомлення учнів з єдністю всіх структурних компонентів твору з основними засобами художнього зображення (розповідь, опис та ін.).

Проблема визначення шляхів аналізу художніх творів у сучасній методичній літературі. З'ясування особливостей основних шляхів аналізу (за розвитком дії, композиційного, пообразного, проблемно-тематичного). Основні фактори, від яких залежить вибір шляхів (характер твору, що вивчається учнями, дидактичні завдання, що розв'язуються на уроці, вікові можливості учнів та ін.). Варіативність шляхів аналізу, їх взаємозв'язок.

Прийоми аналізу. Єдність наукових, літературознавчих та педагогічних (шкільних) прийомів аналізу. Зумовленість прийомів специфікою літератури. Різний підхід до їх класифікації. Повторне перечитування твору як засіб глибокого проникнення в його ідейно-художній зміст; Прослуховування трактувань одного і того ж твору різними виконавцями; зіставлення в процесі аналізу: а) елементів художньої структури твору; б) творів одного чи різних авторів, близьких за тематикою, сюжетами, образами, проблемами, способами типізації дійсності; змісту твору з життєвими фактами, які покладені в його основу, з фактами нашої дійсності; з суміжними видами мистецтва; з особистим досвідом учнів та ін.

Тема 11. Специфіка вивчення епічних творів у середній та старшій ланці.

Інформаційний обсяг дисципліни. Врахування родової природи художнього твору, його своєрідності як неповторного явища мистецтва – неодмінна умова ефективності його аналізу в єдності форми і змісту.

Аналіз епічних творів. Особливості їх сприймання учнями різного віку. Усвідомлення ними сюжету твору, його зв'язку з позасюжетними елементами. З'ясування авторської позиції. Різноманітність методичних форм і прийомів роботи в 5-8 і 9-11 класах. Складання плану (простий, складний, звичайний, цитатний, комбінований) як засіб засвоєння змісту твору, усвідомлення окремих його компонентів (сюжетної основи, образів, композиції, розвитку образного й логічного мислення та ін.). Переказ твору і його види (усний, близький до тексту, докладний, стислий, із зміною форми викладу, переказ-витяг і ті ж види письмового переказу).

Методи і прийоми інноваційного викладання української літератури на уроках вивчення епічних творів. Урізноманітнення прийомів навчального аналізу з метою розвитку творчої уяви школярів та активізації їх навчальної діяльності (усне малювання, складання кіносценарію, інсценізація твору чи його окремих епізодів). Організація і стимулювання домашнього читання великих за обсягом творів.

Загальні вимоги до аналізу образів-персонажів. Знання, уміння й навички, які учні одержують під час характеристики літературних персонажів.

Пообразний шлях аналізу художнього твору. Планування системи уроків на основі пообразного аналізу. Типові помилки в шкільному аналізі персонажів літературного твору: схематизм вивчення, розгляд образів без уваги до художніх засобів і прийомів їх творення та ін.

Методичні прийоми роботи над образом-персонажем:

- * дослідження засобів їх творення (вчинків, поведінки, портретних характеристик, мови, самохарактеристик, стосунків між персонажами, їхніх висловлювань один про одного, інтер'єру, листів, щоденників, снів, сновидінь та інших позасюжетних елементів тощо);

- * зіставлення поведінки, мови, роздумів, почуттів, портретних характеристик героя в різних епізодах;

- * зіставлення образу-персонажа з його прототипом;

- * порівняльна та групова характеристика персонажів одного твору, творів різних письменників української та світової літератур; їх втілення в інших видах мистецтва (живописі, скульптурі, кіно-, театральному мистецтві), створення учнями ілюстрацій до літературних творів;

- * з'ясування авторського ставлення до персонажа.

Інноваційні прийоми та види навчальної діяльності учнів, що реалізуються в контексті пообразного аналізу:

- * «сповідь» літературного персонажа, режисерський коментар щодо підготовки та проведення читання в ролях; складання заголовків до основних етапів життя героїв;

- * створення сценарію відеокліпу; створення проблемних ситуацій тощо.

Тема 12. Особливості вивчення ліричних творів.

Інформаційний обсяг дисципліни. Родова своєрідність ліричних творів й особливості сприймання їх учнями різних класів. Прийоми аналізу ліричних віршів, врахування характеру зображення у них дійсності, специфіки поетичної мови. Роль виразного читання, читання твору напам'ять, коментування обставин, якими зумовлена його поява, аналіз емоційно-образної структури з метою поглиблення безпосередніх читацьких вражень учнів. Текстуальне і оглядове вивчення ліричної поезії в старших класах. Методи і прийоми інноваційного викладання української літератури на уроках вивчення ліричних творів.

Тема 13. Специфіка вивчення драматичних творів.

Інформаційний обсяг дисципліни. Жанрові особливості драматичних творів, сприймання їх школярами. Організація читання драматичного твору. Характер завдань, які ставляться перед учнями, види роботи, що практикуються на уроці. Детальний аналіз окремих епізодів, що становлять основу сюжету і розкривають головний конфлікт твору. Усвідомлення учнями внутрішнього змісту поведінки і вчинків персонажів. Застосування прийомів розвитку відтворюючої уяви: усний опис уявних декорацій, окремих мізансцен та ін. Перегляд фільмів-спектаклів і театральних вистав під час вивчення драматичних творів. Усні й письмові повідомлення учнів про сценічну історію драматичного твору, виконання ролей визначними акторами, власні враження від театральної вистави.

Методи і прийоми інноваційного викладання української літератури на уроках вивчення драматичних творів.

Розділ 4. Уроки вивчення літературного матеріалу

Тема 14. Вивчення мови художнього твору і стилю письменника. Підсумковий етап вивчення твору.

Інформаційний обсяг дисципліни. Специфіка літературної творчості. Креативні риси, сутнісні для письменницької праці. Принципи, шляхи і методичні прийоми роботи над мовою художнього твору в середніх і старших класах. Усвідомлення учнями функціональної єдності усіх засобів художнього вираження. Організація практичних спостережень над текстом твору. Методика проведення стилістичного експерименту. Зіставлення різних редакцій твору. Інші види роботи.

Розкриття творчої індивідуальності митця, неповторної своєрідності його поетичної мови. Організація спостережень над особливостями індивідуального стилю письменника (улюблені теми й проблеми письменника, найулюбленіші жанри, особливості побудови творів, способи творення образів та ін.). Використання прийомів порівняння, зіставлення. З'ясування понять про традиції і новаторство в літературі. Особливості аналізу художніх творів у системі оглядового вивчення творчості письменника.

Підсумковий етап у процесі вивчення твору. Мета підсумкового етапу та його особливості у середніх і старших класах. Методичні форми роботи: бесіда про значення твору письменника, традиції і новаторство, письмові відповіді на запропоновану анкету, літературний монтаж про творчість митця, Прослуховування фрагментів з опер, пісень на основі літературного першоджерела, літературні конкурси, вікторини, перегляд кінофільмів, відеофільмів, відеозаписів та ін.

Тема 15. Вивчення літературно-критичних статей. Формування в учнів теоретико-літературних понять.

Інформаційний обсяг дисципліни. Місце літературно-художньої критики в системі викладання літератури в школі. Розгляд літературно-критичних статей на спеціальних уроках та в зв'язку з вивченням життєвого і творчого шляху письменника, художнього твору, розкриття явищ літературного процесу тощо. Методичні прийоми роботи над опрацюванням їх змісту. Врахування жанрової своєрідності статті, визначення концепції її автора. Складання плану, тез, конспекту статті. Роль коментованого читання та інших форм роботи.

Місце елементів теорії літератури в шкільній програмі, формування системи теоретико-літературних понять в учнів середніх та старших класів. Основні етапи їх засвоєння: первинні спостереження учнями у процесі вивчення художнього твору окремих закономірностей літературних явищ, увага до них під час аналізу інших творів, виявлення найсуттєвіших ознак і визначення певних закономірностей цих явищ, теоретичне визначення поняття, оперування цими поняттями в нових умовах, розширення і поглиблення понять. Роль самостійних творчих робіт учнів в опануванні ними знань з теорії літератури. Взаємозв'язок у формуванні теоретико-літературних понять на уроках української літератури та інших предметів гуманітарного циклу. Інноваційні методи, прийоми і види навчальної діяльності учнів на уроках вивчення літературно-критичних статей та засвоєння теоретико-літературних понять.

Тема 16. Розвиток усного і писемного мовлення учнів у процесі шкільного вивчення літератури.

Інформаційний обсяг дисципліни. Форми мовлення і їх психологічні особливості. Принципи формування мовної культури школярів. Словесна творчість школярів. Літературні здібності учнів та їх визначення.

Розвиток усного мовлення учнів. Основні види усних і письмових робіт з літератури, передбачених шкільною програмою. Уроки з розвитку мовлення, їх особливості у 5-8, 9-11 класах.

Освітнє і виховне значення письмових робіт учнів. Система письмових творів у середніх і старших класах, її наукове обґрунтування. Дискусії про письмові твори. Різний підхід до класифікації письмових робіт учнів. Класні й домашні, навчальні, тренувальні й контрольні твори. Різноманітні жанри письмових та усних творчих робіт. Основні різновиди творів на літературні теми, на основі життєвих вражень. Письмові роботи, що ґрунтуються на моделюванні певних художніх прийомів, форм, стилів тощо.

Перевірка письмових робіт учителем, їх взаєморецензування учнями. Норми оцінювання. Загальноприйнята символіка, якою користуються учителі, позначаючи у зошитах учнівські помилки. Самостійна робота учнів над виправленням помилок.

Тема 17. Позакласна робота з літератури.

Інформаційний обсяг дисципліни. Роль позакласної роботи в літературно-естетичному розвитку школярів, різні її організаційні форми. Інноваційні види і форми позакласної роботи з літератури. Вивчення читацьких інтересів учнів, спрямування їх домашнього читання. Пропаганда книг і літературних новин серед школярів. Спільна праця вчителя літератури і працівників бібліотек у стимулюванні позакласного читання. Індивідуальні доручення учнів. Види літературних гуртків. Шкільні літературні товариства, їх участь у проведенні масових шкільних заходів:

літературних вечорів, ранків, читацьких конференцій, диспутів. Збирання фольклору, народних спогадів і переказів. Вивчення літературної географії краю. Літературні екскурсії й походи. Організація літературного музею. Учнівська творчість і шляхи її розвитку. Літературна преса в школі. Випуск газет, рукописних журналів, альманахів, альбомів тощо.

Тема 18. Особливості вивчення літератури в школах різних типів. Літературний кабінет у школі. Методична робота в школі.

Інформаційний обсяг дисципліни. Характеристика типів загальноосвітніх шкіл, де учні вивчають літературу: загальноосвітні середні школи, школи-інтернати, вечірні (змінні) середні школи з очною і заочною формою навчання, середні спеціальні навчальні заклади, профтехучилища. Місце і структура курсу літератури в цих школах. Особливості її викладання.

Специфіка вивчення літератури в школах-інтернатах. Своєрідність виконання домашніх завдань учнями, форми їх перевірки вчителем.

Неоднорідність складу учнів вечірньої (змінної) школи. Роль коригуючого навчання. Проблема домашніх завдань.

Організація самостійної роботи в заочній школі. Групові та індивідуальні консультації.

Розвиток інтересу до літератури в профтехучилищах.

Особливості викладання української літератури в середніх загальноосвітніх закладах різного типу: школах, ліцеях, гімназіях, колегіумах. Профільне навчання. Місце і структура курсу літератури в цих школах. Особливості її викладання.

Сучасні вимоги до устаткування шкільного літературного кабінету. Сучасні види наочності на уроках літератури. Використання комп'ютера та Інтернету.

Творчі засади методичної роботи в школі. Вивчення передового педагогічного досвіду вчителів-новаторів.

2.2.1 Методичне забезпечення

Методичне забезпечення навчальної дисципліни відображає створений навчально-методичний комплекс, який уміщує навчальну програму «Методика навчання літератури»;

робочу навчальну програму «Методика навчання літератури»; плани лекційних занять; плани самостійної роботи; зміст індивідуальних завдань; конспекти лекцій із дисципліни; питання для самоперевірки; питання до поточного контролю знань здобувачів; питання до підсумкового контролю; інші матеріали.

2.2.2 Рекомендована література

Основна література:

1. Жила С. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках з різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : монографія. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2004. 360 с.
2. Куцевол О. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навч. Посібник. Київ : Освіта України, 2011. 452 с.
3. Методика навчання української мови, методика навчання української літератури і педагогіка. Навчально-методичний посібник для підготовки до атестації здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра / упор. Богатько В.В., Віннічук А.П., Волошина О.В. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. 92 с.
4. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посібник за ред. Н.Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
5. Пасічник Є. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навч. посібник для студентів ВНЗ. Київ : Ленвіт, 2000. 384 с.
6. Пометун О. Сучасник урок: Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посібник. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
7. Пультер С. Методика викладання української літератури. Курс лекцій. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 143 с.
8. Семенюк Г. Програма з української літератури: Для 10-11 кл. гуманітарного. *Укр. мова і літ. в середн. шк., гімназіях, ліцєях, колегіумах*. 2004. № 3. С. 88–102.
9. Степанишин Б. Викладання української літератури в школі : методичн. посібник для вчителя. Київ : РВЦ «Проза», 1995. 254 с.
10. Степанишин Б. Література – вчитель – учень. Київ : Освіта, 1993. 240 с.
11. Токмань Г. Методика навчання української літератури в середній школі : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с. (Серія «Альма-матер»).

Додаткова література:

1. Бондаренко Ю. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум : навч. посіб. для студ. філол. ф-тів. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 199 с.
2. Островерхова Н. Аналіз уроку: концепції, методики, технології. Київ : Фірма «ІНКІОС», 2003. 352 с.
3. Професія – вчитель літератури : словник-довідник упор. Т.П. Чередник. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 140 с. (Серія «Словники та довідники»).
4. Семеног О. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП «Мрія-1», 2005. 404 с.
5. Токмань Г. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. Київ : Міленіум, 2002. 320 с.
6. Уліщенко В. Теорія і практика інтерсуб'єктного навчання української літератури в середній школі. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 398 с.

Програми:

1. Програма з української літератури для 5-9 класів загальноосвітніх навч. закл. Електронний ресурс. Режим доступу: mon.gov.ua Навчальні програми, Міністерство освіти і науки України.

2. Програма з української літератури – рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. *Навч. програми для 10-11 класів загальноосвітніх навч. закл.* Електронний ресурс. Режим доступу: mon.gov.ua Навчальні програми, Міністерство освіти і науки України або на сайті osvita.ua Навчальні програми для 10-11 класів шкіл з українською мовою навчання.

3. Критерії оцінювання.

Білет складається із 3 питань (2 питання з навчальної дисципліни «Історія української літератури» та 1 питання з навчальної дисципліни «Методика навчання літератури»).

1-е питання – 35 балів

2-е питання – 35 балів

3-є питання – 30 балів.

3.1. Критерії оцінювання 1 і 2 питання білету

К-сть балів	Критерії оцінювання	Рівень досягнень здобувача
31-35	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні; комплексом знань та вмінь, який характеризується системністю. Застосування знань здійснюється на основі самостійного цілеутворення, побудови власних програм діяльності. Здобувач проявляє нешаблонність мислення у виборі і використанні елементів комплексу знань, здатний самостійно і творчо використовувати набуті уміння відповідно до варіативних ситуацій навчання. Здобувач спроможний самостійно формулювати узагальнення та висновки. Навчально-пізнавальна активність обумовлена пізнавальними інтересами, мотивами саморозвитку і професійного становлення. Здобувач проявляє інтерес до актуальних проблем відповідного освітнього компонента, може під керівництвом викладача вибрати предмет наукового дослідження, проводити самостійну науково-дослідну роботу.	ВИСОКИЙ
25-30	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні. Здобувач володіє комплексом знань та вмінь, який є частково-впорядкованим. У процесі застосування знань здобувач спроможний вибрати необхідний елемент комплексу знань та вмінь. Застосування знань та вмінь здійснюється як у стандартних ситуаціях, так і при незначних варіаціях умов на основі використання загальних рекомендацій. Відбувається перенесення сформованих умінь або їх комплексів на розв'язування незнайомих задач, ситуацій. Навчально-пізнавальна активність стимулюється пізнавальними інтересами, продукт діяльності оцінюється як професійно значущий.	ВИСОКИЙ
21-25	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на підвищеному рівні, може усвідомлено застосовувати знання та вміння для висвітлення суті питання. Комплекс знань частково-структурований. Знання застосовуються переважно у знайомих ситуаціях. Здобувач усвідомлює особливості навчальних задач, ситуацій тощо. Пошук способів їх розв'язання здійснюється за зразком. Здобувач спроможний аргументувати застосування певної методичної дії у ході розв'язування задач, ситуацій тощо. Навчально-пізнавальна активність стимулюється мотивами професійного становлення і пізнавальними інтересами.	ДОСТАТНИЙ
16-20	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні, може проілюструвати власними прикладами відповідь на питання, частково усвідомлює специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо, має знання про способи розв'язування типових задач, ситуацій тощо. Однак процес самостійного розв'язування задач, ситуацій тощо потребує опори на зразок. Навчально-пізнавальна активність студентів є ситуативно-евристичною. Домінують мотиви обов'язку та особистого успіху. Використання засобів саморозвитку та самопізнання відбувається не усвідомлено.	ЗАДОВІЛЬНИЙ

11-15	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компоненту на середньому рівні.	НИЗЬКИЙ
6-10	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст основних розділів. Виконання окремих дій відбувається не усвідомлено, однак переважно правильно, навчально-пізнавальна активність мотивується ситуативно-прагматичним інтересом.	НЕЗАДОВІЛЬНО
0-5	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст окремих розділів. Виконання окремих методичних дій відбувається несвідомо, у більшості неправильно, навчально-пізнавальна активність проявляється лише у ситуаціях зовнішнього примусу.	

3.2. Критерії оцінювання 3 питання білету

К-сть балів	Критерії оцінювання	Рівень досягнень здобувача
26-30	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні; комплексом знань та вмінь, який характеризується системністю. Застосування знань здійснюється на основі самостійного цілеутворення, побудови власних програм діяльності. Здобувач проявляє нешаблонність мислення у виборі і використанні елементів комплексу знань, здатний самостійно і творчо використовувати набуті уміння відповідно до варіативних ситуацій навчання. Здобувач спроможний самостійно формулювати узагальнення та висновки. Навчально-пізнавальна активність обумовлена пізнавальними інтересами, мотивами саморозвитку і професійного становлення.	ВИСОКИЙ
	Здобувач проявляє інтерес до актуальних проблем відповідного освітнього компонента, може під керівництвом викладача вибрати предмет наукового дослідження, проводити самостійну науково-дослідну роботу.	
21-25	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на поглибленому рівні. Здобувач володіє комплексом знань та вмінь, який є частково-впорядкованим. У процесі застосування знань здобувач спроможний вибрати необхідний елемент комплексу знань та вмінь. Застосування знань та вмінь здійснюється як у стандартних ситуаціях, так і при незначних варіаціях умов на основі використання загальних рекомендацій. Відбувається перенесення сформованих умінь або їх комплексів на розв'язування незнайомих задач, ситуацій. Навчально-пізнавальна активність стимулюється пізнавальними інтересами, продукт діяльності оцінюється як професійно значущий.	ВИСОКИЙ
16-20	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на підвищеному рівні, може усвідомлено застосовувати знання та вміння для висвітлення суті питання. Комплекс знань частково-структурований. Знання застосовуються переважно у знайомих ситуаціях. Здобувач усвідомлює особливості навчальних задач, ситуацій тощо. Пошук способів їх розв'язання здійснюється за зразком. Здобувач спроможний аргументувати застосування певної методичної дії у ході розв'язування задач, ситуацій тощо. Навчально-пізнавальна активність стимулюється мотивами професійного становлення і пізнавальними інтересами.	ДОСТАТНІЙ

11-15	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на середньому рівні, може проілюструвати власними прикладами відповідь на питання, частково усвідомлює специфіку навчальних та прикладних задач, ситуацій тощо, має знання про способи розв'язування типових задач, ситуацій тощо. Однак процес самостійного розв'язування задач, ситуацій тощо потребує опори на зразок. Навчально-пізнавальна активність студентів є ситуативно-евристичною. Домінують мотиви обов'язку та особистого успіху. Використання засобів саморозвитку та самопізнання відбувається не усвідомлено.	ЗАДОВІЛЬНИЙ
6-10	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст основних розділів. Виконання окремих дій відбувається не усвідомлено, однак переважно правильно, навчально-пізнавальна активність мотивується ситуативно-прагматичним інтересом.	НИЗЬКИЙ
0-5	Здобувач володіє понятійним і фактичним апаратом освітнього компонента на елементарному рівні, має уявлення про зміст окремих розділів. Виконання окремих методичних дій відбувається несвідомо, у більшості неправильно, навчально-пізнавальна активність проявляється лише у ситуаціях зовнішнього примусу.	НЕЗАДОВІЛЬНО

3.3 Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за розширеною шкалою
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики, заліку
90 – 100	A	відмінно
80-89	B	дуже добре
75-79	C	добре
60-74	D	задовільно
50-59	E	достатньо
35-49	FX	незадовільно
1-34	F	неприйнятно

4. Зразки комплексних кваліфікаційних завдань ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №35

1. Іван Франко. «Перехресні стежки»: жанр, проблематика, композиція, головні персонажі, особливості характеротворення, оповідної манери.

2. Третє цвітіння М. Рильського: збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959). Аналіз віршів «Троянди й виноград», «Розмова з другом», «Мова», «Рідна мова».

3. Метод лекції на уроках літератури. Прийоми стимулювання пізнавальної діяльності учнів.

5. Зразки відповідей на комплексні кваліфікаційні завдання ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 35

1. Іван Франко. «Перехресні стежки»: жанр, проблематика, композиція, головні персонажі, особливості характеротворення, оповідної манери.

«Перехресні стежки» – один з найприкметніших творів у доробку письменника. Донедавна його оминали увагою критики. Головна причина – створення образу громадянськи і національно свідомого українського інтелігента. Не імпонувало й те, що в творі показано еволюційний, реформаторський і політичний шлях боротьби за удосконалення суспільства, а не революційно-радикальний, як проповідував більшовизм та його ідеологи.

Свій твір Іван Франко друкував на сторінках львівського журналу «Літературно-науковий вісник» протягом 1900 року. Кілька років передували роботі автора над твором. Вони були драматичними в житті письменника. 1895 р. його, доктора філософії, не допустили на посаду доцента кафедри української літератури Львівського університету. «Перехресні стежки» – твір складний.

За жанровими ознаками – це новітній суспільно-психологічний роман (такої думки дотримується Т. Гундорова), М. Ткачук вважає, що це «філософсько-психологічний роман», ряд інших дослідників вважають, що це соціально-психологічна повість (В. Панченко).

Цей твір вважають вершинним здобутком І. Франка. Роман значною мірою автобіографічний: не подієвою, не зовнішньою канвою, а настроєм, душевним станом, типом особистості головного героя.

Твір складається з 60 розділів. *Сюжет твору має два плани – любов і боротьба*. Обидві ці лінії безпосередньо пов'язані з молодим адвокатом Євгеном Рафаловичем, який прибуває в галицьке повітове містечко, маючи цілком виразні життєві цілі – стати народним захисником, зворушити «темне царство», підштовхнути селян до політичної боротьби за соціальні та національні права. До жорстокої протидії з боку влади Євгеній готував себе заздалегідь, проте він не сподівався, що «перехресні стежки» життя зведуть його з Регіною – юнацькою любов'ю, тепер заміжньою жінкою, приреченою на приниження й домашню в'язницю з чоловіком-деспотом, здатним на антилюдяні вчинки в присутності сторонніх осіб та наодинці з дружиною. Така зав'язка твору. Розв'язок дві – любовна лінія приходить до трагічного фіналу – смерть коханої. Можливо, якби Регіна не загинула, Євген зазнав би краху також. Він усвідомив, що цих десять років він кохав не дівчину а міф, ідеал, який створив у своїй уяві і плекав у підсвідомості. Лінія боротьби має обнадійливу перспективу. Рафаловичу вдається вплинути певною мірою на обставини. Він захищає селян у суді з успіхом, пише статті до опозиційних видань у Відні, привертає увагу до галицького беззаконня (системи судочинства, що знаходиться на грані деградації), скликає народне віче, доводить селянам думку, що треба створювати політичні організації, запроваджує в адвокатській конторі українську мову діловодства. Хоча шлях до віче складний, але герой не покладає рук. Він знайшов себе, своє призначення, його ідея *«яке ти маєш право бути вільним, коли твій народ у неволі»*, дає буйний поштовх. Справа не загине, на неї активно реагують ошукані селяни, які не вірять вже брехливим обіцянкам шнадельських і шульців.

Обидві сюжетні лінії не існують у повісті порізно, вони переплетені, сповнені подієвої динаміки і гостроти психологічних колізій. І. Франко вдався до детективно-пригодницького елемента (вбивство лихваря Вагмана ласими до наживи авантюристами, мимовільна розправа Регіни над своїм мучителем-чоловіком, полювання божевільного Барана на «антихриста», арешт Рафаловича, якого підозрюють у вбивстві Стальського, втеча і загадкова смерть Регіни).

«Перехресні стежки» – не любовний роман, але любовна сюжетна лінія в ньому наявна. Є, зокрема, перешкоди з боку тітки Регіни, яка не бажала допустити, щоб бідний студент Рафалович був обранцем її племінниці.

Роман «Перехресні стежки» належить до циклу творів Франка, що порушують проблему інтелігенції і народу. Сам автор назвав твір повістю, вкладаючи у це поняття традиційне для того часу розуміння епосу як твору, що розгортає розповідь про якусь подію чи суму подій.

Роман дає бачення важливої проблеми – народ та інтелігенція, національні та духовні питання доби. Франків роман дивує читача тим, що автор тонко поєднує площини громадського життя та існування окремого індивіда, його почуття та духовний світ. Цю єдність не можна збагнути, не враховуючи тих відкриттів, які зробив Франко-психолог, майстер змалювання людських характерів. Створені ним характери психологічно виразні.

Соціальна визначеність їх конструюється через психологічну сутність і служить формою прояву саме такої сутності.

Соціально-психологічна проблематика характеру Вагмана визначається не тим, що він лихвар, «п'явка», а тим, що це людина, яка по-своєму шукає істини (в його житті стався духовний перелом після трагічної смерті сина); ця істина відкрилась йому не в колі багатих, а серед простих селян.

Система образів соціально-психологічного роману змодельована за доцентровим принципом. Головний герой змальований всебічно як яскрава, непересічна особистість, мистецьки обдарована, соціально активна. Інші персонажі розкриваються передусім через сприйняття головного героя і за допомогою системи художніх і психологічних прийомів.

Євген постає цілісною особистістю. Впадає в око чесність героя, його послідовність у діях та вчинках. Щоб повніше відтворити боротьбу молодого адвоката з ворожістю службовців, письменник до суто раціонального опису додає додатковий відтінок – засоби, якими бореться Євген. Вони не одноманітні, для них властиве почуття гумору. Вольові якості Рафаловича розкриваються у поведінці. Епітет «байдужо-спокійний» влучно відтворює зовнішні прояви почуттів, які дозволяє собі герой, проте подальший розвиток подій показує, що він людина емоційна, інколи навіть занадто. Для нього властиві різні зміни почуттів: від страху, суму та отупіння перед Стальським – до шаленої радості від можливості позбутися його, згодом він відчуває до запеклого ворога лише обридження і глибоку апатію. Рафалович загадкова особа. Він «річ у собі»; внутрішнє його життя ретельно заховане від стороннього ока. Він не з тих, хто розкривається першому-ліпшому.

Образ фатальної жінки – Регіни – має в романі найбільшу психологічну обробку. Вона, як і Євген, сирота. Автор детально передає її психічні стани в напружених, драматичних ситуаціях. Найвизначніші події в житті Регіни змальовано через спогади. З виключною досконалістю автор подав психічний стан Регіни перед убивством чоловіка. У розхитаній уяві затравленої жінки проходить асоціативний ряд образів – символів її життя: блискучий камінець на сонячній вершині (символ надій на щастя) – молоде, свіже лице Євгена – лице тітки з гнилими, чорними, щербатими зубами – мала дівчина (Регіна) з нянькою.

Найзагадковіша постать твору – «незвичайний лихвар» Вагман. Цей «жид у довгім жупані» залишає відчуття якоїсь таємниці. Його життєва лінія екстравагантна. Вагман єврейський патріот, називає себе «добродієм добродіїв». Це означає, що він поставив за мету тримати в залежності не простолюду, а урядників, посесорів, дідичів. Його впевненість видається дещо цинічною. Але найбільша несподіванка для адвоката – простягнута йому назустріч солідна рука лихваря, який каже: «тих ваших противників я маю в кишені і готов допомогти вам».

Галерею негативних персонажів очолює рафінований садист та збоченець Стальський, хоча до цієї групи належать маршалок Брикальський, шахраї слабовольний авантюрист Шнадельський і холодний убивця Шварц, галерея ідіотів на судовій службі увінчана образом олігофрена Страхоцького. Він розкривається за принципом психологічного контрасту. Підкреслено позитивна самохарактеристика Стальського протиставляється його справжнім рисам – жорстокості, підступності, підлості. Про нього найчастіше ми дізнаємося через спогади Євгена.

Твір має поліфонічне звучання завдяки переплетенню різних сюжетних ліній і кількох життєвих історій. Важливу роль відіграють психологічні передчуття героїв, пам'ять, спогади, сни, марення.

2. Третє цвітіння М. Рильського: збірки «Троянди й виноград» (1957), «Далекі небосхили» (1959), «Голосіївська осінь» (1959). Аналіз віршів «Троянди й виноград», «Розмова з другом», «Мова», «Рідна мова».

«Третє цвітіння» М. Рильського – явище, унікальне в нашій літературі, – об'єднує чотири збірки поета «Голосіївська осінь», «Зграя веселиків», «В затінку жайворонка», «Зимові., записи».

Для лірики письменника останніх років характерна простота, ясність, філософська заглибленість. Не тільки краса природи (збірка «Троянди й виноград»), а й краса душі

людської хвилювала художника. Людина, пише М. Рильський, без відчуття поезії, мистецтва не може бути по-справжньому щасливою.

Образом поезії «Третє цвітіння» дослідники характеризували творчість поета на схилі літ. М. Рильський ось як розкриває сутність цього образу: «Так лагідний той час садівники зовуть, коли збираються у понадморську путь лелеки й ластівки». І далі, як притаманно поетові, виділяються й інші подробиці осені: золотяться на ниві «сузір'я кін», «плеться дзвін коси серед густих отав». Саме в цю пору зацвітають втретє троянди. Ці деталі готують філософський, правда, не позбавлений і світлої іронії, висновок поета:

*Отак подивився – і серце аж замре,
А надто як воно уже, на жаль, старе –
Чи то підтоптане... держімо у секреті,
Чому ми, друже мій, цвітне любим третє!*

Максим Рильський надавав мові великого значення впродовж усієї творчості. Він був надзвичайно вимогливий до мови власних творів, невтомно працював над збагаченням свого поетичного словника. Поет закликав своїх сучасників боротися за чистоту і збагачення української мови. Прикладом такого звернення є вірш «Мова», в якому поет з великою ніжністю і любов'ю говорить про мову. Вона звучить для поета як пісня океану. Мова рідного народу глибока у своїй мудрості.

Як тонкий знавець мовних проблем, М. Рильський вважає, що у народу, його поезії, розмовній мові треба шукати джерела нового наповнення літературної мови:

*...Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово – це перлина,
Це праця, це натхнення, це людина.*

Мова українського народу – самобутнє і неповторне явище. Обов'язок кожного митця турбуватися про її долю, удосконалювати й збагачувати:

*Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.*

Своєю творчість М. Рильський подав гідний приклад турботи про удосконалення мови. І в оригінальній поезії, і у перекладах численних зарубіжних авторів, він збагачував українську мову власними новаторствами, розширював її синтаксичні можливості.

Вагомий внесок поета у словникову справу української мови. Словники та довідники, видані за участю М. Рильського, не втратили свого значення й сьогодні. Як згадують друзі поета, праця над словниками і зі словниками була найулюбленішим його заняттям.

У вірші «Мова» поет закликає і своїх сучасників частіше «заглядати у словник». На його переконання – «це теплий яр, а не сумне провалля». Високу оцінку дає автор вірша словникові Грінченка й Даля.

Вірш «Мова» написаний у 1956р. На той час українська мова зазнала деформацій у зв'язку з відведенням їй більшовицькими ідеологіями другорядної ролі у суспільстві. Після XX з'їзду партії, на якому було підданню критиці культ особи Сталіна, в якійсь мірі вже можна було говорити про національні утиски і насамперед про занепад національних мов. В Україні одним з перших на захист мови виступив М. Рильський. Його поезія «Мова» – яскраве свідчення цьому.

У 1959 р. на четвертому з'їзді письменників України М. Рильський прочитав вірш «Рідна Мова». Своім незвичайним вступом на письменницькому форумі поет ще більше загострив увагу на потребі повноцінного функціонування української мови. Для цього українська мова мала всі підстави.

У мові знайшли відгук історія народу, бурхливе, неспокійне його життя, яке поет прирівнює до «гулу віків», «шуму століть».

В умовах російського царського гноблення українська мова зазнала жорсткого переслідування, нищення. Вдаючись до засобу персоніфікації, поет з боєм згадує страшні знущання блазнів російського царя над її «велично-гідним духом»:

*В ярмо хотіли запрягти
Її, як дух степів гарячу,
І поспішати і повести
На чорні торжища, незрячу.*

Немає сумніву, що підставою для таких поетичних узагальнень М. Рильського були всі ті ганебні документи, які забороняли українське слово в офіційно-діловому мовлені. Це був горезвісний Валуєвський циркуляр, Емський указ та численні неопубліковані заборони у радянські часи. Про всі ці знущання над словом М. Рильського писав з особливим боєм:

*Хотіли вирвати язык,
Хотіли ноги поламати,
Топтали під шалений крик,
В'язнили, кидали за ґрати.
Зробить калікою з калік
Тебе хотіла рідна мати.*

Кожен рядок наведеної строфи узагальнює гірку правду поневолення, спрямованого на те, щоб зникла, вмерла наша мова, щоб не розходилася її слава по світу. За спробу протистояти імперській сваволі не раз доводилося платити власною волею. І це вже стосувалося не тільки минулого століття, а й 20-30х –кінця 40-х років ХХ століття. Навіть під час Хрущовської «відлиги» М. Рильський не міг відверто виступити на захист рідної мови. Саме на такі асоціації наводить його поезія «Рідна мова».

Тому у другій частині вірша поет так багато уваги приділяє російсько-українським культурним зв'язкам та вільному розвитку української мови. Зрозуміло, що говорити про «вільне слово» українського народу у колі братніх мов доводилося більше з огляду на те, щоб не накликати біди на себе особисто та й на спроби відродження української культури у післявоєнні часи.

Збірка «Троянди й виноград» (1957) була однією з тих поетичних книжок, які відкривали новий період у розвитку всієї української літератури. Вся вона осяяла світлом, що характеризувало лірику «Синьої далечини», кращі твори Рильського неокласицистичного стану і його творчості. Через символічні образи троянд і винограду глибоко й поетично розкрито радість повнокровного буття людини, мудро показано, в чому полягає смисл, глибина її щастя. Збірка «Троянди і виноград» сприймається як натхненна пісня про красу мистецтва і природи, про творчу працю. Праця не з примусу, а за покликом серця приносить моральне задоволення і щастя в житті, робить його цілеспрямованим:

*Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжне серце тисне.
У щастя людського два крила:
Троянди й виноград – красиве і корисне.*

У вірші «Троянди й виноград» образи троянди й винограду символізують людське щастя, яке має два рівноправні крила – красиве і корисне. *Логіка художнього розгортання думки така:* стомлена працею дівчина не прагне відпочити, а поспішає до квітника, де пишуться рожі, любисток, м'ята; відірваний далекою дорогою від домівки машиніст після повернення поспішає до виноградника, бо вболіває за його ріст; молодий агроном наполегливо вивчає закони опилання, але його душа дослідника, який досконало знає життя природи, не зачерствіла, щоб відчувати всю красу навколишнього світу, його первозданність. Людина прагне до краси, до гармонії буття, і це дарує їй окриленість і щастя.

У багатьох поетичних творах, починаючи з раннього періоду, в літературознавчих і публіцистичних працях М. Рильський розкриває могутній благотворний вплив природи на всі ділянки людського життя. Природа – це мати, яка дає щедрі матеріальні і духовні дари людині. Так, ліс, за висловом поета, «це не просто сосни та дуби». Він «приятель дощам», що наснажують пшеничні урожаї, притулок для партизанів у дні війни з ворогом, місце, де народжується кохання, зріють високі думи.

Вірш «Розмова з другом» (1954) – це художнє відкриття прекрасного в природі, змалювання ніжної і чуйної душі радянської людини-творця, яка не лише відчуває красу рідної природи, зазнає втіхи від неї, але й змінює, збагачує її в ім'я щастя всього народу. У вірші створено яскравий малюнок лісу в пору весняного розквіту, коли з найбільшою силою розкривається людям його краса.

Ліс у вірші Рильського виступає як друг, з яким веде розмову ліричний герой твору, слухає його «лісову пісню», милується його красою. За змістом і характером зображених явищ вірш ділиться на три нерівні частини. У двох перших вимальовується персоніфікований образ лісу, третя – це звернення ліричного героя до свого «зеленого друга». У вірші виявилися характерні риси таланту М. Рильського – спостережливість, уміння образно відтворити різноманітні явища й емоції. Сихчфонію лісу, його багатоголосий хор, чарівну пісню (перша частина) поет передає слуховими образами, які викликають багаті уявлення, музично «оживляють» приємні спогади чи відкривають «незнане»:

*Ліс зустрів мене як друга
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.*

Слід підкреслити, що вірш «Розмова з другом» – новаторське явище в зображенні природи порівняно з народними піснями і творами класиків. Оригінальність вірша Рильського не лише в своєрідному «баченні» і музичному відчутті лісу, але також в новому світогляді і ставленні радянської людини до природи. У вірші «Розмова з другом» знайшли художнє втілення ідеї соціалістичної естетики – утвердження єдності краси природи й людської праці.

Вірш завершується полум'яним закликом поета-патріота розумно користуватися багатствами природи, берегти її, постійно й наполегливо працювати над її відновленням, бо для щастя людини комуністичного суспільства потрібен не тільки матеріальний достаток, а й краса: «щоб земля була весела».

3. Метод лекції на уроках літератури. Прийоми стимулювання пізнавальної діяльності учнів

Лекція широко використовується в навчально-виховному процесі ще з часів Я. Коменського, який радив навчати всього коротко, доступно й ґрунтовно. Шкільна лекція – це такий словесний метод, за допомогою якого можна раціонально передати велику кількість пізнавальної та узагальнюючої інформації. За Є. Пасічником, це «*один з найекономічніших способів передачі інформації: за короткий час можна охопити значний за обсягом матеріал, викласти його послідовно, аргументовано, доказово, зробити певні висновки*». Цей метод використовують під час вивчення тем, які містять матеріал невідомий чи маловідомий учням або при охопленні значної кількості матеріалу.

На сьогодні вчені не дійшли висновку: **лекція** – це метод, прийом, форма роботи. В основі лекції лежить репродуктивний метод навчання літератури, який спрямований на те, щоб відтворювати, відновлювати те, що зберегла пам'ять. **Головне завдання вчителя під час застосування названого методу** – дати учням знання в готовому вигляді й зорієнтувати їхні зусилля на запам'ятовування відповідної інформації. Тому в методичній літературі його називають ще викладацьким або репродуктивно-творчим. Домінуючими прийомами реалізації методу є слово, розповідь, лекція вчителя.

Педагогічною суттю методу лекції є логічно послідовний виклад навчального матеріалу вчителем. Живе слово вчителя – засіб збудження інтересу до літератури. Не випадково багато уваги лекції приділяли К. Ушинський, В. Острогорський, М. Рибникова, Т. Бугайко, Ф. Бугайко та ін.

Лекція – це один з найекономічніших способів передачі інформації: за короткий час можна охопити значний за обсягом матеріал, викласти його послідовно, аргументовано, доказово, зробити висновки. Але лекція має свої обмежені можливості у засобах активізації учнів, утруднює зворотний зв'язок учителя й учнів, індивідуальну роботу в класі. Учень

виступає переважно об'єктом впливу, а суб'єктом дії. Мало ефективна лекція і в плані формування в учнів потрібних навичок.

До лекції звертаємося тільки у старших класах, коли навчальний матеріал відсутній чи його занадто багато і він складний для учнів певного віку і рівня підготовки.

Шкільна лекція відрізняється від академічної лекції ВНЗ. Як відомо, учень старших класів ще не вміє швидко писати, виділяти головне в почутому, засвоювати інформацію в повному обсязі. Тому **вчитель повинен дотримуватися певних вимог, застосовуючи лекцію: науковість, чіткість викладу, емоційність, доступність для сприймання учнями, пізнавальний характер, виховна спрямованість.**

Важливі елементи структури шкільної лекції– це аналіз і оцінка; узагальнення і висновки. Вона відіграє неабияку роль у загальному розвитку школярів: дає можливість охопити доволі широкий спектр матеріалу і викласти його за порівняно незначний відрізок часу, прищеплює учням навички логічного мислення, привчає аргументувати свої судження.

Лекція може бути результативною і ефективною за умов:

- по-перше, правильного вибору навчального матеріалу, оскільки методом лекції зручно вивчати ті теми, що містять матеріал, невідомий чи мало відомий учням, або охоплює велику кількість матеріалу;
- по-друге, включення в структуру лекції проблемних запитань і завдань, створення проблемних ситуацій, чим пояснюється, що розвиває характер навчання;
- по-третє, з метою активізації навчальної діяльності під час сприймання нової інформації застосування коротких записів у вигляді тез, конспектів, плану;
- по-четверте, лекторської майстерності вчителя.

Мова вчителя під час лекції повинна бути виразною, образною, з дотриманням норм літературної мови, з використанням прислів'їв та крилатих висловів, уривків з пісень, цікавих фактів. Швидкість розповіді повинна становити 120–150 слів за хвилину. Темп лекції змінюється залежно від змісту матеріалу: важливі теоретичні положення повідомляються повільніше, фактичний матеріал – швидше.

Б. Степанишин називає такі типи шкільної лекції:

- вступна;
- настановча;
- оглядова;
- лекція-розповідь;
- лекція-уявлювальна літературна мандрівка;
- асоціативна;
- підсумкова (узагальнююча).

Готуючись до лекції, учитель не лише добирає навчальний матеріал, а й призначає учнів, які будуть разом із ним готувати її. Він продумує завдання для кожного члена творчої групи. Учні можна запропонувати, наприклад, оформити дошку (написати тему, епіграф, план лекції, цитати, дати тощо); оформити виставку книжок (видання творів письменника, творчість якого вивчається, наукової літератури, мемуарів, епістолярної спадщини тощо); підготувати плакати з висловлюваннями та відгуками про письменника та його творчість сучасників, критиків; оформити змінний стенд «Сьогодні на уроці...»; вивчити напам'ять вірші, які прозвучать під час лекції: бути співдоповідачами.

Необхідно чітко продумати виконання тих чи інших завдань під час лекції; продумати, складатимуть учні план самостійно чи давати його у готовому вигляді, які частини лекції прослухають, а які будуть конспектувати чи складати тези. Вчитель повинен визначитися із обсягом лекційного матеріалу відповідно до відведеного на лекцію часу.

Лекціями не можна зловживати, до неї треба ретельно готуватися. **Лекція вчителя** – це його творча робота, яка повинна бути для учнів переконливим прикладом – імпульсом до самостійного творення.

Прийоми стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності спрямовані на формування позитивних мотивів навчання, стимулюють пізнавальну активність і одночасно сприяють збагаченню школярів навчальною інформацією. Вони поділяються на дві підгрупи.

Перша підгрупа – прийоми формування пізнавального інтересу.

Психологія навчання доводить, що інтерес – це міцний фактор, який стимулює діяльність, він характеризується позитивною емоцією (коли навчання подобається), наявністю пізнавальної сторони цієї емоції (мені цікаво знати) та вираженням мотиву діяльності. Учителю з метою формування пізнавального інтересу в учнів використовує прийоми, які викликають позитивні емоції, це образність, цікавість, здивування, моральні переживання. Величезні можливості для емоційного впливу на учнів має навчальний матеріал (його новизна, актуальність, зв'язок із життям, грандіозність цифр НТП, життя і діяльність видатних людей тощо).

З метою виховання пізнавального інтересу в учнів учитель застосовує *пізнавальні ігри, аналіз життєвих ситуацій, створює ситуації успіху в навчанні*. Велику роль у цьому відіграють навчальні кінофільми, телепередачі, якісні наочні посібники. Учителю не повинен бути байдужим до своєї викладацької роботи, він повинен мати розвинене почуття гумору, цікавість, не показувати свого невдоволення учнями, роботою.

Великого успіху у старшокласників зажили *пізнавальні та рольові ігри*. У рольовій грі діють ведучі, виконавці, експерти, глядачі. Вони містять пояснення змісту і умов гри, підготовку дійових осіб до виконання своїх ролей, підготовку учнів-експертів та ведучого.

Навчальні дискусії, диспути – це методи, близькі до бесіди. В їх основі лежить обговорення якоїсь проблеми чи запитання. *Диспут* – це обмін думками з наукової чи суспільної теми. *Диспути бувають великі й малі* (залежно від проблеми). Підготовка до диспуту починається з оголошення теми та програми; ознайомлення учнів з висвітленням вказаної проблеми в літературі, вибору ведучого та його підготовки до диспуту, запрошення спеціалістів з даної теми для підсумків, обладнання аудиторії, у якій буде проводитися диспут.

До стимулюючих методів навчання належить аналіз життєвих ситуацій, коли потрібно розібратися з якоюсь життєвою проблемою, наблизитися до практичного життя.

Друга підгрупа – прийоми стимулювання обов'язку і відповідальності у навчанні.

Для цього застосовується вимога, оцінка, контроль знань і умінь учнів, привчання жити в майбутньому не тільки за стимулом «хочеться», а й за стимулом «треба». Найбільша роль у цьому належить роз'ясненням, а не наказам та вимогам. Учителю повинен періодично пояснювати учням суспільну і особисту значущість навчання (щоразу робити це по-новому і максимально переконливо, на основі життєвого досвіду), ставити вимоги і привчати учнів до їх виконання, заохочувати до сумлінного виконання своїх обов'язків, контролювати виконання вимог і вказувати на недоліки, робити правильні зауваження, щоб викликати більш відповідальне ставлення до навчання.

У сучасній педагогічній науці і практиці розроблено немало шляхів і способів емоційного впливу на учнів: проблемний виклад матеріалу, відбір матеріалу з емоційним потенціалом, художнє ілюстрування, використання ТЗН.

У процесі викладу нового матеріалу вчителі збуджують в учнів почуття здивування, несподіваності, зацікавленості предметом повідомлення, змінюючи логіку послідовності, розриваючи причинно-наслідкові зв'язки, подаючи інформацію як дивну й алогічну.

Різноманітні прийоми стимулювання емоційних реакцій учнів у ході уроку значною мірою сприяють більш повному включенню учнів у пізнавальний процес та його активізації. Емоції, що їх переживають учні, сприяють переходу знань у переконання, інформація стає власною, і учень позитивно до неї ставиться. Зникає фактор знайомості, коли матеріал, що вивчається, знайомий учням і не викликає інтересу до новизни. Зникає фактор звикання, який виникає, коли навчальний матеріал викладається в одній і тій самій логічній стереотипній послідовності.

У результаті застосування методів емоційного впливу на учнів у процесі викладання нового матеріалу виникає реакція очікування, позитивний стан, виробляється позитивна установка на навчання.